

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

«Θρησκευτική» και «Κοσμική» Τρομοκρατία: Συγκριτική ανάλυση των
οργανώσεων Al-Qaeda και ETA

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Λαπαδάκης Κωνσταντίνος

Αθήνα, 2017

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Χαρά Καραγιαννοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Λαπαδάκης Κωνσταντίνος, 2017

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
Μεθοδολογία	5
Πρώτο Μέρος	
1. «Θρησκευτική» και «κοσμική» τρομοκρατία	7
1.1 Τρομοκρατία: αναζητώντας έναν ορισμό	7
1.2 Η τρομοκρατία ως στρατηγική επιλογή	12
1.3 Η ανάδυση της «θρησκευτικής» τρομοκρατίας	14
1.4 «Νέα» και «παλαιά» τρομοκρατία	18
1.5 Θρησκεία, βία και νεωτερικότητα	23
1.6 Θρησκεία και βία: η περίπτωση του Ισλάμ	27
Δεύτερο Μέρος	
2. Συγκριτική ανάλυση των τρομοκρατικών οργανώσεων Al-Qaeda και ETA	33
2.1 Η ιστορική πορεία της Al-Qaeda	34
2.1.1 Ιδεολογικό επίπεδο ανάλυσης	41
2.1.2 Οργανωτικό επίπεδο ανάλυσης	43
2.1.3 Επιχειρησιακό επίπεδο ανάλυσης	47
2.2 Η συγκειμενοποίηση του βασκικού εθνικισμού	50
2.3 Το ιστορικό προφίλ της ETA	52
2.3.1 Ιδεολογικό επίπεδο ανάλυσης	57
2.3.2 Οργανωτικό επίπεδο ανάλυσης	59
2.3.3 Επιχειρησιακό επίπεδο ανάλυσης	61
2.4 Συγκρίνοντας τις δύο οργανώσεις	62
2.4.1 Ιδεολογικό επίπεδο ανάλυσης	62
2.4.2 Οργανωτικό επίπεδο ανάλυσης	65
2.4.3 Επιχειρησιακό επίπεδο ανάλυσης	67
2.4.4 Συμπέρασμα	68
Συμπεράσματα	70
Βιβλιογραφία	75

Εισαγωγή

Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, ο τρόπος που κατανοείτο η διεθνής πολιτική μέσω της ερμηνείας ενός διπολικού διεθνούς συστήματος είχε πια ξεπεραστεί. Η πολύχρονη «πάλη» μεταξύ του Κομμουνισμού και της Δύσης έληξε απότομα, ανέλπιστα ειρηνικά και κάπως άδοξα για τον πρώτο, με αποτέλεσμα οι αναλυτές των Διεθνών Σχέσεων να βρεθούν μπροστά σε μία νέα εποχή της οποίας τα νέα χαρακτηριστικά έπρεπε να προβλέψουν, να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν.

Δύο θέσεις απέκτησαν σύντομα φήμη. Η πρώτη αφορούσε τη λήξη κάθε ιδεολογικής αντιπαράθεσης και διατυπώθηκε από τον Francis Fukuyama (2002). Στα πλαίσια αυτής είχε επέλθει το «τέλος της ιστορίας» με την τελική επικράτηση των δυτικών φιλελεύθερων ιδεών, του καπιταλισμού και της δημοκρατίας παγκοσμίως.

Αντίθετα, η δεύτερη θέση, διατυπωμένη από τον καθηγητή του Fukuyama, Samuel Huntington (1997), υποστήριξε πως ο παλαιότερος διαχωρισμός μεταξύ Πρώτου, Δεύτερου και Τρίτου Κόσμου, ο οποίος στηριζόταν στην πολιτική και την οικονομία, θα έδινε τη θέση του σε έναν νέο, βασιζόμενο σε πολιτισμικά στοιχεία, με τη θρησκεία να κατέχει πρωταρχικό ρόλο. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η «ιστορία» και οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις θα συνεχίζονταν, με τις συγκρούσεις του μέλλοντος να λαμβάνουν χώρα κατά μήκος των πολιτισμικών ρηγμάτων, όπου συνορεύουν διαφορετικοί πολιτισμοί.

Αν και η θέση του Huntington αρχικά αμφισβητήθηκε από ένα μεγάλο κομμάτι της ακαδημαϊκής κοινότητας, στη συνέχεια επηρέασε αρκετά τον τρόπο με τον οποίο θα ερμηνεύονταν οι μεταψυχροπολεμικές περιφερειακές συγκρούσεις, εντός των οποίων η προβολή των εθνο-θρησκευτικών ταυτοτήτων ήταν ιδιαίτερα έντονη. Υπό το πρίσμα μίας «σύγκρουσης πολιτισμών» (*class of civilizations*), τα φαινόμενα βίας που ακολούθησαν τη δεκαετία του 1990, και κυρίως οι τρομοκρατικές επιθέσεις που θα στιγμάτιζαν το ξεκίνημα της νέας χιλιετίας, προσέλαβαν στα μάτια πολλών έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα. Αρκετοί αναλυτές ξεκίνησαν να μιλάνε για ένα ξεχωριστό είδος βίας, του οποίου τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά απέρρεαν από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των δρώντων.

Η θρησκεία παρέχοντας ένα σύνολο αξιών και κανονιστικών πλαισίων, τη μεταψυχροπολεμική περίοδο θα χρησιμοποιείτο συχνά από εξτρεμιστικές

τρομοκρατικές οργανώσεις ως νομιμοποιητική βάση της δράσης τους. Αυτή η διασύνδεση του θρησκευτικού φονταμενταλισμού με τρομοκρατικές ενέργειες έφερε το ζήτημα της συσχέτισης της θρησκείας με την τρομοκρατία στο κέντρο του ενδιαφέροντος μέχρι και τις μέρες μας. Ο όρος «θρησκευτική τρομοκρατία» (religious terrorism) χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο στον δημόσιο διάλογο, ενώ ταυτόχρονα υιοθετείται από κάποιους ερευνητές αναζωπυρώνοντας τη συζήτηση γύρω από τη διάκριση μεταξύ «κοσμικής» και «θρησκευτικής» βίας.

Η παρούσα εργασία θέτει ως στόχο να ελέγξει αν η απόδοση του χαρακτηρισμού «θρησκευτική» στη σημερινή μορφή τρομοκρατίας δεν έχει απλά περιγραφικό χαρακτήρα, επισημαίνοντας με αυτόν τον τρόπο την ιδεολογική βάση των τρομοκρατικών οργανώσεων, αλλά αντίθετα υποδηλώνει μία θεμελιώδη, ποιοτική διαφορά μεταξύ αυτής και της αντίστοιχης «κοσμικής», καθιστώντας την με αυτό τον τρόπο ξεχωριστό τύπο πολιτικής βίας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου θα επιχειρηθεί η σύγκριση των οργανώσεων Al-Qaeda και ETA (Euzkadi ta Askatasuna). Και οι δύο είναι οργανώσεις που κατηγοριοποιούνται ως τρομοκρατικές και χαρακτηρίζονται η μεν πρώτη ως «θρησκευτική», η δε δεύτερη ως «κοσμική/εθνικιστική».

Μεθοδολογία

Το θεωρητικό πλαίσιο, υπό το πρίσμα του οποίου θα επιχειρηθεί η σύγκριση και θα ερμηνευθούν τα αποτελέσματα, αναπτύσσεται στο πρώτο μέρος της εργασίας. Αρχικά κρίθηκε σκόπιμο να προσδιοριστεί η έννοια της «τρομοκρατίας» για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, αναγνωρίζοντας παρόλα αυτά πως η διατύπωση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού παραμένει μέχρι και τις μέρες μας αδύνατη. Στη συνέχεια, αναλύεται το πως η υιοθέτηση τρομοκρατικών τακτικών μπορεί να γίνει κατανοητή στα πλαίσια ενός στρατηγικού σχεδιασμού, που αποσκοπεί στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, ενώ παράλληλα αναπτύσσονται και τα κυριότερα πρότυπα στρατηγικής που ακολουθούν οι τρομοκρατικές οργανώσεις.

Στο τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους παρουσιάζονται υπό το πρίσμα της «θεωρίας κυμάτων» του David Rapoport, οι ιστορικές και πολιτικές εξελίξεις που καθιέρωσαν τη θρησκεία ως κυρίαρχη ιδεολογική βάση της σύγχρονης τρομοκρατίας. Ακολούθως, στο τέταρτο κεφάλαιο, αντλώντας κυρίως από το έργο των Hoffman, Jenkins, Juergensmeyer και Laqueur παρατίθενται οι απόψεις των αναλυτών που

υποστηρίζουν πως η «θρησκευτική» σημερινή μορφή της τρομοκρατίας αποτελεί ένα εξολοκλήρου «νέο» φαινόμενο, ενώ έπειτα παρουσιάζεται η κριτική που έχει ασκηθεί σε αυτές από τους Crenshaw, Tucker, Γκόφα και Spencer μεταξύ άλλων.

Στη συνέχεια, προκειμένου να ερμηνευθεί η στάση πολλών αναλυτών που συσχετίζουν άμεσα τη θρησκεία με βίαια φαινόμενα όταν η πρώτη εισέρχεται στη δημόσια σφαίρα, κρίθηκε απαραίτητη η αναφορά στην ιστορική πορεία του Δυτικού πολιτισμού και πιο συγκεκριμένα στην ιστορική διαδικασία, προϊόν της οποίας ήταν η επινόηση του διαχωρισμού μεταξύ του κοσμικού και θρησκευτικού χώρου, μέσα από τα γραπτά των Cavanagh και Armstrong. Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να επισημανθεί πως ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται η Δύση την θρησκεία πολλές φορές οδηγεί στην παρερμηνεία φαινομένων, όπου εμπλέκεται το θρησκευτικό στοιχείο.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, δεδομένου του γεγονότος πως η πλειοψηφία των τρομοκρατικών οργανώσεων που αναδύθηκαν από τη δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα στελεχώθηκαν από μουσουλμάνους φονταμενταλιστές, διερευνάται η σχέση του Ισλάμ και των φονταμενταλιστικών του εκφάνσεων με τη βία και την τρομοκρατία. Για την εκπλήρωση του παραπάνω εγχειρήματος, αντιπαραβάλλονται οι απόψεις των Kepel, Burgat και Roy.

Στο δεύτερο μέρος της μελέτης, αφότου παρουσιαστεί εν συντομία η ιστορική πορεία και σκιαγραφηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Al-Qaeda και ETA, οι δύο υπό διερεύνηση οργανώσεις συγκρίνονται στη βάση τριών επιπέδων ανάλυσης. Η σύγκριση στο Ιδεολογικό επίπεδο επικεντρώνεται στο νομιμοποιητικό αφήγημα που έχουν αναπτύξει, εξετάζοντας τις έννοιες με τις οποίες καθεμία περιγράφει τον κόσμο, καθώς και το κοινό στο οποίο απευθύνονται και τους στόχους τους οποίους θέτουν. Στο Οργανωτικό επίπεδο αντιπαραβάλλονται η δομή και οι μέθοδοι στρατολόγησης και χρηματοδότησης των δύο οργανώσεων. Τέλος, στο Επιχειρησιακό επίπεδο διερευνώνται οι αντιθέσεις ως προς τη στάση που έχει η κάθε οργάνωση απέναντι στη βία, και οι διαφορές στο σχεδιασμό και την εκτέλεση των τρομοκρατικών τους επιθέσεων.

Πρώτο μέρος

1. «Θρησκευτική» και «κοσμική» τρομοκρατία

1.1. Τρομοκρατία: αναζητώντας έναν ορισμό

Σε μία εποχή όπου η εξέλιξη της τεχνολογίας επιτρέπει την ταχεία και συνεχή ενημέρωση, είναι δύσκολο κάποιος να μην διαβάσει ή ακούσει (σχεδόν καθημερινά) για κάποιο περιστατικό βίας, το οποίο χαρακτηρίζεται ως «τρομοκρατικό». Χωρίς αμφιβολία ο όρος «τρομοκρατία», η χρήση του οποίου είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στα Μ.Μ.Ε. και τον πολιτικό λόγο, μονοπωλεί μεγάλο κομμάτι του δημοσίου ενδιαφέροντος και διαλόγου. Δεν θα περίμενε κανείς τίποτα λιγότερο στο ξεκίνημα ενός αιώνα που στιγματίστηκε πολύ νωρίς από την «*πιο καταστροφική μέρα [11/9/2001] στη μακρά, αιματηρή ιστορία*» του φαινομένου (Raport, 2004, σελ.46). Παρόλα αυτά, αν και ο όρος «τρομοκρατία» φαντάζει πιο «οικείος» από ποτέ, είναι εντυπωσιακό το γεγονός πως το περιεχόμενό του δεν χαίρει ενός κοινά αποδεκτού ορισμού. «*Λίγοι όροι ή έννοιες στο σύγχρονο πολιτικό λόγο έχουν αποδειχθεί τόσο δύσκολες στο να οριστούν όσο η τρομοκρατία*» (Weinberg, Pedahzur, & Hirsch-Hoefler, 2004, σελ.777).

Η πολιτική χρήση του όρου «τρόμος» (terror/terreur) έχει τις ρίζες της στη Γαλλική Επανάσταση και το καθεστώς τρόμου (*régime de la Terreur*) που επέβαλε ο Ροβεσπιέρος (1793-1794). Ο όρος για το καθεστώς είχε θετική σημασία, περιγράφοντας την απαραίτητη βία (συνήθως καρατόμηση) με την οποία αντιμετώπιζονταν οι εχθροί του λαού και της επανάστασης. Με την εκτέλεση και του ίδιου του Ροβεσπιέρου ο κύκλος του καθεστώτος τρόμου ολοκληρώθηκε, και η έννοια προσέλαβε αρνητική σημασία στο λόγο του άγγλου φιλοσόφου Edmund Burke, ο οποίος αναφερόταν στους υποστηρικτές της επανάστασης ως «τρομοκράτες» (Kushner, 2003).

Έναν αιώνα αργότερα, εμπνεόμενοι από τα γραπτά των Carlo Pisacane (“propaganda by deed”) και Mikhail Bakunin, τα μέλη της αναρχικής οργάνωσης Narodnaya Volya, αποκαλώντας εαυτούς τρομοκράτες, εξαπέλυσαν ένα κύμα επιθέσεων στη Ρωσία εναντίον της βασιλικής οικογένειας, αξιωματούχων του κράτους και οποιουδήποτε θεωρούσαν εκπρόσωπο του διεφθαρμένου καθεστώτος. Η

έννοια της τρομοκρατίας δεν αφορούσε πια την βίαιη καταπίεση των πολιτών από το κράτος, αλλά την συμβολική χρήση βίας από αναθεωρητικές ομάδες που δρούσαν εναντίον του (Hoffman, 2006).

Όλα αλλάζουν για μία ακόμη φορά, όταν τη δεκαετία του 1930 ο όρος χρησιμοποιήθηκε για την περιγραφή των πρακτικών μαζικής καταστολής που εφήρμοσαν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα (Ναζισμός, Φασισμός, Σταλινισμός) στο εσωτερικό τους. Στον απόηχο του Β' Π.Π. *«η “τρομοκρατία” ανέκτησε την επαναστατική της σημασία με την οποία συνδέεται συνήθως μέχρι και σήμερα»* (Hoffman, 2006, σελ.16). Ως «τρομοκρατικές» χαρακτηρίστηκαν εθνικιστικές οργανώσεις που χρησιμοποίησαν βίαια μέσα κατά τη διάρκεια του ανταποικιοκρατικού τους αγώνα για εθνική απελευθέρωση και αυτοδιάθεση στη Μέση Ανατολή, την Αφρική και την Ασία. Την ίδια εποχή εμφανίστηκε και ο «πολιτικά ορθός» όρος «freedom fighters» σε αντιδιαστολή προς τον όρο «τρομοκράτης», αντανakλώντας την πολιτική νομιμοποίηση που απέδιδε η διεθνής κοινότητα σε ορισμένους από αυτούς τους αγώνες (Hoffman, 2006).

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 και 1970, η χρήση του όρου «τρομοκρατία», επεκτάθηκε ώστε να περιλαμβάνει εθνικιστικές και αυτονομιστικές ομάδες εκτός του αποικιοκρατικού χώρου, καθώς και *«ριζοσπαστικές, εξ ολοκλήρου ιδεολογικά παρακινούμενες οργανώσεις»* (Hoffman, 2006, σελ.16), που συνήθως αντλούσαν την ιδεολογία τους από την άκρα αριστερά. Την δεκαετία του 1990 και ιδιαίτερα μετά την 11/9 του 2001, ο όρος «τρομοκρατία» θα χρησιμοποιηθεί κατά κόρον για να περιγράψει τη βία φονταμενταλιστικών οργανώσεων, με ιδιαίτερη έμφαση στον ισλαμικό εξτρεμισμό.

Όπως γίνεται σαφές, στο πέρας του χρόνου μία πληθώρα φαινομένων, τα οποία μοιράζονται από αρκετά έως ελάχιστα κοινά στοιχεία μεταξύ τους, χαρακτηρίστηκαν ως «τρομοκρατικά». Δεν αποτελεί έκπληξη λοιπόν το γεγονός πως από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 (οπότε και εγκαθιδρύεται ένας ξεχωριστός επιστημονικός κλάδος αφιερωμένος στη μελέτη της «τρομοκρατίας») μέχρι και τις μέρες μας, η αδυναμία συγκρότησης ενός κοινά αποδεκτού ορισμού για το τι είναι «τρομοκρατία» αποτελεί ένα βασικό εμπόδιο στην ανάλυση του φαινομένου (Crenshaw, 2000). *«Θα ήταν ιδιαίτερα επιθυμητό αν όλες οι συζητήσεις περί τρομοκρατίας (...) στηρίζονταν σε ένα σαφή, ακριβή και κατανοητό ορισμό»* γράφει ήδη από το 1986 ο Laqueur (σελ.88), διαπιστώνοντας λίγο παρακάτω στο ίδιο άρθρο πως κάτι τέτοιο είναι ίσως αδύνατον, ή τουλάχιστον δεν πρόκειται να επιτευχθεί στο

εγγύς μέλλον. Φυσικά, η αδυναμία αυτή δεν είναι πρωτόγνωρη για της κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες. Αντιθέτως, το περιεχόμενο του όρου «τρομοκρατία» αποτελεί αντικείμενο έντονων συζητήσεων όπως συμβαίνει και με άλλα κοινωνικά φαινόμενα πολιτικής σημασίας (π.χ. εθνικισμός, φασισμός, ιμπεριαλισμός, αποικιοκρατία) (English, 2016). Τι καθιστά λοιπόν τον ορισμό της έννοιας «τρομοκρατία» τόσο περίπλοκο;

Ο σαφής, ακριβής και κατανοητός ορισμός του φαινομένου, που οποιοσδήποτε αναλυτής θα επιθυμούσε, συναντάει κάποια βασικά εμπόδια. Πρώτον, όπως έγινε κατανοητό και από την ιστορία της χρήσης του όρου, οι διαφορετικές εκφάνσεις του φαινομένου είναι ιδιαίτερα δύσκολο να συμπεριληφθούν σε έναν ορισμό χωρίς η έννοια από γενική να μεταλλαχθεί σε μια *γενικότητα* που χαρακτηρίζεται από απροσδιοριστία και ασάφεια. Σφάλμα το οποίο ονομάζεται «εννοιολογική υπερέκταση», και για τους κινδύνους του οποίου στις κοινωνικές επιστήμες είχε προειδοποιήσει ήδη από το 1970 ο Giovanni Sartori.

Ένα δεύτερο στοιχείο που καθιστά δύσκολο τον ορισμό της τρομοκρατίας είναι το γεγονός πως το ίδιο περιστατικό βίας τείνει να χαρακτηρίζεται διαφορετικά ανάλογα με την οπτική γωνία θέασης ή τη σχέση που έχει με αυτό ο εκάστοτε παρατηρητής (Holmes, 2009). Ο όρος τρομοκρατία δεν είναι αξιακά ουδέτερος. Η λέξη φέροντας εγγενώς μία αρνητική σημασία είναι σε μεγάλο βαθμό υποτιμητική, ενώ ο χαρακτηρισμός κάποιου ως τρομοκράτη υποδηλώνει ταυτόχρονα μία ηθική κρίση (Jenkins, 1985). Οι πολιτικές συγκρούσεις είναι αγώνες για εξουσία και επιρροή, και μέρος αυτού του αγώνα είναι οι χαρακτηρισμοί που αποδίδει κάποιος στον αντίπαλο του (Neumann & Smith, 2005). Γίνεται σαφές λοιπόν, πως η απόδοση του όρου πολλές φορές κρύβει πολιτική και ρητορική σκοπιμότητα (Holmes, 2009). Επιπλέον, ακόμη κι όταν επιχειρείται η «ουδέτερη χρήση» του όρου ως αναλυτικό εργαλείο, παραμένει δύσκολη η κατάληξη σε έναν ικανοποιητικό ορισμό που θα διακρίνει την τρομοκρατία από άλλα βίαια φαινόμενα (Crenshaw, 2000· Crenshaw & Robison, 2010).

Παρά τις δυσκολίες στην επίτευξη ομοφωνίας, ένα πρώτο βήμα στον καθορισμό της έννοιας «τρομοκρατία» είναι *«η διάκρισή της από άλλα φαινόμενα βίας και ο εντοπισμός των ιδιαίτερων αυτών χαρακτηριστικών που την καθιστούν ξεχωριστό φαινόμενο»* (Hoffman, 2006, σελ.34). Η πλειοψηφία των ορισμών που έχουν προταθεί από Δυτικούς αναλυτές συμφωνούν ως προς τρία χαρακτηριστικά: (1) το πολιτικό κίνητρο, (2) τη χρήση βίας, και (3) τη σκόπιμη δημιουργία αίσθησης φόβου

(Schmid and Jongman, 1988).

Αρχικά λοιπόν, η τρομοκρατία «είναι θεμελιωδώς και εγγενώς πολιτική» (Hoffman, 2006, σελ.2). Αυτό σημαίνει πως η τρομοκρατική πράξη εξυπηρετεί ένα πολιτικό στόχο. Η έννοια του πολιτικού κινήτρου συμπεριλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ιδεολογιών και στόχων, επιτρέποντας την εφαρμογή της τόσο σε αριστερές ή δεξιές ιδεολογικά υποκινούμενες οργανώσεις όσο και σε αυτονομιστικές ή φονταμενταλιστικές, ενώ παράλληλα αποκλείει οργανώσεις με εναλλακτικά κίνητρα, όπως π.χ. οικονομικά (van Um, 2009). Σε αντίθεση με έναν κοινό εγκληματία του οποίου η πράξεις κινητροδοτούνται από ίδιον όφελος (συνήθως υλικό κέρδος), ο τρομοκράτης υπηρετεί έναν πολιτικό σκοπό, που σύμφωνα με τον ίδιο, θα επιφέρει πολιτικά κέρδη για την κοινότητα που επικαλείται πως εκπροσωπεί (Hoffman, 2006).

Ακολουθως, η «τρομοκρατική» πράξη προϋποθέτει τη χρήση, ή την απειλή χρήσης βίας. Με αυτόν τον τρόπο διαχωρίζεται από άλλες μη βίαιες ενέργειες που έχουν ως σκοπό να ασκήσουν πολιτική επιρροή, όπως π.χ. μαζικές διαδηλώσεις, απεργίες, διαμαρτυρίες κτλ.(Merari, 1993). Τέλος, το τρίτο στοιχείο αφορά την πρόκληση φόβου. Η τρομοκρατική πράξη σχεδιάζεται με σκοπό να έχει εκτεταμένες ψυχολογικές επιπτώσεις πέραν του άμεσου θύματος ή του στόχου. Η τρομοκρατία ελκύει την προσοχή, εξάπτει τη φαντασία και μεταβάλλει τις αντιλήψεις στο βαθμό που λίγες βίαιες δραστηριότητες μπορούν να το πετύχουν (Morris, 2009). «*Τα ίδια τα θύματα μπορεί να μην σημαίνουν τίποτα για τους τρομοκράτες - η τρομοκρατία απευθύνεται στους ανθρώπους που παρακολουθούν, όχι στα θύματα*» (Jenkins, 1985, σελ.iv). Οι Neumann και Smith (2005) περιγράφουν τη τρομοκρατία ως «*a battle of wills played out in people's minds*». Κύριος στόχος της πράξης δεν είναι να σκοτώσει ή να καταστρέψει, αλλά να καταβάλει το ηθικό και να δημιουργήσει αίσθηση φόβου, με την ελπίδα πως κάτι τέτοιο θα εκκινήσει πολιτικές αλλαγές (σελ. 576).

Συνεχίζοντας, όπως προαναφέρθηκε, σημαντική είναι η διάκριση της τρομοκρατίας από άλλα είδη πολιτικής βίας. Μία πρώτη ταξινόμηση στο σύμπαν της πολιτικής βίας γίνεται στη βάση του υποκειμένου που την ασκεί, διαχωρίζοντας έτσι τα κράτη από τα άτομα. Τα κράτη ασκούν πολιτική βία προς άλλα κράτη (υπό τη μορφή πολέμου) και προς τους πολίτες. Η βία που ασκεί το κράτος προς τους πολίτες μπορεί να υπερβεί το αποδεκτό όριο που θεωρείται αναγκαίο για την εξασφάλιση της ευταξίας, και να πάρει τη μορφή καταπίεσης, με σκοπό τον εκφοβισμό όσων πολιτών έχουν την πρόθεση να αντιταχθούν στο καθεστώς (Merari, 2007). Αναγνωρίζοντας πως τέτοιου είδους φαινόμενα μπορούν να χαρακτηρίζονται τρομοκρατικά, για τις

ανάγκες της παρούσας εργασίας, η μελέτη του φαινομένου θα επικεντρωθεί στη μη κρατική τρομοκρατία, η οποία ασκείται από υπο-εθνικές ή μη κρατικές οργανώσεις.

Περνώντας στο φάσμα της πολιτικής βίας που ασκείται από άτομα, η τρομοκρατία συχνά συγχέεται με τον ανταρτοπόλεμο και τις μαζικές εξεγέρσεις, δεδομένου του γεγονότος πως χρησιμοποιούν συχνά τις ίδιες τακτικές (δολοφονίες, απαγωγές, βομβιστικές επιθέσεις κλπ.) με σκοπό τον εκφοβισμό και τον εξαναγκασμό. Επιπλέον, τόσο οι τρομοκράτες όσο και οι αντάρτες δεν φέρουν αναγνωρίσιμα διακριτικά ή στολές (Hoffman, 2006). Παρόλα αυτά υπάρχουν κάποιες θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ των τριών. Ο ανταρτοπόλεμος αφορά αριθμητικά μεγαλύτερες ομάδες ατόμων, οργανωμένες στρατιωτικά, οι οποίες κατακτούν και υπερασπίζονται εδάφη (έστω και προσωρινά), ασκώντας κάποια μορφή κυριαρχίας ή ελέγχου σε μία καθορισμένη γεωγραφική περιοχή και τον πληθυσμό της (Hoffman, 2006). Παράλληλα, στις εξεγέρσεις εκτός από τις τακτικές ανορθόδοξου πολέμου, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην κινητοποίηση και συμμετοχή των μαζών μέσω ενός οργανωμένου δικτύου προπαγάνδας (Neumann & Smith, 2005). Αντίθετα με τα παραπάνω, οι τρομοκράτες δεν δρουν ανοιχτά, αποφεύγουν μάχες με αντίπαλες ένοπλες δυνάμεις, ενώ συνήθως δεν επιδιώκουν την κατάκτηση εδαφών και τον άμεσο έλεγχο πληθυσμών. Όπως αναφέρουν οι Crenshaw και Robison (2010) ο ανταρτοπόλεμος είναι μια στρατιωτική δραστηριότητα, ενώ η τρομοκρατία είναι πρωταρχικά πολιτική και συμβολική. Επιπλέον οι τρομοκράτες είναι περιορισμένοι αριθμητικά, ενώ είτε αδυνατούν να αναλάβουν προσπάθειες συντονισμένης μαζικής πολιτικής κινητοποίησης, ή απλά επιδιώκουν να παρακάμψουν αυτό το στάδιο πιστεύοντας πως μόνο η συμβολική βία αρκεί για την επίτευξη των πολιτικών τους στόχων (Hoffman, 2006· Neumann & Smith, 2005).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης η «τρομοκρατία» θα οριστεί ως *«η σκόπιμη δημιουργία αίσθησης φόβου, με τη χρήση ή την απειλή χρήσης συμβολικών ενεργειών σωματικής βίας»* (Neumann & Smith, 2005), από μία *«υπο-εθνική ή μη κρατική οντότητα»* (Hoffman, 2006) με σκοπό να επηρεάσει τη συμπεριφορά μίας ή πολλών ομάδων, στην προσπάθεια επίτευξης πολιτικών στόχων.

1.2 Η τρομοκρατία ως στρατηγική επιλογή

Ο T. P. Thorton χαρακτηρίζει την τρομοκρατική βία ως «*extra-normal*», υποστηρίζοντας πως ένα περιστατικό βίας για να χαρακτηριστεί τρομοκρατικό πρέπει να υπερβαίνει τα πρότυπα και το αποδεκτό όριο πολιτικής βίας που είναι σε θέση να δικαιολογήσει μία κοινωνία (Neumann & Smith, 2005). Συνεπώς, η χρήση αυτού του είδους βίας από άτομα δημιουργεί πολλές φορές μία άκρως αρνητική εικόνα για αυτά. Συχνά οι τρομοκράτες περιγράφονται ως ανορθολογικοί ή ψυχικά άρρωστοι δρώντες (Clark, 1986). Αν και στο παρελθόν επιχειρήθηκε η σύνδεση της τρομοκρατίας με ψυχολογικές διαταραχές, έρευνες που διεξήχθησαν δεν απέδειξαν κάτι τέτοιο (Kruglanski & Fishman, 2006). Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη αυτά τα ερευνητικά συμπεράσματα μπορεί να υποστηριχθεί πως η υιοθέτηση τρομοκρατικών τακτικών μπορεί να προσεγγιστεί ως μία ορθολογική στρατηγική επιλογή.

Σύμφωνα με τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, κάθε άτομο συμπεριφέρεται με βάση τη μεγιστοποίηση της ωφέλειάς του. Εντός του μοντέλου δράσης μπορεί να γίνει μία βασική διάκριση μεταξύ μίας στενής και μίας ευρύτερης εκδοχής. Ενώ η στενή εκδοχή ερμηνεύει τη δράση των ατόμων με βάση το καθαρά προσωπικό όφελος, θεωρώντας πως αυτά ενεργούν μόνο εγωιστικά, η ευρύτερη εκδοχή επιτρέπει την επιδίωξη αλτρουιστικών στόχων. Εντός της ευρύτερης εκδοχής, θεωρούνται λογικές και οι πράξεις που ωφελούν μία ομάδα στην οποία ένα άτομο δηλώνει πιστό (van Um, 2009).

Αν υποθέσουμε πως οι τρομοκράτες δρουν ορθολογικά τότε επιλέγουν τη συγκεκριμένη μορφή βίας έχοντας υπολογίσει το κόστος και τα οφέλη των διαθέσιμων επιλογών. Αυτό σημαίνει πως η καταφυγή μίας οργάνωσης στη τρομοκρατία είναι αποτέλεσμα προμελετημένης απόφασης, βασισμένης στην πεποίθηση ότι (1) αυτή θα συμβάλει με τρόπο εργαλειακό στην επίτευξη των πολιτικών στόχων που έχουν τεθεί, (2) θα είναι αποτελεσματικότερη από οποιοδήποτε άλλο διαθέσιμο μέσο και (3) δεν θα υπονομεύσει άλλους σημαντικούς στόχους (Kruglanski & Fishman, 2006).

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο σκοπός του τρομοκράτη δεν είναι να σκοτώσει. Τα στρατηγικά οφέλη που απορρέουν από μία τρομοκρατική ενέργεια παράγονται από την ψυχολογική επίδραση που η συγκεκριμένη τακτική έχει σε ένα συγκεκριμένο ακροατήριο (Morris, 2009). Μία οργάνωση χρησιμοποιώντας

τακτικές τρομοκρατικής βίας επιχειρεί την επίτευξη των στόχων της μέσω των εξής κυριότερων στρατηγικών:

Στρατηγική φθοράς: Τρομοκρατικές οργανώσεις που ακολουθούν τη στρατηγική φθοράς στοχεύουν στο να δημιουργήσουν την εικόνα πως είναι ισχυρές και αποφασισμένες να προκαλέσουν σοβαρές απώλειες και ζημιές στον στόχο τους. Μέσω κλιμάκωσης των επιθέσεων προσπαθούν να πείσουν πως το μελλοντικό κόστος, σε περίπτωση που δεν ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις τους, θα είναι ακόμα πιο μεγάλο, οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο σταδιακά τον αντίπαλο σε παραχωρήσεις. Στην πραγματικότητα η στρατηγική φθοράς οδηγεί σε μία «μάχη θελήσεων». Ο βαθμός επιτυχίας της εξαρτάται από τρεις μεταβλητές: το κατά πόσον το επίμαχο ζήτημα έχει ζωτική σημασία για το κράτος, τους περιορισμούς στην ικανότητα του κράτους να αντεπιτεθεί και την ευαισθησία του ως προς το κόστος της βίας (Kydd & Walter, 2006).

Στρατηγική εκφοβισμού: Ο εκφοβισμός είναι ανάλογος με τη στρατηγική της αποτροπής. Οι τρομοκρατικές οργανώσεις πολλές φορές με τη χρήση απειλών και παραδειγματικών πράξεων προσπαθούν να αποτρέψουν κάποια ανεπιθύμητη για αυτές συμπεριφορά. Ο εκφοβισμός επιτυγχάνει καθώς οι τρομοκράτες επιδεικνύουν πως έχουν τη δύναμη να τιμωρήσουν οποιονδήποτε παρακούει χωρίς κανείς να μπορεί να τους σταματήσει (Kydd & Walter, 2006).

Στρατηγική πρόκλησης: το *modus operandi* της συγκεκριμένης στρατηγικής αποτελείται από τρία βήματα,

- αποπροσανατολισμός: αποξένωση των πολιτών από τις αρχές, καθώς η κυβέρνηση φαντάζει στα μάτια των πολιτών ανίκανη να αντιμετωπίσει μια κατάσταση εξελισσόμενου χάους.
- αντίδραση του στόχου: ο τρομοκράτης έχει ως σκοπό να προκαλέσει τον στόχο (την κυβέρνηση ενός κράτους) να απαντήσει με ένα τρόπο ο οποίος θα είναι επωφελής για τον σκοπό του, όπως για παράδειγμα με πράξεις που είναι παράνομες και καταπιεστικές, υπονομεύοντας έτσι την νομιμοποιητική του υπεροχή.
- απόκτηση νομιμοποίησης: εκμετάλλευση του συναισθηματικού αντίκτυπου της βίας ώστε να εισαχθεί ένα εναλλακτικό πολιτικό μήνυμα προς όφελος των τρομοκρατών (Neumann & Smith, 2005).

Τα ανωτέρω πρότυπα στρατηγικού σχεδιασμού θα χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια για την ερμηνεία της δράσης των ETA και Al-Qaeda, όπου μέσω παραδειγμάτων θα γίνουν περεταίρω κατανοητά.

1.3 Η ανάδυση της «θρησκευτικής» τρομοκρατίας

Ο David Rapoport (2004) υιοθετεί μια γραμμική προσέγγιση του φαινομένου της τρομοκρατίας και αναφέρεται στην ιστορική εξέλιξή της διαχωρίζοντας την σε τέσσερα κύματα. Με χρονολογική σειρά αναφέρει το «αναρχικό» κύμα, το «αντιαποικιοκρατικό», το κύμα της «νέας αριστεράς» και το «θρησκευτικό». *«Όπως υποδηλώνουν τα ονόματά τους», γράφει, «μια διαφορετική ενέργεια κινεί το καθένα και το όνομα κάθε κύματος αντικατοπτρίζει το κυρίαρχο αλλά όχι το μοναδικό χαρακτηριστικό του»* (σελ.47). Κάθε κύμα υποδηλώνει ένα σύνολο τρομοκρατικών δραστηριοτήτων με κοινά χαρακτηριστικά, το οποίο υπόκειται σε φάσεις επέκτασης και υποχώρησης στο χρόνο. Καθώς η «ενέργεια» του εκάστοτε κύματος εξασθενεί, αυτό σταδιακά υποχωρεί δίνοντας τη θέση του στο επόμενο. Η διάκριση μεταξύ των κυμάτων γίνεται στη βάση αλλαγών στην ιδεολογία, τις τακτικές και την εσωτερική δομή των τρομοκρατικών οργανώσεων. Αλλαγές που κατανοούνται υπό το πρίσμα των εκάστοτε πολιτικών και ιστορικών εξελίξεων. Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, βασικό γνώρισμα όλων των κυμάτων είναι ο διεθνής τους χαρακτήρας, καθώς παρόμοιες δραστηριότητες εμφανίζονται την ίδια χρονική περίοδο σε διαφορετικά μέρη του πλανήτη. Ορισμένες τρομοκρατικές οργανώσεις μπορούν να επιβιώσουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα απ' ό,τι το κύμα που τις γέννησε, παρόλα αυτά ενδέχεται να εμφανίσουν πτώση ή να προσαρμοστούν στα χαρακτηριστικά του νεοεμφανιζόμενου κύματος. Μία από τις κυριότερες επισημάνσεις του Rapoport αποτελεί το γεγονός πως στοιχεία του κάθε κύματος μεταφέρονται και εξελίσσονται εντός των επομένων, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη συνέχεια που διέπει το φαινόμενο της τρομοκρατίας.

Σύμφωνα με τον Rapoport, το τελευταίο κύμα, το οποίο αφορά τη σημερινή μορφή της τρομοκρατίας αναδύθηκε τη δεκαετία του 1980. Ο Rapoport το ονομάζει «θρησκευτικό» καθώς οι τρομοκρατικές οργανώσεις εντός του αντλούν από τη θρησκεία ένα σύνολο νομιμοποιητικών στοιχείων προκειμένου να αιτιολογήσουν τη δράση τους. Το φαινόμενο αυτό δεν αποτελεί καινοτομία στην ιστορία της τρομοκρατίας. Οι ζηλωτές (sicarii), οι assassins και οι thugs δρούσαν παρακινούμενοι

από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις (Rapoport, 1984). Παράλληλα, καθ'όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα μπορεί κανείς να συναντήσει περιπτώσεις όπου το θρησκευτικό στοιχείο και η εθνική ταυτότητα αλληλεπικαλύπτονταν στο νομιμοποιητικό αφήγημα των τρομοκρατικών οργανώσεων, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του Irish Republican Army (IRA) (Rapoport, 2004). Σύμφωνα με τον Rapoport (2004) η διαφορά του τέταρτου κύματος από τα προηγούμενα, έγκειται στο γεγονός πως σε αντίθεση με τις τρομοκρατικές οργανώσεις των προηγούμενων κυμάτων που έθεταν ως στόχο την ίδρυση ενός κοσμικού κράτους, οι οργανώσεις του τέταρτου κύματος έχουν ως απώτερο στόχο τη μεταμόρφωση της κοινωνίας, και την ανασυγκρότησή της στη βάση θρησκευτικών αρχών. Η βασικότερη καινοτομία του τέταρτου κύματος, όσον αφορά τις τακτικές που υιοθέτησε, σχετίζεται με τις βομβιστικές επιθέσεις αυτοκτονίας και την πρόκληση μαζικών απωλειών.

Πολλοί αναλυτές υποστηρίζουν πως το νέο αυτό κύμα σχετίζεται άμεσα με την αύξηση των φονταμενταλιστικών κινημάτων. Σε ένα διάστημα 30 χρόνων, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ο αριθμός των φονταμενταλιστικών κινημάτων όλων των θρησκειών παγκοσμίως τριπλασιάστηκε, ενώ ταυτόχρονα, από το 1968 μέχρι σήμερα διαπιστώνεται μία «αριθμητική έκρηξη» τρομοκρατικών ομάδων με θρησκευτικό ιδεολογικό υπόβαθρο (Ranstrop, 1996).

Με τον όρο (θρησκευτικός) φονταμενταλισμός περιγράφεται ένα σύνολο κινημάτων από ομάδες που αντιτίθενται στον εκμοντερνισμό και την εκκοσμίκευση, και χαρακτηρίζονται από την επιθυμία να επιστρέψουν σε ό,τι οι ίδιες θεωρούν «θεμελιώδεις» αρχές (fundamentals) της θρησκευτικής τους παράδοσης. Πιστεύοντας πως ο θρησκευτικός τρόπος ζωής και οι αξίες τους δέχονται επίθεση σε ένα όλο και περισσότερο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, οι ομάδες αυτές πολλές φορές αναλαμβάνουν πολιτική δράση προσπαθώντας να ανακτήσουν το χαμένο έδαφος στη δημόσια σφαίρα και να επιβάλλουν τα θρησκευτικά και ηθικά τους προτάγματα. Οι φονταμενταλιστικές ομάδες σχετίζονται κυρίως με τις θρησκείες της Βίβλου (Ιουδαϊσμός, Χριστιανισμός, Ισλάμ) (Haynes, 2009), δίχως βέβαια να περιορίζονται σ'αυτές (Marty & Appleby, 1994). Μέλη των ομάδων αυτών επιδίδονται συνήθως σε επιλεκτική χρήση και ηγεμονική ανάγνωση χωρίων από θρησκευτικά κείμενα της θρησκείας την οποία επικαλούνται ώστε να νομιμοποιήσουν τη δράση τους, ενώ αρκετές φορές χαρακτηρίζονται από αδιαλλαξία και χρήση βίας (Fox, 2009).

Ο Fox (2009) υποστηρίζει πως τα φονταμενταλιστικά κινήματα αποτελώντας την πιο άμεση αντίδραση στη νεωτερικότητα έχουν την ανάγκη να αλλάξουν το

υπάρχον πολιτικό status quo ώστε να το φέρουν σε ευθυγράμμιση με την ιδεολογία τους. Οι πολιτικές αλλαγές που επιζητούνται σε συνδυασμό με τις απόψεις των φονταμελιστών για την εκ θεμελίων αναδιοργάνωση της κοινωνίας παράγουν ένα εκρηκτικό μίγμα. Ο Fox αναφέρει πως αν και τα φονταμενταλιστικά κινήματα δεν καταλήγουν απαραίτητα στη βία, η «απόλυτη» φύση τους επιτρέπει την υιοθέτηση και δικαιολόγηση βίαιων πρακτικών όταν τα ειρηνικά μέσα είναι ανεπαρκή. Δεδομένου δε του γεγονότος πως τα κινήματα αυτά στερούνται συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων, σε αντίθεση με τους αντιπάλους τους, η εμπλοκή τους σε ασύμμετρες συγκρούσεις κάνει την τρομοκρατία να φαίνεται ως η ιδανικότερη επιλογή.

Τόσο η αύξηση των φονταμενταλιστικών κινήματων όσο και η ανάδυση της «θρησκευτικής» τρομοκρατίας δεν προέκυψαν εν κενό. Σύμφωνα με τους Dolnik και Gunaratna (2009) ήταν αποτέλεσμα σημαντικών ιστορικών γεγονότων που αντανακλούν μεταξύ άλλων την αδυναμία του εκκοσμηκευμένου κράτους να καλύψει βασικές κοινωνικές ανάγκες, την έλλειψη προόδου όσον αφορά τη «γεφύρωση» του διευρυνόμενου οικονομικού χάσματος μεταξύ της Δύσης και του υπόλοιπου κόσμου, καθώς και την έντονη αμφισβήτηση ή κατάρρευση κοσμικών πολιτικών ιδεολογιών όπως ο Μαρξισμός και ο καθαρά κοσμικός εθνικισμός.

Στη καρδιά του κύματος γράφει ο Rapoport (2004) βρίσκεται το εξτρεμιστικό Ισλάμ (αν και επισημαίνει πως εντός του υπάρχουν και οργανώσεις άλλων θρησκειών, όπως για παράδειγμα η Christian Identity, καθώς και μιλλεναριανιστικές σέκτες, όπως η Aum Shinrikyo). Παράλληλα προσθέτει πως οι πολιτικές αλλαγές που ώθησαν το τέταρτο κύμα τρομοκρατίας προήλθαν από το εσωτερικό του Ισλάμ, αναφερόμενος στο έτος 1979, το οποίο σηματοδότησε το ξεκίνημα ενός νέου Ισλαμικού αιώνα, και χαρακτηρίστηκε από την επανάσταση στο Ιράν και τη σοβιετική επίθεση στο Αφγανιστάν¹.

Η Ιρανική Επανάσταση είχε ιδιαίτερη συμβολική αξία, καθώς προσέφερε αποδείξεις για την δυνατότητα εγκαθίδρυσης ενός ισλαμικού κράτους, ενώ παράλληλα η ιρανική κυβέρνηση παρείχε υποστήριξη σε βίαιες οργανώσεις σιιτών,

¹ Ο Sedgwick (2004) επισημαίνει πως ιδιαίτερο ρόλο στην αναζωπύρωση του Ισλάμ είχε επίσης η πλήρης και ντροπιαστική ήττα των αραβικών στρατευμάτων από το Ισραήλ το 1967 που σηματοδότησε τη «θραύση του αραβικού εθνικιστικού ονείρου», όπως αυτό εκφραζόταν από τον πρόεδρο της Αιγύπτου Gamal Abdel Nasser. Χαρακτηριστικά γράφει: «Το τέταρτο κύμα, λοιπόν, δεν ξεκίνησε στο Ιράν ή το Αφγανιστάν, αλλά στην Παλαιστίνη και το Ισραήλ» (σελ. 797).

όπως στις Amal και Hezbollah στο Λίβανο και την ad-Dawa στο Ιράκ (Dolnik & Gunaratna, 2009). Την ίδια περίοδο, αμφισβητώντας κοσμικά καθεστώτα θα σχηματίζονταν πολλές σουνιτικές τρομοκρατικές οργανώσεις στην Αίγυπτο, την Τυνησία, το Μαρόκο, την Αλγερία, τις Φιλιππίνες και την Ινδονησία (Zafra-Davis, 2015).

Το ίδιο έτος η Σοβιετική Ένωση εισέβαλε στο Αφγανιστάν. Οι Dolnik και Gunaratna (2009) γράφουν πως η αντίσταση στους σοβιετικούς έγινε σύντομα το ενοποιητικό στοιχείο των mujahedin, των ιερών πολεμιστών του Ισλάμ, από όλο τον κόσμο. Ο πόλεμος στο Αφγανιστάν παρείχε πολύτιμη πολεμική εμπειρία σε πολλούς εξτρεμιστές, την ευκαιρία να δικτυωθούν μεταξύ τους, και τέλος την *«εθιστική γεύση της νίκης»* (σελ. 344).

Παρόλα αυτά, όπως επισημαίνει ο Ranstrop (1996), ο σημαντικότερος παράγοντας που κατέστησε τη θρησκεία κυρίαρχη ιδεολογική βάση της σύγχρονης τρομοκρατίας ήταν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και του διπολικού Διεθνούς Συστήματος. Την επαύριον του Ψυχρού Πολέμου η ελκυστικότητα της ιδεολογικής συμμόρφωσης για την εξασφάλιση κρατικής βοήθειας με ένα από τα δύο κέντρα παγκόσμιας εξουσίας, έπαψε να υφίσταται. Ταυτόχρονα, η διαμόρφωση ενός μονοπολικού Διεθνούς Συστήματος, η οποία ερμηνεύτηκε από ριζοσπαστικές/φονταμενταλιστικές οργανώσεις ως παγκόσμια μονοκρατορία των Η.Π.Α., έσπειρε τον φόβο ως απειλή για την ταυτότητά και την πολιτισμική επιβίωσή τους. Ελλείπει εναλλακτικών επιλογών μεταξύ των κοσμικών ιδεολογιών, πολλοί εξτρεμιστές έστρεψαν την προσοχή τους στη θρησκεία, η οποία στο εξής θα αποτελούσε το βασικό ιδεολογικό θεμέλιο των δραστηριοτήτων τους (Dolnik & Gunaratna, 2009). Τη δεκαετία που ακολούθησε η «θρησκευτική» παράμετρος θα είχε εξέχουσα θέση σε πολλές συγκρούσεις, όπως στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, την εξέγερση της Τσετσενίας κατά της Ρωσίας, και τον εμφύλιο πόλεμο της Αλγερίας. Η κορύφωση του φαινομένου θα λάμβανε χώρα το 2001 με την επίθεση της Al-Qaeda στην Νέα Υόρκη και την Ουάσιγκτον που για πολλούς αναλυτές θα σήμανε τη μετάβαση σε μία νέα, διακριτή εποχή τρομοκρατικών φαινομένων και διακρατικών ασύμμετρων συγκρούσεων.

1.4 «Νέα» και «παλαιά» τρομοκρατία

Στη προσπάθεια κατανόησης της σημερινής μορφής του φαινομένου, η σύγκρισή του με παλαιότερες μορφές τρομοκρατίας είναι αναπόφευκτη. Από τη δεκαετία του 1980 οι εξελίξεις στις τάσεις της τρομοκρατίας προσλαμβάνουν για πολλούς αναλυτές ανησυχητικές διαστάσεις. Ενώ παρουσιάζεται μία συνεχής μείωση των τρομοκρατικών περιστατικών, ο αριθμός των θυμάτων έχει αυξηθεί. *«Με άλλα λόγια, οι τρομοκρατικές επιθέσεις καθίστανται όλο και πιο θανατηφόρες»* (Dolnik & Gunaratna, 2009, σελ. 343). Οι μελετητές και αναλυτές της σύγχρονης τρομοκρατίας φαίνεται να δημιουργούν δύο ρεύματα προσέγγισης. Εκείνους που ισχυρίζονται πως η σύγχρονη μορφή τρομοκρατίας αποτελεί ξεχωριστό φαινόμενο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Spencer, 2006) και μιλούν για ένα ουσιαστικό χάσμα μεταξύ της «παλαιάς-κοσμικής» και της «νέας-θρησκευτικής» τρομοκρατίας, και όσους δεν ενστερνίζονται αυτή την άποψη.

Σύμφωνα με τους υποστηρικτές του διαχωρισμού μεταξύ «παλαιάς» και «νέας» τρομοκρατίας, τη λεγόμενη «παλαιά» τρομοκρατία αποτελούσαν οργανώσεις που, παρά τις ιδεολογικές τους αποκλίσεις και τα διαφορετικά κίνητρα, χαρακτήριζε ένα σύνολο κοινών στοιχείων (Enders & Sandler, 2000). Αρχικά επισημαίνεται πως η ιδεολογία τους ήταν «κοσμικής» φύσεως, ενώ οι φιλοδοξίες και οι απαιτήσεις τους σχετίζονταν με μία συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή· δεν ήταν δηλαδή παγκόσμιες, αλλά τοπικές (Gofas, 2012). Διεκδικώντας την αυτοδιάθεση της εθνοτικής ομάδας που εκπροσωπούσαν ή την αλλαγή ενός καθεστώτος, οι «παλαιοί» τρομοκράτες παρουσιάζονται ως πραγματιστές των οποίων οι στόχοι ήταν ως ένα βαθμό ρεαλιστικοί (Spencer, 2000). Ακόμα κι αν οι αυτοί οι στόχοι ήταν δύσκολο να ικανοποιηθούν, φαινόταν να υπάρχει περιθώριο για διάλογο καθώς οι απαιτήσεις τους ήταν *«διαπραγματεύσιμες και περιορισμένες»* (Crenshaw, 2007, σελ.11). Επίσης, σύμφωνα με τους Simon και Benjamin (2000) η χρήση βίας από μέρους τους περιγράφεται ως στοχευμένη και αναλογική σε ισχύ και έκταση με τους πολιτικούς στόχους που ήθελαν να πετύχουν. Αυτό σήμαινε πως ποτέ δεν θα διακινδύνευαν την υπονόμηση των πολιτικών τους στόχων ή την διαπραγματευτική τους ικανότητα κάνοντας χρήση υπερβολικής βίας. Η αναζήτηση νομιμοποίησης, στην πραγματικότητα, συγκρατούσε τη συμπεριφορά τους (Crenshaw, 2007). Όπως γράφει ο Jenkins (1985) η «παλαιά» τρομοκρατία ήθελε θεατές και όχι νεκρούς.

Οι «παλαιοί» τρομοκράτες δρούσαν μέσω συγκεκριμένων τακτικών

(απαγωγές, βομβιστικές επιθέσεις, δολοφονίες, αεροπειρατείες), ενώ περιορίζονταν στη χρήση συμβατικού οπλοστασίου (πιστόλια, πολυβόλα, αυτοσχέδιοι εκρηκτικοί μηχανισμοί). Κάθε στόχος, είτε αφορούσε άτομα είτε εγκαταστάσεις, επιλεγόταν με «σύνεση» και με βασικότερο κριτήριο την συμβολική του αξία. Κάθε τρομοκρατική ενέργεια προσπαθούσε να διαμεσολαβήσει ένα μήνυμα, το οποίο με την βοήθεια των Μ.Μ.Ε. θα διαδιδόταν στους πολίτες. Θύματα ήταν συνήθως κρατικοί αξιωματούχοι, πολιτικοί, στελέχη σωμάτων ασφαλείας και γενικότερα όσοι στα μάτια των τρομοκρατών εκπροσωπούσαν το καθεστώς που αντιμάχονταν (Spencer, 2006).

Υπογραμμίζεται επίσης ότι οι οργανώσεις της «παλαιάς» τρομοκρατίας είχαν μία σαφή ιεραρχική κάθετη δομή διοίκησης και ελέγχου. Η εκάστοτε ηγεσία ασκούσε άμεσο έλεγχο στα εκπαιδευμένα μέλη που εκτελούσαν τις τρομοκρατικές ενέργειες. Οι τρομοκράτες ζούσαν «υπογείως», συνωμοτώντας και σχεδιάζοντας τις επιθέσεις τους (Hoffman, 1993). Η δομή αυτή πολλές φορές παρουσιάζεται ως πυραμιδοειδής με την κορυφή να αποτελείται από την ηγεσία, το «επιχειρησιακό» τμήμα να ακολουθεί, τα υποστηρικτικά μέλη που παρείχαν καταφύγιο, οπλισμό, πληροφορίες και προμήθειες να βρίσκονται από κάτω, ενώ τη βάση της πυραμίδας αποτελούσαν οι παθητικοί υποστηρικτές της οργάνωσης (Spencer, 2006). Τέλος ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των οργανώσεων της «παλαιάς» τρομοκρατίας παρουσιάζεται η υποστήριξη που πολλές φορές αυτές έχαιραν από εξωτερικά πολιτικά καθεστώτα (Simon και Benjamin, 2000).

Η «εξιδανικευμένη» αυτή εικόνα της «παλαιάς» τρομοκρατίας αντιπαραβάλλεται με τη «νέα». Ο όρος «νέα» τρομοκρατία, χρησιμοποιήθηκε από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, κυρίως στον απόηχο της βομβιστικής επίθεσης στο World Trade Center το 1993 (Crenshaw, 2007). Βασικό στοιχείο των εν λόγω τρομοκρατικών οργανώσεων είναι το «θρησκευτικό» ιδεολογικό τους υπόβαθρο. Οι υποστηρικτές της θέσης περί «νέας» τρομοκρατίας διατείνονται πως αυτή *«διακρίνεται φανερά από την “παλαιά” λόγω μιας νέας δομής, ενός νέου είδους μελών και μιας νέας στάσης απέναντι στη βία»* (Tucker, 2001, σ. 1).

Σε αντίθεση με την «παλαιά» τρομοκρατία, η δομή των «νέων» τρομοκρατικών οργανώσεων υποστηρίζεται από τους μελετητές πως αποτελείται από χαλαρά δίκτυα, χωρίς κεντρική εξουσία ή ιεραρχική διοίκηση (Tucker, 2001). Οι επιμέρους ομάδες ή άτομα εντός του δικτύου επιδιώκουν έναν κοινό στόχο, δρώντας με σχετική αυτονομία, εκτός μιας ιεραρχικής δομής ελέγχου, επικουρούμενες στις σχέσεις μεταξύ τους από την ανάπτυξη της τεχνολογίας των επικοινωνιών (Jenkins,

2006). Οι ομάδες που διεξάγουν την επίθεση συνήθως διαλύονται στη συνέχεια. Ο «ερασιτεχνικός» χαρακτήρας των «νέων» τρομοκρατών κάνει δύσκολο τον εντοπισμό και την εξουδετέρωσή τους (Hoffman, 2006). Παράλληλα, οι «νέες» τρομοκρατικές οργανώσεις δεν στηρίζονται στην εξωτερική υποστήριξη από εθνικές κυβερνήσεις. Οι χρηματικοί τους πόροι προέρχονται κυρίως από παράνομες οικονομικές δραστηριότητες και τις σχέσεις που έχουν αναπτύξει με εγκληματικά δίκτυα (Jenkins, 2006).

Το βασικότερο γνώρισμα όμως της «νέας» τρομοκρατίας απορρέει από τη διαφαινόμενη σχέση της με τη θρησκεία, τον φανατισμό και ιδιαίτερα όπως διατείνονται πολλοί αναλυτές, το ριζοσπαστικό Ισλάμ. Σε αυτήν τη σχέση στηρίζεται η άποψη πως πρώτον, τα «νέα» τρομοκρατικά φαινόμενα είναι πιο βίαια από ποτέ (Jenkins, 2006) και δεύτερον, το γεγονός πως οι «νέες» τρομοκρατικές οργανώσεις δεν περιορίζουν τη δράση τους εντός ενός κράτους, αλλά έχουν *«μία πολύ πιο διευρυμένη γεωγραφικά ατζέντα, που συνδέεται με την αναθεώρηση του παγκόσμιου status quo και τη δημιουργία μιας νέας θρησκευτικής παγκόσμιας τάξης»* (Gofas, 2012, σελ.23-24). Ο Hoffman (1993) αναφέρει πως οι «κοσμικοί» τρομοκράτες χρησιμοποιούσαν τη βία ως μέσο για τη διόρθωση ενός λάθους σε ένα σύστημα που γενικά αποδέχονταν, ενώ αντίθετα οι «θρησκευτικοί» τρομοκράτες δεν θεωρούν τους εαυτούς τους μέλη ενός συστήματος που αξίζει να διατηρηθεί, αλλά «ξένους». Αναζητώντας τρόπους να αλλάξουν το υπάρχον σύστημα εκ θεμελίων, υποστηρίζεται πως οι στόχοι των «νέων» τρομοκρατών δεν έχουν όρια και πως δεν διατίθενται σε διαπραγμάτευση, ενώ για πολλούς θεωρούνται σε μεγάλο βαθμό ασαφείς και απροσδιόριστοι (Crenshaw, 2007). Δεδομένου πως οι στόχοι της «νέας-θρησκευτικής» τρομοκρατίας δεν έχουν όρια, η ίδια έλλειψη ορίων χαρακτηρίζει και τα μέσα τα οποία είναι πρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν (Crenshaw, 2007). Ο Walter Laqueur (1999) γράφει πως οι «νέοι» τρομοκράτες είναι πιθανότερο να χρησιμοποιήσουν όπλα μαζικής καταστροφής καθώς στοχεύουν *«στην καταστροφή της κοινωνίας και στην εξάλειψη μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού»* (σελ.81). Σε αντίθεση με τους παραδοσιακούς τρομοκράτες που έβλεπαν τη χρήση βίας ως μέσο για την επίτευξη των στόχων τους, οι νέοι τρομοκράτες θέτουν ως κύριο στόχο να σκοτώσουν (Hoffman, 1993). Ο Hoffman (1993) υποστηρίζει πως δεν απευθύνονται σε ένα κοινό, αλλά δρουν στη βάση θρησκευτικών επιταγών, πιστεύοντας πως επιτελούν το θέλημα ενός Θεού, ο οποίος θα τους ανταμείψει στη μετά θάνατον ζωή. Συγκρίνοντας τον «ιερό» με τον «κοσμικό» τρόπο διαπιστώνει μία θεμελιώδη

διαφορά ως προς «το σύστημα αξιών, τους μηχανισμούς νομιμοποίησης και αιτιολόγησης, τις έννοιες της ηθικής, και τη μηχανική θέαση του κόσμου που ο “ιερός τρομοκράτης” ενστερνίζεται» (σελ.2). Λαμβάνοντας μέρος σε μία «κοσμική» (cosmic) μάχη μεταξύ καλού και κακού (Juergensmeyer, 2000), οι «νέοι» τρομοκράτες «απαλλάσσονται από πολιτικούς, ηθικούς και πρακτικούς περιορισμούς» αποκτηνώνουν στο μυαλό τους τα θύματά τους και θεωρούν όσους δεν ανήκουν στην ομάδα τους άπιστους ή αποστάτες (Hoffman, 1993, σελ.2-3).

Αν και πολλοί αναλυτές ασπάστηκαν τη θέση περί «νέας» τρομοκρατίας, αρκετοί την αμφισβήτησαν. Η Martha Crenshaw (2007) γράφει πως πριν την αποδοχή ενός νέου παραδείγματος ως αυτονόητου είναι σημαντική η εξέταση των υποθέσεων πάνω στις οποίες στηρίζεται. «Οι ισχυρισμοί περί “νέας” τρομοκρατίας», αναφέρει, «δεν βασίζονται πάντα σε επαρκή γνώση της ιστορίας ή κατανόηση της σύγχρονης τρομοκρατίας» (σελ. 4).

Ξεκινώντας με τη διαφορά στη δομή, ο Tucker (2001) γράφει πως ενδεχομένως η τεχνολογία των επικοινωνιών διευκολύνει τη σύσταση και το συντονισμό ενός δικτύου, παρόλα αυτά η μορφή δικτύου ως δομή τρομοκρατικών οργανώσεων δεν είναι καινούρια, καθώς οργανώσεις στο παρελθόν είχαν σχηματίσει τέτοιου είδους δίκτυα. Για παράδειγμα η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO) λειτούργησε ως «ομπρέλα» για ένα πλήθος οργανώσεων με παρόμοιους στόχους, ενώ η γερμανική Baader - Meinhof όπως διαπιστώνει, δρούσε με χαλαρή διοικητική ιεραρχία. Αντίθετα, αναφέρει ο Tucker, σε σημερινές τρομοκρατικές οργανώσεις συνεχίζουν να παρατηρούνται στοιχεία ιεραρχικής διοικητικής δομής.

Εκτός αυτού, αν και όπως προαναφέρθηκε οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές από τρομοκρατικά χτυπήματα έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, αναλυτές υποστηρίζουν πως η αύξηση αυτή δεν ταυτίζεται με μία αλλαγή στάσης των «νέων» τρομοκρατών απέναντι στη βία. Στατιστικές έρευνες καταδεικνύουν πως ο αριθμός των θυμάτων ποικίλει κατά τη διάρκεια του χρόνου παρουσιάζοντας ανόδους και πτώσεις χωρίς να υποδηλώνει απαραίτητα τη διάκριση μεταξύ «παλαιάς» και «νέας» τρομοκρατίας (Gofas, 2012). Ως ένα βαθμό είναι δυνατόν να υποστηριχθεί πως η άνοδος του αριθμού των θυμάτων οφείλεται στην βελτίωση της τεχνολογίας, καθώς επίσης και στην υιοθέτηση νέων τακτικών όπως οι επιθέσεις αυτοκτονίας (Spencer, 2000). Αν και η δεύτερη έχει ταυτιστεί σε μεγάλο βαθμό με τον θρησκευτικό φανατισμό, είναι μια τακτική που έχει χρησιμοποιηθεί τόσο από «κοσμικές» όσο και

από «θρησκευτικές» οργανώσεις. Για την ακρίβεια όπως αναφέρει ο Pape την «παγκόσμια πρωτιά σε επιθέσεις αυτοκτονίας κατέχουν στην πραγματικότητα οι *Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE)*, μια ομάδα (...) της οποίας η ιδεολογία έχει μαρξιστικά / λενινιστικά στοιχεία» (αναφέρεται στο Gofas, 2012, σελ.28). Επίσης, η άποψη πως η τρομοκρατική δράση «διεθνοποιείται», καθώς δεν αφορά μία συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, αλλά το παγκόσμιο σύστημα εν συνόλω, φαίνεται για πολλούς να διαψεύδεται. Στατιστικά στοιχεία δείχνουν πως οι εκάστοτε τρομοκράτες τείνουν να δραστηριοποιούνται όλο και περισσότερο εντός μίας συγκεκριμένης περιφέρειας (Gofas, 2012).

Τέλος, η αντιμετώπιση των στόχων που θέτουν οι σημερινοί τρομοκράτες ως δυσνόητων και μη ρεαλιστικών, είναι εν μέρει απλουστευτική. Αν και τις περισσότερες φορές τα σχέδια και οι απαιτήσεις διατυπώνονται μέσω ενός θρησκευτικού ιδιώματος, στην πραγματικότητα ύστερα από προσεκτικότερη ανάλυση γίνεται φανερό πως αφορούν πολιτικούς στόχους (Spencer, 2000). Μία από τις απαιτήσεις για παράδειγμα πολλών ισλαμιστικών τρομοκρατικών οργανώσεων είναι η εκδίωξη των «ξένων» στρατιωτικών δυνάμεων της Δύσης από την Μέση Ανατολή. Η βία δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά αντίθετα ένα μήνυμα εντός ενός στρατηγικού σχεδίου, το οποίο εξακολουθεί να απευθύνεται σε ένα κοινό (Crenshaw, 2007).

Συνδυάζοντας και συσχετίζοντας τα δεδομένα, η Crenshaw (2007) υποστηρίζει πως η σημερινή μορφή τρομοκρατίας δεν είναι κάτι θεμελιωδώς ή ποιοτικά «νέο», αλλά αποτέλεσμα της εξελικτικής πορείας του φαινομένου εντός ενός ιστορικού πλαισίου. Γράφει πως πολλά από τα στοιχεία που βλέπουμε σήμερα είναι οικεία και οι διαφορές είναι μάλλον ποσοτικές παρά ποιοτικές. Διερωτώμενη γιατί η θέση περί «νέας» τρομοκρατίας βρήκε μεγάλη υποστήριξη, γράφει πως η σύλληψη της ιδέας ίσως σπεύδει να ενισχύσει όσους θεωρούν απαραίτητη την αλλαγή πολιτικής σε θέματα ασφαλείας. Ένας «νέος» κίνδυνος προσφέρει επαρκή αιτιολόγηση για τον «παγκόσμιο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας», βοηθάει στην σκιαγράφηση του «εχθρού» με τρόπο που επιτρέπει την υπό περιπτώσεις απ-άνθρωπη μεταχείρισή του, ενώ δικαιολογεί την εισαγωγή αυστηρών μέτρων εσωτερικής επιτήρησης και ασφάλειας που περιορίζουν τις πολιτικές ελευθερίες (Crenshaw, 2007).

Εν κατακλείδι, φαίνεται πως ο διαχωρισμός μεταξύ «παλαιάς-κοσμικής» και «νέας-θρησκευτικής» τρομοκρατίας χρήζει περαιτέρω ανάλυσης. Η Crenshaw επισημαίνει τη δυναμική ενός «νέου» κινδύνου. Κάνοντας ένα βήμα ακόμα, μπορεί

κάποιος να διερωτηθεί γιατί η θέση περί μίας ξεχωριστής, παράλογης και καταστρεπτικής πέρα από κάθε προηγούμενο «θρησκευτικής» τρομοκρατίας βρήκε εξαρχής εύφορο έδαφος να καλλιεργηθεί. Η απάντηση, όπως επισημαίνεται στο επόμενο κεφάλαιο, βρίσκεται μάλλον στον τρόπο με τον οποίο η Δυτική διανόηση αντιλαμβάνεται το ρόλο της θρησκείας στη κοινωνία και τη σχέση που αυτή μπορεί να αποκτήσει με την βία άπαξ και βρεθεί στη δημόσια σφαίρα.

1.5 Θρησκεία, βία και νεωτερικότητα

Το 1989 ο Ayatollah Khomeini εξέδωσε μία *fatwa* (φετβάς), με την οποία καταδίκασε το λογοτεχνικό έργο του Salman Rushdie «The Satanic Verses», καλώντας τους πιστούς μουσουλμάνους να δολοφονήσουν τον συγγραφέα. Έχοντας αυτό το περιστατικό κατά νου ο καθηγητής διεθνών σχέσεων M. V. Naidu (1989) γράφει πως «[η] παγκόσμια κρίση που υποκινείται από τους μουσουλμάνους φονταμενταλιστές δημιουργεί πραγματικά μια σύγκρουση μεταξύ ορθολογισμού και τυφλής πίστης, μεταξύ θεοκρατίας και εκκοσμίκευσης (...)» (σελ.4). Περιγράφοντας τη θρησκεία αναφέρει πως αποτελεί ένα κοινωνικό σύστημα που θεμελιώνεται πάνω στην τυφλή πίστη σε «απόλυτες, καθολικές και αιώνιες αλήθειες» (σελ.4) οι οποίες δεν επιτρέπεται να αμφισβητηθούν. Η θρησκεία για τον Naidu διέπεται από τον δογματισμό και τον φανατισμό. Συνεχίζοντας, ισχυρίζεται πως η θρησκεία είναι ανορθολογική, σε αντίθεση με την πολιτική που λειτουργεί βάσει της αντίθετης αρχής· τον ορθό λόγο. Γράφει πως «[δ]εν υπάρχουν τελικές και απόλυτες αλήθειες στις ανθρώπινες υποθέσεις (...). Οι πολιτικές αλήθειες βασίζονται στο διάλογο και την επιχειρηματολογία, στο συμβιβασμό και την συναίνεση, τις μεθόδους που βοηθούν στην επίλυση των συγκρούσεων και την κοινωνικοπολιτική διαχείριση της κοινωνίας» (σελ.7). Έτσι καταλήγει γράφοντας πως η θρησκεία και η πολιτική είναι δύο ασυμβίβαστες κατηγορίες καθώς «η τυφλή πίστη και ο λόγος, η απόλυτη και μερική αλήθεια, το δόγμα και ο συμβιβασμός, η ανισότητα και η ισότητα, η εξουσία και η ελευθερία, η βία και η μη βία δεν μπορούν να συνυπάρξουν ειρηνικά» (σελ.7).

Όπως γίνεται αντιληπτό η θρησκεία πολλές φορές αντιμετωπίζεται ως το εγγενώς βίαιο, ανορθολογικό και οπισθοδρομικό «άλλο», σε αντιδιαστολή προς το ειρηνικό κοσμικό φιλελεύθερο κράτος (Armstrong, 2014). Η άποψη αυτή έχει ριζωθεί σε μεγάλο βαθμό στη Δυτική αντίληψη, καθώς στη πορεία του χρόνου η απειλή της «θρησκευτικής βίας» προσέλαβε μια κρίσιμη νομιμοποιητική λειτουργία για το

κοσμικό κράτος και τη Δύση (Cavanaugh, 2009). Ο άμεσος συσχετισμός της θρησκείας με την βία αποκαλείται από τον Cavanaugh (2009) «γενετήριος μύθος της νεωτερικότητας». Ο μύθος αυτός αφορά την επινόηση του διαχωρισμού μεταξύ του θρησκευτικού και του κοσμικού πεδίου μπροστά στον κίνδυνο της «θρησκευτικής» βίας και έχει τις ρίζες του στον τρόπο με τον οποίο ερμήνευσαν εκ των υστέρων οι διανοητές της νεωτερικότητας την πάλη των εκκλησιαστικών και πολιτικών αρχών για εξουσία (Cavanaugh, 2013).

Σύμφωνα με τον «μύθο» αυτό, η τιθάσευση της θρησκείας από το αναδυόμενο νεωτερικό κράτος ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την λήξη των «θρησκευτικών» πολέμων που αιματοκύλησαν την Ευρώπη και έφεραν το χάος τον 16^ο και 17^ο αιώνα, μεταξύ Καθολικών και Προτεσταντών. Με την άνοδο του νεωτερικού κοσμικού κράτους η θρησκεία, η οποία παρουσιάζεται ως πηγή αναταραχών όταν αναμιγνύεται με την πολιτική, περιθωριοποιείται και ιδιωτικοποιείται. Το ουδετερόθρησκο κυρίαρχο κράτος εξασφαλίζοντας το μονοπώλιο στα μέσα βίας, καταφέρνει να ενώσει υπό την σκέπη του ανθρώπους διαφορετικών δογμάτων και να θέσει τέλος στη «θρησκευτική» βία. Το παραπάνω αφήγημα έχει θεμελιώδη σημασία για την κοσμική Δύση καθώς παρουσιάζεται ως μια ιστορία υπερνίκησης του αρχέγονου χάους και της προκατάληψης από τις δυνάμεις της τάξης και της λογικής. Ο μύθος των «θρησκευτικών πολέμων» αποτελεί μια ιστορία σωτηρίας της κοινωνίας από τον θανάσιμο κίνδυνο του «φανατισμού» και του «παράλογου» (Cavanaugh, 2009). Παραμένει μέχρι και τις μέρες μας ιδιαίτερα δημοφιλής, επηρεάζοντας τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τη θρησκεία και τη σχέση της με τη βία.

Παρόλα αυτά, πολλοί αναλυτές σήμερα σπεύδουν να επισημάνουν πως ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται ο Δυτικός πολιτισμός την έννοια της θρησκείας είναι αποτέλεσμα μίας ιδιαίτερης και μοναδικής στην παγκόσμια ιστορία πολιτικής, κοινωνικής και πνευματικής εξελικτικής διαδικασίας. Ο διαχωρισμός της «πνευματικότητας» (*spirituality*) από το πολιτικό πεδίο, αν και σήμερα φαντάζει στη δυτική κοινωνία αυτονόητος, δεν αποτελεί απαραίτητα αναγκαίο και καθολικά εφαρμόσιμο νόμο (Armstrong, 2014). Ο κοσμικός χαρακτήρας των Δυτικών κοινωνιών προέκυψε σταδιακά ύστερα από μία σειρά προσαρμογών σε ένα πολύ συγκεκριμένο σύνολο περιστάσεων, κατασκευάζοντας παράλληλα το περιεχόμενο του όρου θρησκεία.

Με τη συνθήκη της Βεστφαλίας το 1648, τα κράτη της Ευρώπης εγκατέλειψαν τους θρησκευτικούς τους δεσμούς και το σχέδιο για μία ενωμένη

Χριστιανική Ευρώπη υπό την ανώτατη (θρησκευτική, αλλά και ταυτόχρονα πολιτική) νομιμοποιητική αρχή της Καθολικής εκκλησίας και του Πάπα (Corner, 2010). Στο νέο διεθνές σύστημα που θα αναδυόταν, μία, και μόνο μία, πολιτική αρχή - το "κράτος" - θα είχε το δικαίωμα να ασκεί απόλυτη κυριαρχία επί μίας προκαθορισμένης επικράτειας. Καμία άλλη αρχή, υπεράνω ή εξωτερική δεν θα μπορούσε να παραβιάσει ή να παρέμβει στο κυριαρχικό του αυτό δικαίωμα (Shah, 2013). Έτσι, η απόλυτη εσωτερική κυριαρχία προϋπέθετε την υποταγή των θρησκευτικών αρχών σε αυτό. Η υποταγή αυτή οδήγησε σε μία εκ θεμελίων ανακατανομή της εξουσίας και των πόρων από τους εκκλησιαστικούς θεσμούς προς τον μονάρχη. Πριν η λέξη «εκκοσμίκευση» λάβει την σημερινή της σημασία, αφορούσε τη μεταφορά αγαθών από την περιουσία της εκκλησίας στον «κόσμο» (Armstrong, 2014).

Με τη νεωτερικότητα δεν σηματοδοτήθηκε μόνο η κατάρρευση της θεσμικής εξουσίας της εκκλησίας, αλλά και η υποχώρηση της ιδεολογικής και πνευματικής επιρροής της θρησκείας στην Δυτική κοινωνία (Jurgensmeyer, 2008). Όταν ο Πάπας Ιννοκέντιος Ι' καταδίκασε τη συνθήκη της Βεσφαλίας ως «*nulla, irrita, invalida, iniqua, injusta, damnata, reprobata [et] inania*» (Zelo Domus Dei, 1650), θα δυσκολευόταν να πιστέψει πως στο μέλλον οι ίδιοι χαρακτηρισμοί θα περιέγραφαν πολύ εύστοχα το ρόλο που θα απέδιδαν στη θρησκεία οι πολιτικοί διανοητές της νεωτερικότητας, καθώς στοχάζονταν μία εκσυγχρονισμένη, λειτουργική κοινωνία, στηριγμένη στην ατομική λογική και όχι σε μεταφυσικές «προκαταλήψεις». Άκυρη, κενή, άνομη, άδικη, καταδικαστέα, αποδοκιμαστέα, άσκοπη και χωρίς νόημα, η θρησκεία θα περιθωριοποιούνταν στη συνέχεια τόσο στην εγχώρια όσο και στη διεθνή πολιτική. Η απομάκρυνση της πνευματικότητας από την πολιτική, την οικονομία και τη δημόσια ζωή, υπήρξε ριζοσπαστική καθώς μέχρι και την επινόηση του διαχωρισμού αυτού όλα τα ηθικά στοιχεία της κοινωνικής και πολιτικής ζωής στην Ευρώπη κατανοούνταν ως μέρος της παράδοσης, των εθίμων και των πρακτικών της θρησκείας (Jurgensmeyer, 2008). Η θρησκεία, ως σύνολο πια θεολογικών κειμένων και δογμάτων, απομακρυσμένη από το περιβάλλον της κοινότητας θα ήταν ευάλωτη όσο ποτέ στις επιθέσεις του (ορθού) λόγου.

Έτσι, με την εμφάνιση της φιλελεύθερης πολιτικής σκέψης η «εκκοσμίκευση» θα λάβει ακόμα πιο αυστηρή έννοια. Για τον Τζον Λοκ ο διαχωρισμός της «θρησκείας» από την πολιτική ήταν «*πιο αναγκαίος από οτιδήποτε άλλο*» για τη δημιουργία μιας ειρηνικής κοινωνίας, λόγω των βίαιων παθών που η πρώτη είναι σε

θέση να προκαλέσει (Armstrong, 2014). Το σύστημα αξιών και ηθικής που θα αναπτυσσόταν από τους φιλοσόφους του Διαφωτισμού δεν θα στηριζόταν στις εκκλησιαστικές διδαχές αλλά θα απέρρεε από τον αυτόνομο ορθό λόγο (Philpot, 2013). Στη πορεία, η επιστήμη και οι «*ηθικές προτάσεις του κοσμικού κοινωνικού συμβολαίου*» θα αντικαθιστούσαν τις θρησκευτικές επιταγές ως διαμορφωτές της «αλήθειας» και της κοινωνικής ταυτότητας (Jurgensmeyer, 2001, σελ.360). Με το κοσμικό κράτος να παρέχει το ηθικό πλαίσιο που εξασφαλίζει την κοινωνική ευταξία, ο παντοδύναμος Θεός έδωσε τη θέση του στον παντοδύναμο νομοθέτη (Schmitt, 2007).

Αν και στη Δύση οι κοινωνικές, πολιτικές και ηθικές αξίες εκφέρονταν πια μέσω ενός «κοσμικού» λόγου, σε πολλά μέρη του κόσμου αποτελούσαν ακόμα κομμάτι μίας πολιτισμικής παράδοσης εντός της οποίας η θρησκεία είχε εξέχοντα ρόλο. Στις περιπτώσεις όπου η διαδικασία μετάβασης από «την παραδοσιακή κοινωνία» στην «νεωτερική» επιβλήθηκε βίαια (είτε μέσω της αποικιοκρατίας, είτε μέσω της έντονης επιρροής του Δυτικού πολιτισμού σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον), δημιούργησε ένα χάσμα ασυνέχειας μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος (Thomas, 2005). Όπως διαπιστώνει η K.Armstrong (2014) σε όλες τις περιπτώσεις όπου εγκαθιδρύθηκε ένα κοσμικό καθεστώς με σκοπό την απομάκρυνση της θρησκείας από την πολιτική, δημιουργήθηκε ένα κίνημα αποφασισμένο να επαναφέρει τη θρησκεία στη δημόσια ζωή.

Όταν τα προαναφερόμενα κινήματα ριζοσπαστικοποιούνται, εκ πρώτης όψεως δείχνουν να επιβεβαιώνουν τη στερεοτυπική άποψη της αιτιώδους σχέσης μεταξύ θρησκείας και βίας. Παρόλα αυτά, πριν γίνει λόγος για «θρησκευτική» βία με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που πηγάζουν από τις υπερβατικές αντιλήψεις των πιστών, οφείλει κανείς να λάβει υπ' όψιν του τις πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του ζητήματος. «*Αυτό που ονομάζουμε "φονταμενταλισμός" υπήρξε πάντα σε μια συμβιωτική σχέση με μια εκκοσμίκευση που βιώνεται ως σκληρή, βίαιη και παρεμβατική*» (Armstrong, παρ.22). Μπροστά στον εκμοντερνισμό και την παγκοσμιοποίηση, οι μη-Δυτικές κοινωνίες όπου η απομάκρυνση της «πνευματικότητας» από τον δημόσιο χώρο δεν υφίσταται ή επιβλήθηκε ατελώς, αναγκάζονται περισσότερο από ποτέ να προσδιορίσουν, να επανακαθορίσουν ή να υπερασπιστούν τα «*κοινωνικά όρια μεταξύ του ιερού [sacred] και του βέβηλου [profane]*» (Thomas, 2005, σελ.26). Αν και υπό το πρίσμα της Δυτικής επινόησης του διαχωρισμού μεταξύ κοσμικού και θρησκευτικού πεδίου η κατά περιπτώσεις βίαιη

αντίδραση δείχνει να προέρχεται από τη φύση της ίδιας της θρησκείας, στην πραγματικότητα τις περισσότερες φορές αυτή προκύπτει ως αποτέλεσμα της αλλοίωσης των κοινωνικών δομών, ταυτοτήτων και αξιών που νοηματοδοτούνταν μέχρι εκείνη τη στιγμή από τη θρησκεία. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη, ο διαχωρισμός μεταξύ θρησκευτικών, κοινωνικών και πολιτικών κινήτρων πολλές φορές καθίσταται αδύνατος. Η γενική άποψη πως η θρησκεία, «δραπετεύοντας» από τον ιδιωτικό βίο, παράγει συγκρούσεις, συχνά οδηγεί σε λανθασμένα συμπεράσματα και υπερβολές. Χρέος του κάθε αναλυτή είναι η εξέταση της εκάστοτε ξεχωριστής περίπτωσης εντός του κοινωνικοπολιτικού και ιστορικού της πλαισίου. Μία τέτοια περίπτωση υπό εξέταση είναι και η βία που προέρχεται από ισλαμιστικές οργανώσεις.

1.6 Θρησκεία και βία: η περίπτωση του Ισλάμ

Όπως αναφέρθηκε ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο, έχει διατυπωθεί η άποψη πως στην καρδιά του τέταρτου κύματος τρομοκρατίας βρίσκεται το Ισλάμ. Οι περισσότερες τρομοκρατικές οργανώσεις που σχηματίστηκαν τη δεκαετία του 1990 στελεχώθηκαν από μουσουλμάνους, καθώς και οι περισσότερες τρομοκρατικές επιθέσεις από τότε μέχρι σήμερα διαπράχθηκαν από μουσουλμάνους (Fox, 2009). Αρκετοί αναλυτές παρουσίασαν τη διαφαινόμενη αυτή σχέση μεταξύ της βίας και του φονταμενταλιστικού Ισλάμ ως τη «βασική αιτία» (*root cause*) της σύγχρονης τρομοκρατίας προκαλώντας ένα θερμό debate (Gunning & Jackson, 2011). Αυτό που διακυβεύεται είναι η πραγματική θέση της θρησκείας στη δημιουργία τρομοκρατικών οργανώσεων και το κατά πόσο η βία που αυτές ασκούν μπορεί να χαρακτηριστεί «θρησκευτική» (με ότι αυτό συνεπάγεται). Οι απόψεις που έχουν διατυπωθεί ποικίλουν, με τρεις από αυτές να έχουν λάβει ιδιαίτερη προσοχή. Οι πολιτικοί επιστήμονες και ισλαμολόγοι Gilles Kepel, François Burgat και Olivier Roy παραθέτουν τρεις διαφορετικές απόψεις ως προς τη σχέση του Ισλάμ και του Ισλαμικού φονταμενταλισμού με τη τρομοκρατία.

Ο Ισλαμισμός, η φονταμενταλιστική έκφανση του Ισλάμ, έχει τις ρίζες του στην Αίγυπτο του 19ου αιώνα και τη δράση των Jamal ad-din-al-Afghani (1837-1897), Muhammad Abduh (1849-1905) και Rashid Rida (1865-1935). Οι ανωτέρω θεωρητικοί μίλησαν για ένα Ισλάμ καθαρό από Δυτικές επιρροές όπως αυτό που ασκούσαν οι Σαλάφ, η πρώτη γενιά των Μουσουλμάνων που διδάχθηκε και έδρασε δίπλα στον προφήτη Μωάμεθ. Ο σαλαφισμός εξελίχθηκε σε μία άκρως συντηρητική

εκδοχή του σουνιτικού Ισλάμ, η οποία στηρίζεται στην κυριολεκτική ερμηνεία του Κορανίου και των Χαντίθ (Mozaffari, 2007). Ιδιαίτερα διαδεδομένη έκφανση του Σαλαφισμού αποτελεί ο ουαχαμπισμός² (wahhabism), η επίσημη θρησκευτική σχολή της Σαουδικής Αραβίας. Η πολιτική έκφραση του Σαλαφισμού αναδύθηκε τον 20^ο αιώνα μέσα από το Ισλαμιστικό κίνημα ή αλλιώς Πολιτικό Ισλάμ· ένα κοινωνικοπολιτικό κίνημα που έθετε ως κύριο στόχο την επαναφορά της ισλαμικής θρησκείας στο δημόσιο πεδίο και την άσκηση πολιτικής.

Αρχικά, ο Kepel στο βιβλίο του *Jihad: Expansion et declin de l'islamisme* (2003) εντοπίζει τις ρίζες της ισλαμικής τρομοκρατίας στην πορεία ριζοσπαστικοποίησης του Ισλαμισμού και την αποτυχία επικράτησης του Πολιτικού Ισλάμ. Κατά τον Kepel, στο θεωρητικό επίπεδο, οι συντηρητικές απόψεις του Abul A'la Maududi, ο ριζοσπαστισμός του Sayyid Qutb και η επαναστατικότητα του Ayatollah Khomeini «γέννησαν» στην πορεία τον «τζιχαντικό σαλαφισμό».

Η *τζιχάντ* (*jihad*) είναι ένας όρος της ισλαμικής παράδοσης που έχει λάβει κατά καιρούς διάφορες ερμηνείες. Στην κυριολεκτική του σημασία ο όρος σημαίνει «αγώνας» και συνήθως εννοείται ως πνευματικός/εσωτερικός αγώνας για τη βελτίωση του ατόμου, ως κοινωνικός αγώνας προς όφελος της κοινότητας, και τέλος ως αγώνας για την προστασία της θρησκείας, ο οποίος μπορεί να πάρει τη μορφή στρατιωτικής βίας (Kepel & Mongin, 1984). Ο «τζιχαντικός σαλαφισμός» καθίσταται ξεχωριστός καθώς αντιλαμβάνεται τη στρατιωτική τζιχάντ με μία ευρύτερη έννοια. Δεν περιορίζεται μόνο στη μάχη μεταξύ μουσουλμάνων και μη-μουσουλμάνων κατά την υπεράσπιση ή διεύρυνση του «οίκου του Ισλάμ» (*dār al-Islām*), αλλά αφορά και την καταπολέμηση των ισλαμικών καθεστώτων που μπορούν να θεωρηθούν αιρετικά διότι εφαρμόζουν νόμους διαφορετικούς της Σαρία (Kepel, 1985).

Ο Qutb, ηγετικό στέλεχος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, επηρεασμένος από το έργο του Maududi, παρείχε στα γραπτά του το πλαίσιο για τη βίαιη αντίσταση των πιστών μουσουλμάνων απέναντι σε όλα αυτά τα καθεστώτα τα οποία χαρακτήριζε ως αποστάτες. Πιστεύοντας πως ο κόσμος είχε εκπέσει εκ νέου στη *jahiliya*, την «εποχή της άγνοιας», της αμαρτίας, του «βαρβαρισμού» και του ηθικού

² Ο Wahhab, μεταρρυθμιστή του 18^{ου} αιώνα, επηρεασμένος από το έργο του Ibn Taymiyyah, μελετητή του Ισλάμ την μεσαιωνική περίοδο, ισχυρίστηκε πως το Ισλάμ αλλοιώθηκε και διεφθάρη μία γενιά μετά τον θάνατο του Προφήτη Μωάμεθ, αποκηρύσσοντας έτσι όλο το θεολογικό έργο και τις θρησκευτικές παραδόσεις που αναπτύχθηκαν από τότε (Gunaratna, 2005).

σκοταδισμού που χαρακτήριζε την αραβική κοινωνία πριν από την άφιξη του Προφήτη, έγραψε την δεκαετία του 1960, καλώντας για τη δημιουργία ενός κύματος τζιχάντ που θα αποκαθιστούσε την κυριαρχία του πραγματικού Ισλάμ, εξαλείφοντας τα δεινά που είχε επιφέρει η φιλελεύθερη κοσμική δημοκρατία (Kepel, 1985).

Λίγο αργότερα, το 1979, ο Khomeini κινητοποιώντας ένα τεράστιο αριθμό πολιτών από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα θα κατέλυε το κοσμικό καθεστώς του σάχη στο Ιράν, εγκαθιδρύοντας ένα σιιτικό ισλαμικό καθεστώς με αυστηρή εφαρμογή της Σαρία. Όπως έχει αναφερθεί ήδη, η Ιρανική Επανάσταση θα έπαιζε σημαντικό ρόλο ως πρότυπο προς μίμηση, ενώ ο ριζοσπαστικός λόγος του Khomeini θα ασκούσε μεγάλη επιρροή στον μουσουλμανικό κόσμο (Kepel, 2003).

Προκειμένου να αντισταθμίσει την επιρροή του επαναστατικού σιισμού που προερχόταν από το Ιράν, η σουνιτική Σαουδική Αραβία χρησιμοποίησε τον πλούτο της για την διάδοση του ουαχαμπισμού σε ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο. Εκμεταλλευομένη την ευκαιρία που της δόθηκε ύστερα από την επίθεση των Σοβιετικών στο Αφγανιστάν, κινητοποίησε και υποστήριξε πλήθος ισλαμιστών μαχητών (Kepel, 2003). Η τελική νίκη των mujahedin απέναντι στους Σοβιετικούς το 1989 αποτέλεσε σύμφωνα με τον Kepel (2003) το αποκορύφωμα του ισλαμιστικού κύματος, αλλά η αποτυχία του να εδραιωθεί πολιτικά στην Μέση Ανατολή οδήγησε πολλές ισλαμιστικές οργανώσεις να καταφύγουν στην τρομοκρατία ως τελευταία ευκαιρία για την επίτευξη των στόχων τους.

Ο Kepel δεν ταυτίζει το Ισλάμ με τη βία. Μολαταύτα θεωρεί πως θα ήταν αφελές να μην ληφθεί υπόψη η ριζοσπαστικοποίηση του σαλαφισμού. Υπογραμμίζοντας την αιτιώδη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ αυτού και της τρομοκρατικής βίας μέσω της ερμηνείας του όρου τζιχάντ, τονίζει πως οι ακραίες θρησκευτικές πεποιθήσεις που αναπτύχθηκαν εντός του ισλαμιστικού κινήματος μπορούν να αποτελέσουν προθάλαμο στη διαδρομή ενός τρομοκράτη.

Στον αντίποδα, ο François Burgat (2003) υποστηρίζει πως η πορεία του ισλαμιστικού κινήματος γίνεται κατανοητή όχι μέσω της μελέτης των θεολογικών κειμένων και της ερμηνείας που αποδόθηκε σε αυτά κατά καιρούς, αλλά αντιπαραβάλλοντάς την στη πολιτική των αυταρχικών καθεστώτων που εγκαθιδρύθηκαν κατά τη μετααποικιακή περίοδο στις αραβικές χώρες. Για τον Burgat το ισλαμιστικό κίνημα δεν αποτέλεσε απλά ένα θρησκευτικό ή πολιτικό φαινόμενο, ούτε τη βίαιη και παράλογη αντίδραση μίας υποβαθμισμένης κοινωνίας. Αντίθετα ήταν η πολιτική έκφραση της προσπάθειας αυτοπροσδιορισμού των Αράβων

απέναντι σε καθεστώτα τα οποία δομήθηκαν στη βάση ξένων και εισαγόμενων ιδεολογιών, όπως ο κοσμικός εθνικισμός και ο σοσιαλισμός. Η αποτυχία αυτών των καθεστώτων να κάνουν πράξη όσα υποσχέθηκαν (οικονομική ανάπτυξη, βελτίωση επιπέδου ζωής, εκδημοκρατισμός κτλ.), σε συνδυασμό με τη διαφθορά και τον ελιτισμό, οδήγησαν τους οικονομικά και πολιτισμικά περιθωριοποιημένους να αναζητήσουν λύσεις στο Ισλάμ.

Σύμφωνα με τον Burgat η ριζοσπαστικοποίηση του Ισλαμισμού προέκυψε κυρίως ως αντίδραση στις πράξεις των κυβερνήσεων, καθώς όπως αναφέρει *«οι μορφές δράσης που υποστηρίζουν οι αντιπολιτευόμενοι υιοθετούνται συνήθως ως απάντηση στη βία που προέρχεται από το ίδιο το κράτος»* (2003, σελ.xiii). Αναφέρει συχνά ως παραδείγματα τα καθεστώτα της Αλγερίας και της Αιγύπτου που κατέστειλαν με βία ακόμα και τις πιο ειρηνικές εκδηλώσεις των ισλαμιστικών κινημάτων. Μιλώντας για τη σημερινή μορφή τρομοκρατίας στη Μέση Ανατολή ο Burgat ισχυρίζεται πως οι ρίζες της βρίσκονται ακόμα στην σαθρή πολιτική και κοινωνική δομή των μετααποικιακών αραβικών χωρών, στις δυτικές στρατιωτικές επεμβάσεις και την εισαγωγή Δυτικής «διοικητικής τεχνογνωσίας», η οποία πολλές φορές παράγει καθεστώτα που λειτουργούν αυταρχικά και πελατειακά στην προσπάθειά τους να διατηρηθούν στην εξουσία με κάθε κόστος.

Η τρίτη και πιο διαφοροποιημένη άποψη για τη σχέση του Ισλάμ με τη τρομοκρατία ανήκει στον Olivier Roy. Ο Roy (2017) επικεντρώνεται στην τρομοκρατία από το 1995 και μετά, και τη δράση της δεύτερης γενιάς τζιχαντιστών. Αναφέρει πως η χρήση τρομοκρατικών τακτικών δεν είναι νέο φαινόμενο· ούτε και η πολεμική χρήση του όρου *τζιχάντ* είναι καινούρια. *«Το καινούριο είναι ο συσχετισμός της τρομοκρατίας και του τζιχαντισμού με την επιδίωξη του θανάτου»* (σελ.8). Στο παρελθόν, αναφέρει, οι δράστες οργάνωναν επιμελώς την διαφυγή τους. Σήμερα ο θάνατος του τρομοκράτη βρίσκεται στην καρδιά του σχεδίου του.

Σύμφωνα με τον Roy (2013) η θρησκεία, λόγω της εκκοσμίκευσης και της παγκοσμιοποίησης, αποσυνδέεται από την κουλτούρα και τα πολιτισμικά σημεία αναφοράς (*deculturation*) με αποτέλεσμα να ανακατασκευάζεται υπό τη μορφή του φονταμενταλισμού. Παρόλα αυτά, αντίθετα με τον Kepel, υποστηρίζει πως ο φονταμενταλισμός δεν εξηγεί το πέρασμα στην αυτοκτονική δράση. *«Ο σαλαφισμός καταδικάζει την αυτοκτονία επειδή προκαταλαμβάνει την απόφαση του Θεού. (...) Ο σαλαφιστής διακατέχεται από την έμμονη ιδέα της σωτηρίας της ψυχής του, χρειάζεται τη ζωή ώστε να προετοιμαστεί για τη συνάντησή του με τον Κύριο»* (Roy, 2017,

σελ.12). Απαντώντας στις απόψεις του Burgat αναφέρει πως μεγάλο τμήμα των τζιχαντιστών δεν σχετίζεται άμεσα με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της Μέσης Ανατολής, ούτε έχει υποστεί κάποια μορφή καταπίεσης ή ρατσισμού. Αντίθετα η σύνδεση που αναπτύσσει ο ριζοσπαστικοποιημένος με τα θύματα είναι μάλλον φανταστική, παρά πραγματική (Roy, 2017).

Μελετώντας το προφίλ μουσουλμάνων τζιχαντιστών που έδρασαν στην Γαλλία, ο Roy (2017) διαπιστώνει πως στο σύνολό τους είναι νέοι, ανήκουν στη δεύτερη γενιά μεταναστών, συχνά με παρελθόν παραβατικότητας, προσήλυτοι ή με ιδιαίτερα όψιμη επιστροφή στη θρησκευτική πρακτική. Για τον Roy η ριζοσπαστικοποίησή τους δεν έχει τις ρίζες της στις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Το πέρασμα στην τρομοκρατική δράση εντάσσεται στα πλαίσια μίας επαναστατικής και μηδενιστικής άρνησης του παρελθόντος και ρήξης των νέων με τις προηγούμενες γενιές. Υποστηρίζει πως τα άτομα που εμπλέκονται στην τρομοκρατία είναι επαναστάτες σε αναζήτηση αιτίας, και οι ισλαμιστικές τρομοκρατικές οργανώσεις τους προσφέρουν μία τέτοια αιτία. Η προσωπική τους εξέγερση θεμελιώνεται σε ένα αίσθημα ταπείνωσης *«εξαιτίας της ένταξης σε μία “εικονική” κοινότητα πιστών, με ένα μεγάλο αφήγημα επιστροφής στη χρυσή εποχή του Ισλάμ, αφήγημα γραμμένο σύμφωνα με τους κώδικες μίας σύγχρονης αισθητικής της βίας που μεταμορφώνει τον νέο σε ήρωα και άρχοντα του τρόμου»* (σελ.128). Η πρωτοτυπία των νέων «επαναστατών» έγκειται στο βαθμό του μίσους τους για τις υπάρχουσες κοινωνίες, μίσος το οποίο μετουσιώνεται στην επιδίωξη μαζικών δολοφονιών και του ίδιου τους του θανάτου. Ο Roy γράφει: *«Σκοτώνονται παίρνοντας μαζί τους και τον κόσμο που απορρίπτουν»* (σελ.125).

Είναι λοιπόν οι ρίζες της βίας των ισλαμιστικών τρομοκρατικών οργανώσεων «θρησκευτικές»; Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα ίσως προϋποθέτει τον συνδυασμό των τριών απόψεων. Αναντίρρητα, η κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα των μετααποικιακών μουσουλμανικών χωρών δεν μπορεί να αγνοηθεί, καθώς οδήγησε στην αντίδραση και τη ριζοσπαστικοποίηση ενός μεγάλου τμήματος της ισλαμικής κοινότητας. Αυτό με τη σειρά του προκειμένου να νομιμοποιήσει τη δράση του και να κινητοποιήσει τη μουσουλμανική κοινωνία συνέταξε ένα ριζοσπαστικό αφήγημα στηριγμένο σε θρησκευτικές παραδόσεις και κείμενα, το οποίο διέπεται από μία ιδιαίτερη δυναμική που μπορεί και έχει οδηγήσει στη βία. Παρόλα αυτά, το συγκεκριμένο αφήγημα σήμερα έχει απομακρυνθεί τόσο από τις γεωγραφικές όσο και πνευματικές του ρίζες, περιβάλλοντας, συν τοις άλλοις, τη δράση

περιθωριοποιημένων ή αντιδραστικών νιχιλιστών που έχουν μόνο επιφανειακή σχέση με τη θρησκεία.

Βάσει των παραπάνω διαπιστώσεων γίνεται σαφές πως η ισλαμιστική τρομοκρατία είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, για την ερμηνεία του οποίου πρέπει να ληφθούν υπόψη τόσο οι κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες που το προκαλούν όσο και η δυναμική ενός αφηγήματος με υπερβατικές αναφορές. Κατά πόσο όμως τα δύο αυτά χαρακτηριστικά καθιστούν την ισλαμιστική τρομοκρατία ριζικά διαφορετική από κάθε άλλη μορφή τρομοκρατίας;

Δεύτερο μέρος

2. Συγκριτική ανάλυση των τρομοκρατικών οργανώσεων Al-Qaeda και ETA

Στα προηγούμενα κεφάλαια παρουσιάστηκε η έντονη συζήτηση που αφορά τη φύση των σημερινών μορφών τρομοκρατίας. Οι απόψεις δίστανται. Αποτελεί η τρομοκρατία με θρησκευτικό ιδεολογικό υπόβαθρο ένα εξολοκλήρου ξεχωριστό, νέο φαινόμενο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, για του οποίου την ανάλυση δεν μπορούμε να στηριχτούμε στην προϋπάρχουσα γνώση; Ή απλά βρισκόμαστε ενώπιον μίας φάσης στην εξελικτική πορεία του φαινομένου;

Στο πλαίσιο αυτού του ερωτήματος επιχειρεί το παρόν κεφάλαιο τη συγκριτική προσέγγιση δύο τρομοκρατικών οργανώσεων, της ETA και της Al-Qaeda, και προχωρά στην σύγκριση μεταξύ των κύριων χαρακτηριστικών τους στη βάση τριών επιπέδων ανάλυσης: του ιδεολογικού, του οργανωτικού και του επιχειρησιακού. Η σύγκριση των δύο οργανώσεων στο ιδεολογικό επίπεδο θα επικεντρωθεί στο νομιμοποιητικό τους αφήγημα και τους στόχους που έθεσαν. Στο οργανωτικό επίπεδο θα αναλυθεί η δομή των δύο οργανώσεων και οι μέθοδοι χρηματοδότησης και στρατολόγησης. Τέλος, στο επιχειρησιακό επίπεδο θα προσδιοριστεί η στάση των δύο οργανώσεων απέναντι στη βία μέσω της ανάλυσης των τακτικών και της στρατηγικής που ακολούθησαν.

Η ETA (Euzkadi ta Askatasuna / Βασκική-γη και Ελευθερία) μέχρι και τον αφοπλισμό της τον Απρίλιο του 2017, ήταν μία από τις παλαιότερες τρομοκρατικές οργανώσεις στον κόσμο, και η μόνη από εκείνες που αναδύθηκαν κατά το κύμα πολιτικής βίας τις δεκαετίες του 1960 και 1970 που παρέμενε ενεργή στη δυτική Ευρώπη (Sánchez-Cuenca, 2008). Για τους περισσότερους αναλυτές αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα «παλαιάς-κοσμικής» τρομοκρατικής οργάνωσης (Zulaika, 2009, σελ.23). Η Al-Qaeda είναι μία από τις οργανώσεις που ενέπνευσαν τη θέση περί «νέας-θρησκευτικής» τρομοκρατίας. Η σύστασή της το 1989 ήταν προϊόν του πολέμου στο Αφγανιστάν, ενώ το ιδεολογικό της υπόβαθρο αποτελεί εκδοχή του «τζιχαντικού σαλαφισμού», μίας εξτρεμιστικής φονταμενταλιστικής αντίληψης του Ισλάμ την οποία ο Kepel (2003) περιγράφει ως

«σεβασμό στα ιερά κείμενα στην πιο κυριολεκτική μορφή τους [σε συνδυασμό με] μια απόλυτη δέσμευση στη τζιχάντ» (σελ. 342).

2.1 Η ιστορική πορεία της Al-Qaeda

Ο Osama Bin Laden, το 17ο (7ος υιός) από τα 57 τέκνα ενός Σαουδάραβα δισεκατομμυριούχου, σπουδάζοντας στο πανεπιστήμιο King Abdul Aziz της Σαουδικής Αραβίας, επηρεάστηκε βαθύτατα από τις συντηρητικές θρησκευτικές πεποιθήσεις των Wahhabi, και τις ιδέες των καθηγητών του, Muhammad Qutb, (αδερφού του Sayyid Qutb) και Abdullah Yusuf Azzam, ενός Παλαιστίνιου θεολόγου που διατηρούσε στενές σχέσεις με τη Hamas. Οι ιδέες αυτές συνέβαλλαν αρχικά στην απόφαση του να βοηθήσει το αντικομμουνιστικό ισλαμικό κίνημα στην Υεμένη, ενώ στη συνέχεια, ύστερα από την εισβολή των Σοβιετικών στο Αφγανιστάν το 1979, ο Bin Laden θα άφηγε την πολυτελή ζωή του για να λάβει μέρος στη μάχη κατά του κόκκινου στρατού (Gunaratna, 2005).

Το 1984, ο Azzam έχοντας μεταβεί στο Αφγανιστάν θα ίδρυε το Maktab al-Khidmat (MAK), γνωστό και ως Γραφείο Υπηρεσιών, στο οποίο θα προσχωρούσε σύντομα ο Bin Laden (Gunaratna, 2005). Στόχος του MAK ήταν η ενίσχυση του αγώνα των Αφγανών μέσω της επιστράτευσης μουσουλμάνων από όλο τον κόσμο. Η κίνηση αυτή θα συνέβαλε τελικά στην στρατολόγηση ενός αριθμού μεγαλύτερου των 35.000 μη-Αφγανών εθελοντών (Paul Levine & Harry Papasotiriou, 2010). Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, ο Jalaluddin Haqqani, θα παραχωρούσε γη στον Bin Laden στην ορεινή περιοχή μεταξύ Αφγανιστάν και Πακιστάν, επιτρέποντας του να οικοδομήσει ένα στρατόπεδο εκπαίδευσης. Το στρατόπεδο, το οποίο ονομάστηκε Al-Qaeda Al-Askariyya (η Στρατιωτική Βάση), αποτέλεσε το κέντρο εκπαίδευσης των ελίτ mujahedin, εκ των οποίων μεγάλο μέρος θα αποτελούσε στη συνέχεια τον πυρήνα της Al-Qaeda (Brown & Russler, 2013).

Έχοντας τη στήριξη των Η.Π.Α. και της CIA, οι mujahedin νίκησαν τους Σοβιετικούς, η οποίοι αποχώρησαν από το Αφγανιστάν στις 15 Φεβρουαρίου το 1989. Λίγους μήνες πριν την απόσυρση του σοβιετικού στρατού, ο Azzam και ο Bin Laden αποφάσισαν να ιδρύσουν μια νέα οργάνωση η οποία θα αποτελούσε την εμπροσθοφυλακή ενός τζιχαντιστικού κινήματος υπό το όνομα al-Qaeda al-Sulbah (Η Στερεά Βάση). Η ιδέα μίας επαναστατικής μουσουλμανικής εμπροσθοφυλακής αποδίδεται στον Sayyid Qutb (βλ. κεφ.1.6), ο οποίος πίστευε πως μία τέτοια

οργάνωση θα μπορούσε να ανατρέψει τα αιρετικά καθεστώτα της Μέσης Ανατολής, εγκαθιδρύοντας στη συνέχεια τον ισλαμικό νόμο (Gunaratna, 2005).

Ο Gunaratna (2005) υποστηρίζει πως με την ίδρυση της Al-Qaeda, κύριο μέλημα του Azzam ήταν η μελλοντική πορεία του ισλαμιστικού κινήματος τζιχάντ που είχε δημιουργηθεί κατά την αντίσταση στο σοβιετικό στρατό και όχι η δημιουργία μίας τρομοκρατικής οργάνωσης που θα στόχευε άμαχο πληθυσμό. Συντάσσοντας το ιδρυτικό κείμενο της Al-Qaeda (πιθανώς μεταξύ 1987 και 1988), ο Azzam περιέγραψε μία οργάνωση η οποία θα κατεύθυνε τις ενέργειες των mujahedin με σκοπό να προστατέψει τις μουσουλμανικές κοινότητες παγκοσμίως, όταν αυτό κρινόταν απαραίτητο (Gunaratna, 2005).

Παρότι η Al-Qaeda ήταν πνευματικό δημιούργημα του Azzam, την ηγεσία της οργάνωσης σταδιακά ανέλαβε ο Bin Laden. Οι σχέσεις των δύο στην πορεία επιδεινώθηκαν, κυρίως λόγω διαφωνιών ως προς την ανάμιξη της οργάνωσης στην αντίσταση κατά του κοσμικού καθεστώτος της Αιγύπτου. Το 1989 ο Azzam δολοφονήθηκε, πιθανώς από Αιγύπτιους mujahedin, στο Πεσαβάρ του Πακιστάν, καθιστώντας τον Bin Laden μοναδικό υπεύθυνο για τον σχεδιασμό της μελλοντικής δράσης της Al-Qaeda (Aryn Baker, 2009). Εκείνος, εκμεταλλευόμενος το δίκτυο της MAK απέστειλε μουσουλμάνους μαχητές στις χώρες προέλευσής τους με σκοπό να δημιουργήσουν τρομοκρατικούς θύλακες και να αντιταχθούν σε όποια καθεστώτα θεωρούσε αιρετικά. Στόχος του Bin Laden ήταν να εμπνεύσει την άνοδο τζιχαντιστικών οργανώσεων σε όλο τον μουσουλμανικό κόσμο και στη συνέχεια να τις συνδέσει μεταξύ τους (Kushner, 2003).

Με τον Azzam νεκρό «το ιδεολογικό κενό στην Al-Qaeda πληρώθηκε από τον Ayman al-Zawahiri» (Gunaratna, 2005, παρ.12). Ο Zawahiri, πριν από την ανάμειξή του με την Al-Qaeda, ήταν ήδη ηγετικό στέλεχος της Egyptian Islamic Jihad (EIJ), οργάνωσης που θα συγχωνευόταν ανεπίσημα με την Al-Qaeda το 1998 και επίσημα το 2001 (Fletcher, 2008). Πολλοί αναλυτές αναφέρουν πως ο Zawahiri όντας ιδιαίτερα μορφωμένος και περισσότερο καταρτισμένος σε θεολογικά ζητήματα από τον Bin Laden, θα ασκούσε τη μεγαλύτερη επιρροή στη πορεία της Al-Qaeda. Παράλληλα, σε εκείνον αποδίδεται η ιδέα για επέκταση της τζιχάντ στον ευρύτερο μουσουλμανικό κόσμο, καθώς και η άμεση στοχοποίηση της Δύσης και των Η.Π.Α. (Esposito, 2002).

Την περίοδο 1989-1991 ο Bin Laden διοικούσε την οργάνωση από τη Σαουδική Αραβία. Ύστερα από την επίθεση του Ιράκ τον Αύγουστο του 1990 στο

Κουβέιτ, θα πρότεινε στον βασιλιά Fahd της Σαουδικής Αραβίας να επιστρατεύσει τους mujahedin της Al-Qaeda με σκοπό να αντιταχθούν στις ιρακινές δυνάμεις. Αντ' αυτού ο Fahd επέτρεψε στις Η.Π.Α να παίζουν αυτό το ρόλο εξοργίζοντας τον Bin Laden (Kean, Hamilton & National Commission on Terrorist Attacks upon the United States, 2004). Στο εξής, εκείνος θα ξεκινούσε εκστρατεία εναντίον του οίκου των Σαούντ, πιστεύοντας πως το καθεστώς δεν λειτουργούσε σύμφωνα με το Ισλάμ. Στον απόηχο του πολέμου του Κόλπου, αντιτάχθηκε ανοιχτά στην παρουσία αμερικανικών στρατευμάτων στη Σαουδική Αραβία, με αποτέλεσμα οι σαουδαραβικές μυστικές υπηρεσίες να τον θέσουν υπό επιτήρηση. Η πίεση που του ασκήθηκε από τις σαουδαραβικές αρχές τον ανάγκασε να εγκαταλείψει τη χώρα και να βρει καταφύγιο στο Σουδάν, το οποίο ήλεγχε από το 1989 ο Omar al-Bashir της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Συνεργαζόμενος με τον Hassan al-Turabi, ηγέτη του National Islamic Front (NIF), ο Bin Laden έχτισε μία νέα βάση για την Al-Qaeda στο Χαρτούμ και τα περίχωρα του (Kushner, 2003).

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου θεωρήθηκε από πολλούς εξτρεμιστές έργο των αγώνων των mujahedin. Έχοντας ερμηνεύσει τη νίκη στο Αφγανιστάν και το επακόλουθό της ως θεϊκή παρέμβαση, η πίστη τους στη δύναμη της ένοπλης τζιχάντ θα ενδυναμωνόταν ακόμα περισσότερο. *«Οι προσπάθειές τους είχαν λάβει θεϊκή νομιμοποίηση και η μελλοντική τους πορεία [θα] καθοδηγείτο από το Θεό»* (Gunaratna, 2005, παρ.9). Ο Bin Laden την περίοδο 1991-1996, χρησιμοποιώντας τις διασυνδέσεις και την περιουσία του, θα εκμεταλλευόταν στο έπακρο τις πολιτικές περιφερειακές αναταραχές που εκδηλώθηκαν με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου ώστε να σχηματίσει ένα παγκόσμιο τρομοκρατικό και οικονομικό δίκτυο από συνεργαζόμενες ισλαμιστικές οργανώσεις (Kean κ.ά, 2004)

Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της, η Al-Qaeda θα επικεντρωνόταν στην παροχή κεφαλαίων, εκπαίδευσης και οπλισμού σε συμμαχικές οργανώσεις. Αρχικά η οργάνωση φαίνεται να συνδέεται με την τοποθέτηση βόμβας σε τουριστικό θέρετρο, στο Αντέν της Υεμένης το 1992. Η επίθεση είχε ως αποτέλεσμα δύο νεκρούς πολίτες, αν και πιθανότερα στόχος ήταν αμερικανικά στρατεύματα που βρίσκονταν στη περιοχή. Δύο μήνες αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1993, Αιγύπτιοι τρομοκράτες που διατηρούσαν επαφές με την Al-Qaeda θα επιχειρούσαν ανεπιτυχώς την ανατίναξη του Παγκοσμίου Κέντρου Εμπορίου (World Trade Center), με αποτέλεσμα έξι νεκρούς και 1000 τραυματίες. Στη συνέχεια του ίδιου έτους, κατά την επιχείρηση Gothic

Serpent των ΗΠΑ στη Σομαλία, στρατιώτες του Mohamed Farrah Aidid, οι οποίοι υποστηρίζεται πως είχαν εκπαιδευτεί από στελέχη της Al-Qaeda, κατέρριψαν δύο αμερικανικά ελικόπτερα (black hawk) στη μάχη του Μογκαντίσου. Η αποχώρηση των αμερικανικών δυνάμεων από την περιοχή το 1994 θα ερμηνευόταν αργότερα από τα μέλη της Al-Qaeda ως δικό τους επίτευγμα (Kean κ.ά, 2004).

Τα έτη 1995 και 1996, εικάζεται πως η Al-Qaeda βρέθηκε πίσω από δύο τρομοκρατικά χτυπήματα εναντίον στρατιωτικού προσωπικού των Η.Π.Α. στη Σαουδική Αραβία, τα οποία προκλήθηκαν από παγιδευμένα με εκρηκτικά οχήματα. Η οργάνωση το 1995 συνδέθηκε και με δύο άλλες επιθέσεις, την απόπειρα δολοφονίας του αιγύπτιου προέδρου Hosni Mubarak στην Αντίς Αμπέμπα της Αιθιοπίας και την τοποθέτηση εκρηκτικού μηχανισμού σε αυτοκίνητο έξω από την πρεσβεία της Αιγύπτου στο Πακιστάν (Kushner, 2003).

Η τρομοκρατική δράση του δικτύου θα είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή κυρώσεων και την άσκηση πίεσης από μέρους της διεθνούς κοινότητας στο Σουδάν για τη παροχή ασύλου στην Al-Qaeda. Ως εκ τούτου ο Bin Laden θα αναγκαζόταν να φύγει, βρίσκοντας αυτή τη φορά καταφύγιο στο Αφγανιστάν, όπου ύστερα από εμφύλιο πόλεμο η φυλή των Taliban είχε κατακτήσει πάνω από το ήμισυ της χώρας, επιβάλλοντας ένα ισλαμιστικό καθεστώς (Kushner, 2003). Από εκεί, ο Bin Laden θα εξέδιδε μία fatwa στις 23 Αυγούστου του 1996 κηρύττοντας αμυντική τζιχάντ εναντίον των ΗΠΑ και του Ισραήλ. Δύο χρόνια αργότερα εκδίδοντας εκ νέου fatwa τον Φεβρουάριο του 1998, θα ανακοίνωνε τη δημιουργία του Παγκόσμιου Ισλαμικού Μετώπου Τζιχάντ κατά των Εβραίων και των Σταυροφόρων, ενώ στις 28 Μαΐου, θα ανακοίνωνε τη δημιουργία ακόμα μίας ένωσης υπό την αιγίδα της Al-Qaeda, το Διεθνές Ισλαμικό Μέτωπο για την Τζιχάντ ενάντια στην Αμερική και το Ισραήλ (Kushner, 2003).

Η πρώτη κεντρικά σχεδιασμένη από την ηγεσία της Al-Qaeda και εκτελεσμένη υπό την άμεση εποπτεία του Bin Laden επίθεση, θα λάμβανε χώρα τον Αύγουστο του 1998 και θα αφορούσε τις σχεδόν ταυτόχρονες βομβιστικές επιθέσεις των αμερικανικών πρεσβειών, στο Ναϊρόμπι (Κένυα) και στο Νταρ-ελ-Σαλααμ (Τανζανία) (Kean κ.ά, 2004). Τα θύματα ανήλθαν στα 224, ενώ χιλιάδες άλλοι τραυματίστηκαν. Σύμφωνα με ανακοινώσεις της οργάνωσης, η συμβολική αυτή επίθεση σχετιζόταν με την προ επτά χρόνων αποστολή αμερικανικών στρατευμάτων (Operation Desert Shield) στη Σαουδική Αραβία, την ίδια ακριβώς ημερομηνία (Kushner, 2003).

Τον Αυγούστου του 1998 ο Mohammed Odeh, μέλος της οργάνωσης, ύστερα από τη σύλληψή του στο Καραάτσι του Πακιστάν, θα αποκάλυπτε στις αμερικανικές αρχές σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τη δράση της Al-Qaeda και το δίκτυο που είχε σχηματίσει ο Bin Laden. Οι Η.Π.Α. χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες αυτές αντεπιτέθηκαν στις 20 Αυγούστου του ίδιου έτους, πλήττοντας με πυραύλους cruise έξι στρατόπεδα εκπαίδευσης της Al-Qaeda στο Αφγανιστάν και ένα εργοστάσιο χημικών στο Σουδάν, όπου λανθασμένα πίστευαν πως συνδεόταν με την οργάνωση. Μία δεύτερη σύλληψη αργότερα το ίδιο έτος, αυτή του αιγύπτιου Ali Mohammed, εκπαιδευτή στο στρατιωτικό κέντρο Fort Bragg της Βόρειας Καρολίνας, θα έδινε μία εικόνα στις αμερικανικές αρχές για το πώς «αδρανείς» πράκτορες της Al-Qaeda μπορούσαν να εισχωρήσουν σε νευραλγικούς τομείς και να καταλάβουν υψηλές θέσεις συλλέγοντας παράλληλα πληροφορίες. Τον Ιούνιο του 1999 το FBI θα προσέθετε τον Bin Laden στη λίστα με τους πιο διαβόητους εγκληματίες, ενώ συλλήψεις μελών της Al-Qaeda το ίδιο έτος σε Καναδά, Η.Π.Α., Ισπανία, Η.Β., Ιταλία, Γερμανία, Ιορδανία και Συρία θα φανέρωναν την έκταση της οργάνωσης (Kushner, 2003).

Τον Οκτώβριο του 2000, η Al-Qaeda βρέθηκε πίσω από μία ακόμα τρομοκρατική ενέργεια όταν το πλοίο USS Cole του αμερικανικού πολεμικού ναυτικού δέχθηκε επίθεση ενώ ανεφοδιαζόταν στο λιμάνι της Άντεν από βομβιστές αυτοκτονίας που επέβαιναν σε βάρκα. Η επίθεση είχε ως αποτέλεσμα 17 θανάτους, 39 τραυματισμούς και ζημία ύψους 250 εκατομμυρίων (Kushner, 2003). Εντούτοις, το αποκορύφωμα της τρομοκρατικής δράσης της Al-Qaeda θα ερχόταν ένα χρόνο αργότερα, στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001.

Την ημέρα εκείνη, η παγκόσμια κοινότητα θα σειόταν, καθώς 19 μέλη της οργάνωσης (εκ των οποίων ορισμένοι είχαν ζήσει στις ΗΠΑ για περισσότερο από έναν χρόνο παρακολουθώντας μαθήματα αεροπλοΐας) κατέλαβαν τέσσερα επιβατικά αεροπλάνα κατά τη διάρκεια αεροπειρατείας. Χρησιμοποιώντας τα αεροπλάνα ως όπλα, οι τρομοκράτες συνέτριψαν τα δύο από αυτά στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης (World Trade Center), ενώ το τρίτο, το οποίο κατευθύνθηκε προς την Ουάσιγκτον, συνετρίβη στη δυτική πτέρυγα του Πενταγώνου. Η καθυστέρηση στην απογείωσή του τέταρτου αεροπλάνου θα έδινε την ευκαιρία στους επιβάτες να ενημερωθούν για τα προηγούμενα τρομοκρατικά περιστατικά, με αποτέλεσμα να ανακαταλάβουν το σκάφος και να το καταρρίψουν οι ίδιοι σε μία αγροτική περιοχή της Πενσυλβάνια προκειμένου να αποφευχθούν περαιτέρω απώλειες. Τα θύματα της

τριπλής τρομοκρατικής επίθεσης ανήλθαν σε 2973. Το ηθικό πλήγμα στη καρδιά των Η.Π.Α ήταν τεράστιο (History.9/11 Attacks, χ.χ.).

Η στάση της αμερικανικής κυβέρνησης στη μάχη κατά της διεθνούς ισλαμιστικής τρομοκρατίας μετά την 11/9 άλλαξε ριζικά. Στρατιωτικές επεμβάσεις σε περιοχές όπως η Κεντρική Ασία και η Μέση Ανατολή που προηγουμένως αντιμετωπίζονταν ως αδιανόητες λόγω του πολιτικού και οικονομικού τους κόστους, θα προσλάμβαναν επιτακτικό χαρακτήρα προκειμένου να αποφευχθούν περεταίρω τρομοκρατικά χτυπήματα τέτοιας κλίμακας (Levine & Papasotiriou, 2010). Το φθινόπωρο του 2001, οι Η.Π.Α. θα επενέβαιναν στο Αφγανιστάν καταλύοντας το καθεστώς των Taliban και καταστρέφοντας τα στρατιωτικά κέντρα της Al-Qaeda. Η ηγεσία της Al-Qaeda, έχοντας χάσει τις βάσεις της, θα διέφευγε στις ορεινές περιοχές μεταξύ Αφγανιστάν και Πακιστάν. Απομονωμένη δεν θα ήταν πια σε θέση να διατηρήσει τον αυστηρό επιχειρησιακό έλεγχο των θυγατρικών της οργανώσεων, οι οποίες θα αποκτούσαν σταδιακά λειτουργική αυτονομία (Levine & Papasotiriou, 2010).

Αν και πολλοί ήλπιζαν πως η δράση της οργάνωσης μετά την επέμβαση των Η.Π.Α. στο Αφγανιστάν θα περιοριζόταν, τρομοκρατικά χτυπήματα στην Τυνησία (2002), Σαουδική Αραβία και Τουρκία (2003) έδειξαν πως το δίκτυο που είχε σχηματίσει ο Bin Laden παρέμενε ιδιαίτερα δραστήριο. Τα περιστατικά αυτά θα ακολουθούσε το 2004, μία βομβιστική επίθεση στο μετρό της Μαδρίτης από υποβοηθούμενους από το δίκτυο της Al-Qaeda βορειοαφρικανούς τρομοκράτες, η οποία θα σκότωνε περίπου 200 άτομα, ενώ ένα χρόνο αργότερα τζιχαντιστές θα δρούσαν μέσω επιθέσεων αυτοκτονίας εκ νέου σε ευρωπαϊκό έδαφος, αυτή τη φορά στο Λονδίνο, στοχεύοντας τρεις συρμούς του μετρό και ένα λεωφορείο. Οι επιθέσεις κατέληξαν σε πάνω από 50 νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες (Jones, 2017).

Τα επόμενα χρόνια, η Al-Qaeda θα εκμεταλλευόταν ιδιαίτερα επιδέξια το ευρέως διαδεδομένο αρνητικό κλίμα που δημιουργήσε η αμερικανική εισβολή και κατοχή στο Ιράκ (Braniff & Moghadam, 2015). Οι ΗΠΑ, λειτουργώντας στη βάση του δόγματος προληπτικών επιθέσεων στη μάχη κατά της τρομοκρατίας, εισέβαλαν στο Ιράκ το 2003 και κατέλυσαν το καθεστώς του Saddam Hussein, καθώς η αμερικανική κυβέρνηση πίστευε πως διέθετε όπλα μαζικής καταστροφής που θα μπορούσαν να βρεθούν σε χέρια τρομοκρατών. Την εύκολη επικράτηση των αμερικανών στο πεδίο της μάχης θα ακολουθούσε μία άκρως αποτυχημένη διαχείριση των περιστάσεων από μέρους τους, που οδήγησε σύντομα σε εξεγέρσεις και

αναταραχές μεταξύ σουνιτών, σιιτών και Κούρδων (Levine & Papasotiriou, 2010). Ο Ιορδανός ηγέτης της Jamaat al-Tawhid wal-Jihad, Abu Musab al-Zarqawi που πρωτοστάτησε στις ιρακινές εξεγέρσεις εναντίον του αμερικανικού στρατού, τον Οκτώβριο του 2004 θα συμμαχούσε με την Al-Qaeda ιδρύοντας την Al-Qaeda στο Ιράκ (AQI). Η AQI θα διεξήγαγε μία καταστροφική εκστρατεία τρομοκρατίας, κατά την οποία στόχευε απλούς πολίτες, ιδίως σίτες. Στρατηγική που αποδοκιμάστηκε έντονα από την κεντρική ηγεσία της Al-Qaeda, καθώς η στόχευση μουσουλμάνων υπονόμει την νομιμοποιητική της υπεροχή και τη θέση της στο τζιχαντιστικό κίνημα (Levine & Papasotiriou, 2010). Μολαταύτα, μέχρι και το 2006 η AQI θα αποδυναμωνόταν αρκετά. Κατά τη διάρκεια βομβαρδισμού ο Zarqawi θα έχανε τη ζωή του, και η ηγεσία θα περνούσε στον Abu Ayyub al-Masri και στη συνέχεια στον Abu Omar al Baghdadi. Από την ίδρυση του Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ το 2006 και μετά, η οργάνωση θα απομακρυνόταν όλο και πιο πολύ από τον κεντρικό πυρήνα της Al-Qaeda, με την ολική ρήξη να επέρχεται τελικά με την ίδρυση του ISIS το 2014.

Το διάστημα 2007-2009 σημαντική εξέλιξη στο δίκτυο της Al-Qaeda ήταν η ίδρυση στην Υεμένη της Al-Qaeda στην Αραβική Χερσόνησο (AQAP). Η συντονιστική δράση του Anwar al-Awlaki, ενός αμερικανού με καταγωγή από την Υεμένη, που είχε υπηρετήσει ως μιάμις σε τεμένη της Καλιφόρνια και της Βιρτζίνια, θα διαδραμάτιζε σημαίνοντα ρόλο, μεταφέροντας τον τρόπο εκ νέου σε αμερικανικό έδαφος (Jones, 2017). Ύστερα από επαφές με τον al-Awlaki, ο Αμερικανός στρατιώτης Nidal Hasan, θα σκότωνε στο Ford Hood του Τέξας 13 άτομα και θα τραυμάτιζε 43 άλλους, το 2009. Τον επόμενο μήνα ο Umar Farouk Abdulmutallab θα προσπαθούσε να ανατινάξει ανεπιτυχώς την πτήση 253 της Northwest Airlines, ενώ στη συνέχεια του ίδιου έτους θα ακολουθούσε η σύλληψη του Najibullah Zazi, ενός υπηκόου των ΗΠΑ, που σχεδίαζε να ανατινάξει εγκαταστάσεις στο μετρό της Νέας Υόρκης μετά από συνάντηση με ανώτερα στελέχη της Al-Qaeda στο Πακιστάν (Jones, 2017).

Η Al-Qaeda θα δεχόταν ένα καίριο πλήγμα τον Μάιο του 2011, όταν η μακροχρόνια καταδίωξη του Bin Laden θα έφτανε στο τέλος της. Αμερικανοί πεζοναύτες εισβάλλοντας στο κρησφύγετό του στο Πακιστάν προκειμένου να τον συλλάβουν, θα προέβαιναν σε ανταλλαγή πυροβολισμών με τους φρουρούς του, η οποία θα οδηγούσε τελικά στο θάνατο του αρχηγού της Al-Qaeda. Η ηγεσία του κεντρικού πυρήνα της οργάνωσης θα περνούσε στη συνέχεια στον Zawahiri.

Κατά τα επόμενα χρόνια οι θυγατρικές οργανώσεις της Al-Qaeda επεκτάθηκαν σε χώρες όπως το Αφγανιστάν, η Σομαλία, η Συρία και η Υεμένη εκμεταλλευόμενες τις δυναμικές που δημιούργησε η Αραβική Άνοιξη και η σταδιακή απόσυρση των δυνάμεων των Η.Π.Α. από τη Μέση Ανατολή (Jones, 2017). Παρόλα αυτά, με την άνοδο του ISIS το 2014 (πρώην AQI) η επιρροή της Al-Qaeda εντός του τζιχαντιστικού κινήματος θα υπονομευόταν σημαντικά. Ενδεχόμενη ανάκαμψή της στο μέλλον θα εξαρτηθεί από την πτώση του ISIS και την ικανότητά της να εκμεταλλευτεί εκ νέου πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις σε περιοχές όπως η Μέση Ανατολή και η Νοτιοανατολική Ασία (Jones, 2017).

2.1.1 Ιδεολογικό επίπεδο ανάλυσης

Η ιδεολογία και οι στόχοι της Al-Qaeda καθίστανται σαφείς μέσα από τα fatwa και τις ανακοινώσεις της ηγεσίας. Η θρησκευτική βάση της ιδεολογίας της διέπει σημαντικές πτυχές της δράσης της, όπως τον απώτερο στόχο της (εγκαθίδρυση ενός ισλαμικού Χαλιφάτου), το κοινό στο οποίο απευθύνεται (μουσουλμάνοι) και τις έννοιες που χρησιμοποιεί ώστε να παρακινήσει τα μέλη της (καθήκον, αφοσίωση, πίστη) (Sedgwick, 2004). Το νομιμοποιητικό αφήγημα που ανέπτυξε η οργάνωση υιοθέτησε θρησκευτικούς και παραδοσιακούς όρους του Ισλάμ, καθώς και μία ισλαμιστική εκδοχή της ιστορίας, βάσει της οποίας η παρακμή του αραβικού κόσμου καταλογίζεται στους μουσουλμάνους ηγέτες και πολίτες που απομακρύνθηκαν από την αληθινή πίστη, καθιστώντας το Ισλάμ με αυτόν τον τρόπο ευάλωτο στις ξένες δυνάμεις.

Η ηγεσία της Al-Qaeda βλέπει το Ισραήλ και τις Η.Π.Α. (οι οποίες σύμφωνα με τα γραπτά του Zawahiri, ελέγχονται πλήρως από τους Εβραίους) ως ηγέτες μιας παγκόσμιας συνωμοσίας κατά του Ισλάμ (Sedgwick, 2004). Ο Bin Laden θα δήλωνε πως οι Η.Π.Α. είχαν κηρύξει τον πόλεμο στον Αλλάχ, τον αγγελιαφόρο του και τους μουσουλμάνους μέσω της πολιτικής τους στον αραβικό κόσμο, καθώς θεωρούσε πως η οικονομική και στρατιωτική παρουσία τους στη Μέση Ανατολή και ιδιαίτερα στα ιερά εδάφη της Σαουδικής Αραβίας (Μέκκα και Μεδίνα) αποτελούσε βαριά προσβολή για τους πιστούς μουσουλμάνους (Gunaratna, 2002). Εξίσου προσβλητική θεωρείται και η ύπαρξη του Ισραήλ, το οποίο αντιμετωπίζεται ως ξένο σώμα στη γη του Ισλάμ (Levine & Papasotiriou, 2010).

Κηρύττοντας τζιχάντ εναντίον όλων των απίστων και αποστατών, ο Bin

Laden υποστήριξε ανοιχτά τη χρήση βίας εναντίον των ΗΠΑ («μακρινός εχθρός»), του Ισραήλ και όλων των διεφθαρμένων ισλαμικών καθεστώτων που συνεργάζονταν με τη Δύση («εγγύς εχθρός») (Gunaratna, 2005). Οι στόχοι της τζιχάντ που κήρυξε η Al-Qaeda αφορούσαν την εκδίωξη των δυτικών στρατευμάτων και επιρροών από τα μουσουλμανικά εδάφη, την καταστροφή του Ισραήλ, τη κατάλυση των «αιρετικών» ισλαμικών καθεστώτων (π.χ. Σαουδική Αραβία), και τέλος την εγκαθίδρυση ενός νέου παν-ισλαμικού κράτους στα πρότυπα του Χαλιφάτου της χρυσής περιόδου του Ισλάμ (7ος - 8ος αι.), εντός του οποίου θα εφαρμοζόταν αυστηρά η σαρία.

Όπως επισημαίνει ο Quiggin (2009), η Al-Qaeda, πέρα από την τζιχάντ (βλ. «τζιχαντικός σαλαφισμός» κεφ.1.6) και τον πόλεμο κατά των απίστων, έχει αντλήσει από την ισλαμική παράδοση πλήθος θρησκευτικών όρων τους οποίους ηγεμονικά επανοηματοδοτεί και στη συνέχεια θέτει στην υπηρεσία του αγώνα της. Με τον όρο *Hijrah* (Εγίρα) συχνά τα μέλη της οργάνωσης αναφέρονται στη διαδικασία κατά την οποία οι εθελοντές τζιχαντιστές οφείλουν να εγκαταλείψουν τα σπίτια, τις ιδιοκτησίες, τις εργασίες και τις οικογένειές τους στα πρότυπα του προφήτη Μωάμεθ ώστε να συμμετάσχουν στη τζιχάντ. Ο όρος *Bayat* δηλώνει τον όρκο πίστης στην οργάνωση και τον σκοπό της, ενώ ο όρος *Shaheed* (μάρτυρας) χρησιμοποιείται συνεχώς για την προτροπή αυτοκτονικών επιθέσεων, διακηρύττοντας πως ο Αλλάχ καθοδηγεί και ανταμείβει εκείνους που θυσιάζονται για έναν ιερό σκοπό. Τέλος, η φράση *Al-Wala' Wal Bara* (φίλοι και εχθροί) χρησιμοποιείται πολλές φορές για να περιγράψει με μανιχαϊκή προσέγγιση τον κόσμο μέσω της εικόνας μίας έντονης και τελικά ασυμβίβαστης διχοτόμησης μεταξύ των δυνάμεων της ισλαμικής πίστης και όλων των υπολοίπων (Quiggin, 2009).

Καθ' όλη τη διάρκεια δράσης της, η Al-Qaeda θα εξέδιδε ανακοινώσεις, συνεντεύξεις και κείμενα που θα στηρίζονταν στις ίδιες ιδέες· μία μανιχαϊκή θέαση του κόσμου υπό το πρίσμα της «σύγκρουσης των πολιτισμών», με τους Χριστιανούς και Εβραίους να αποζητούν τη καταστροφή του Ισλάμ· τη στοχοποίηση όλων των αιρετικών Ισλαμικών καθεστώτων · και τέλος την επιτακτική επισήμανση πως είναι χρέος κάθε πιστού μουσουλμάνου να συμβάλλει στη τζιχάντ με οποιοδήποτε μέσο διαθέτει (Rabasa, Chalk, Cragin, Daly, Gregg, Karasik, O'Brien & Rosenau, 2006)

2.1.2 Οργανωτικό επίπεδο ανάλυσης

Η πραγματική δομή της οργάνωσης αποτελεί ακόμα και σήμερα αντικείμενο έρευνας. Οι περισσότεροι αναλυτές συμφωνούν πως η Al-Qaeda ενώ αρχικά ξεκίνησε ως μία συμπαγής και ιεραρχικά δομημένη οργάνωση, η οποία συνδύαζε στοιχεία τόσο κάθετης όσο και αποκεντρωμένης διοικητικής λειτουργίας, μετά το 2001 μετεξελίχθηκε κυρίως σε σημείο αναφοράς εντός ενός όλο και αυξανόμενου σε μέγεθος διακρατικού δικτύου τζιχαντιστικών οργανώσεων και ομάδων (Barber, 2015).

Τα στοιχεία που βρεθήκαν στο Αφγανιστάν το 2001 έδιναν την εικόνα μίας οργάνωσης με γραφειοκρατική διοικητική λειτουργία, υπεύθυνης για τη συντήρηση και τον έλεγχο στρατιωτικών εκπαιδευτικών κέντρων, οικονομικών διαύλων (Hoffman, 2006) και ενός στρατιωτικού σώματος αποτελούμενου από αντάρτες, την ταξιαρχία 055 (Gunaratna, 2002). Ο πυρήνας της οργάνωσης αποτελείτο από τα μέλη που είχαν ορκιστεί πίστη (bayat) στον Bin Laden, και είχε ιεραρχική δομή με συγκεκριμένες θέσεις, καθήκοντα και μισθούς. Οι στρατηγικοί στόχοι θέτονταν από την κεντρική ηγεσία· τον εμίρη (Bin Laden) και το διοικητικό συμβούλιο (majlis al shura) στο οποίο έπαιρναν μέρος οι αρχηγοί των στενά συνεργαζόμενων οργανώσεων. Στην αμέσως κατώτερη κλίμακα λειτουργούσαν επιτροπές υπεύθυνες για το στρατιωτικό τμήμα, το οικονομικό τμήμα, τη μελέτη ισλαμικών κειμένων, τη συλλογή πληροφοριών και την προπαγάνδα στα Μ.Μ.Ε. (Kushner, 2003· Kean κ.ά, 2004). Τέλος, ακολουθούσαν οι εκπαιδευμένοι στα κέντρα της οργάνωσης mujahedin. Επιθέσεις με υψηλή στρατηγική σημασία όπως αυτές μεταξύ 1998 και 2001 διεξάγονταν μόνο από την επιχειρησιακή βάση του στενού πυρήνα. Οι επιμέρους οργανώσεις εντός του δικτύου, που επωφελούνταν από τη σχέση τους με την Al-Qaeda, δρούσαν με σχετική αυτονομία στην περιφέρειά τους, πολλές φορές εντός ενός προκαθορισμένου συνολικού στρατηγικού σχεδίου, ενώ παρείχαν υποστήριξη στην κεντρική οργάνωση όταν αυτό χρειαζόταν.

Η επέμβαση των Η.Π.Α. στο Αφγανιστάν το 2001 υπήρξε κομβική, καθώς μετασχημάτισε σε μεγάλο βαθμό την οργανωτική δομή της Al-Qaeda, κάνοντάς την ακόμα πιο αποκεντρωμένη. Η οργάνωση έχασε τις υποδομές και τις στρατιωτικές της βάσεις, μετεξελισσόμενη έτσι σε μία σχετικά άμορφη οντότητα, που θα γινόταν καλύτερα κατανοητή ως κίνημα παρά ως μία συγκεκριμένη οργάνωση. Από το 2001 και μετά, ο κεντρικός πυρήνας της Al-Qaeda θα απαγκιστρωνόταν από τις απαιτήσεις

συντήρησης και ελέγχου που προϋπέθετε μία ιεραρχημένη οργάνωση, λειτουργώντας πιο ελεύθερα (Hoffman, 2006).

Η δομή που απέκτησε το κίνημα της Al-Qaeda περιγράφεται από πολλούς αναλυτές ως σύνολο ομόκεντρων κύκλων, στο κέντρο των οποίων βρίσκονται τα υπολείμματα του κεντρικού πυρήνα, με τις θυγατρικές οργανώσεις να τον περιβάλλουν, τις συνεργαζόμενες οργανώσεις που εντάχθηκαν στο δίκτυο του Bin Laden να ακολουθούν, και τέλος τους ανεξάρτητους θύλακες ή άτομα που εμπνέονται από το κίνημα αλλά δεν έχουν σχέσεις με τον πυρήνα (Barber, 2015). Αν και η αποκεντρωμένη αυτή δομή παρουσιάστηκε από πολλούς ως μία απροσδιόριστη απειλή της οποίας η συνδυαστική δύναμη είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη, νέες μελέτες δείχνουν πως ο ηγετικός ρόλος της κεντρικής Al-Qaeda εντός του δικτύου έχει υπονομευτεί, ενώ η συντονιστική της ικανότητα είναι περιορισμένη λόγω του μεγέθους που αυτό έχει προσλάβει (Barber, 2015).

Η Barber (2015) αναφέρει πως τα πέντε χρόνια που ακολούθησαν την 11/9 ο μεγάλος αριθμός οργανώσεων και ομάδων που συνέρευσαν στο δίκτυο της Al-Qaeda άρχισαν να σχηματίζουν συνδέσμους μεταξύ τους. Ως αποτέλεσμα, παρόλο που οι οργανώσεις διατηρούσαν τις σχέσεις τους με τον πυρήνα, δεν στηρίζονταν αποκλειστικά σε αυτόν ως πηγή πληροφοριών και στρατηγικής κατεύθυνσης, αλλά αντίθετα άρχισαν να συνεργάζονται μεταξύ τους. Την περίοδο από το 2006 μέχρι το 2010, η θυγατρικές ομάδες της Al-Qaeda άρχισαν να αναλαμβάνουν ηγετικό ρόλο. Τα χρόνια που ακολούθησαν το κίνημα «έσπασε» σε περιφερειακά δίκτυα. Σήμερα οι επιμέρους οργανώσεις επικεντρώνονται όλο και περισσότερο σε περιφερειακούς στόχους και τις τοπικές συγκρούσεις που εμπλέκονται (Barber, 2015). Ο Jones (2017) αναφέρει πως η Al-Qaeda μετασχηματίστηκε σε ένα χαλαρό, ρευστό και πολλές φορές επικαλυπτόμενο δίκτυο. Στη παρούσα φάση λειτουργεί περισσότερο ως «franchise», ενώ η νομιμοποίηση που χαίρει ο κεντρικός πυρήνας καθώς και η επιρροή του στις θυγατρικές του οργανώσεις σε σχέση με το παρελθόν είναι περιορισμένες.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις, την περίοδο 1996 – 2001, από τα χρηματοδοτούμενα από την Al-Qaeda στρατόπεδα εκπαίδευσης, πέρασαν 10.000 με 20.000 mujahedin. Παρόλα αυτά ο πυρήνας της οργάνωσης παρέμεινε μικρός σε αριθμό καθ'όλη τη διάρκεια της ιστορίας της, χωρίς να ξεπεράσει ποτέ τα 1000 άτομα. Την περίοδο των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11/9 εκτιμάται ένας αριθμός μεταξύ 500 και 1000 ατόμων (Mapping Militant Organizations/Al-Qaeda, Stanford University, χ.χ.).

Προκειμένου να αντισταθμίσει την απώλεια των υποδομών και των κέντρων εκπαίδευσης, η οργάνωση την περίοδο μετά την 11/9 υιοθέτησε μία νέα στρατηγική για την επιστράτευση και την καθοδήγηση νέων μελών, στηριζόμενη σε έναν πέρα από κάθε προηγούμενο στην ιστορία των τρομοκρατικών οργανώσεων μηχανισμό προπαγάνδας (Braniff & Moghadam, 2015). Όπως έχει δηλώσει ο Zawahiri: *«Πάνω από το ήμισυ του αγώνα λαμβάνει χώρα στο πεδίο μάχης των μέσων ενημέρωσης»* (αναφέρεται στο Venhaus, 2010, σελ.7). Η οργάνωση χρησιμοποιεί συστηματικά ιστοσελίδες και fora στο διαδίκτυο (Fajr, the Global Islamic Media Front, as-Sahab), δορυφορικά κανάλια, dvd's, cd's, βιβλία και κείμενα για να περάσει τα μηνύματά της και να διαμορφώσει την εικόνα ενός ισχυρού δοξασμένου κινήματος που βάλλεται συνεχώς, αλλά μάχεται κατά των εχθρών του Ισλάμ. Όπως σημειώνει ο Jenkins, *«Το λεξιλόγιο στρατολόγησης επικεντρώνεται στην ταπείνωση, τη ντροπή και την ενοχή, σε αντιπαράβολή με την αξιοπρέπεια, το καθήκον και την τιμή»* (2006, σελ.86). Ιδιαίτερα ευάλωτα στο μήνυμα αυτό παρουσιάζονται τα άτομα νεαρής ηλικίας. Συνεντεύξεις σε 2032 νεαρά άτομα που ακολούθησαν την οργάνωση δείχνουν πως από μόνα τους επιδίωξαν τη συμμετοχή τους σε αυτή, αναζητώντας είτε διέξοδο από την απογοήτευση τους, είτε αναγνώριση και αυτοπροσδιορισμό εντός μίας ομάδας, είτε απλά δράση (Venhaus, 2010).

Στη στρατολόγηση νέων μελών σημαίνοντα ρόλο έπαιξαν επίσης οι εξελίξεις στη Μέση Ανατολή όπως ο πόλεμος στο Ιράκ και ο εμφύλιος στη Συρία. Μέσω αυτών των πολεμικών συγκρούσεων προσηλυτίστηκε και εκπαιδεύτηκε μια νέα γενιά τζιχαντιστών που προήλθαν τόσο από αραβικές χώρες (Αίγυπτος, Σαουδική Αραβία, Υεμένη, Λίβανος, Ιράκ, Συρία) όσο και από τη Νοτιοανατολική Ασία και την Ευρώπη.

Στην παρούσα φάση, πέρα από την ηγεσία της οργάνωσης και την κλειστή ομάδα που την περιβάλλει, βετεράνοι μαχητές που είχαν εκπαιδευτεί στο Αφγανιστάν και αποτελούσαν το πρώτο κύμα τζιχαντιστών, βρίσκονται διασκορπισμένοι σε δεκάδες χώρες. Δραστηριοποιούμενοι εντός θυγατρικών οργανώσεων ή συνδεδεμένων με τον πυρήνα θυλάκων, παρέχουν εκπαίδευση και οδηγίες σε νέα μέλη που επιθυμούν να λάβουν μέρος στη τζιχάντ. Η ομάδα που αφορά τα πιο πρόσφατα ριζοσπαστικοποιημένα μέλη του τζιχαντιστικού κινήματος περιλαμβάνει άτομα από διαφορετική κοινωνική θέση, εκπαίδευση, ηλικία και εθνικότητα, τα οποία πολλές φορές σχηματίζουν ανεξάρτητους θύλακες, δρώντας αυτόνομα υπό την ιδεολογική ομπρέλα της Al-Qaeda (del Cid Gómez, 2010).

Τέλος, αν και η συντριπτική πλειοψηφία των μελών της Al-Qaeda καθ'όλη τη διάρκεια της δράσης της ήταν άρρενες, στοιχεία δείχνουν πως γυναίκες εμπλέκονταν κατά καιρούς στις δραστηριότητες της. Πέρα από την παροχή ασύλου και την περίθαλψη μελών, πολλές γυναίκες συνέδραμαν την πρώτη περίοδο στην οικονομική διαχείριση, ενώ άλλες δραστηριοποιούνταν ενεργά στη συγκέντρωση χρηματικών πόρων και τη διεξαγωγή προπαγάνδας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η Haila Al-Qusayer, η οποία ισχυριζόμενη πως συγκέντρωνε χρήματα για χήρες και ορφανά εξασφάλιζε οικονομική υποστήριξη για την οργάνωση από πλούσιες σαουδαραβικές οικογένειες, καθώς και η Bint Najd, η οποία διαχειριζόταν περισσότερες από 800 διαδικτυακές ομάδες και blogs προωθώντας την εξτρεμιστική τζιχαντιστική ιδεολογία. Στη συνέχεια, αν και ο κεντρικός πυρήνας της οργάνωσης αντιτίθετο στην επιχειρησιακή συμμετοχή των γυναικών, θυγατρικές οργανώσεις και κυριότερα η AQI χρησιμοποίησε γυναίκες επανειλημμένα σε επιθέσεις αυτοκτονίας κατά τη διάρκεια των εξεγέρσεων στο Ιράκ, αρχής γενομένης το 2003. Η διαφοροποίηση αυτή αποτέλεσε και έναν από τους αρχικούς λόγους της ρήξης μεταξύ της θυγατρικής και του κέντρου. Την ίδια τακτική υιοθέτησε αργότερα και η Al-Qaeda στο Μαγρέμπ (Poloni-Staudinger & Ortals, 2013).

Περνώντας στο οικονομικό τμήμα της οργάνωσης, αναφέρεται πως μέχρι το 2001 τα ετήσια έξοδα λειτουργίας της Al-Qaeda ανέρχονταν στα 30 εκ. δολάρια. Αν και μεγάλο μέρος της χρηματοδότησης των δραστηριοτήτων της προερχόταν από την προσωπική περιουσία του Bin Laden, σύμφωνα με έρευνες της CIA, η πλειοψηφία των εσόδων συγκεντρωνόταν από ιδιωτικές δωρεές, φιλανθρωπικά ιδρύματα και off-shore εταιρίες εντός του παγκοσμίου οικονομικού δικτύου που είχε δημιουργήσει ο Bin Laden (Mapping Militant Organizations/Al-Qaeda, Stanford University).

Η Al-Qaeda εξ αρχής είχε σχηματίσει έναν πυρήνα ατόμων αποκλειστικά υπεύθυνων για την ανεύρεση οικονομικών πόρων. Τα άτομα αυτά απευθύνονταν σε δωρητές (κυρίως στην Αραβική Χερσόνησο) από τους οποίους ορισμένοι γνώριζαν τον τελικό προορισμό των χρημάτων τους, ενώ άλλοι όχι. Παράλληλα, η ίδια ομάδα ατόμων διατηρούσε σχέσεις με ιμάμηδες σε τεμένη διεκδικώντας μέρος του *zakat*, της υποχρεωτικής ελεημοσύνης (del Cid Gómez, 2010).

Επίσης, μία τακτική που υιοθέτησε η Al-Qaeda ήταν η τοποθέτηση συνεργατών της σε φιλανθρωπικές οργανώσεις. Με αυτόν τον τρόπο η οργάνωση αποκόμιζε μεγάλα έσοδα εκτρέποντας χρηματικά ποσά από νόμιμα ανθρωπιστικά ή κοινωνικά προγράμματα φιλανθρωπικών οργανισμών προς το δικό της ταμείο.

Ταυτόχρονα, η οργάνωση πολλές φορές ίδρυε εικονικά φιλανθρωπικά δίκτυα για την άμεση απόκτηση κεφαλαίου (del Cid Gómez, 2010) όπως για παράδειγμα ο οργανισμός Al-Wafa, που πιθανόν συντονιζόταν εξ ολοκλήρου από συνεργάτες της Al-Qaeda (Mapping Militant Organizations/Al-Qaeda, Stanford University).

Εκμεταλλεζόμενη το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και την ανωνυμία που αυτό πολλές φορές μπορεί να προσφέρει, η Al-Qaeda χρησιμοποίησε εμπορικές εταιρίες οι οποίες διαχειρίζονταν, επένδυναν και διένειμαν κεφάλαια προς όφελος της οργάνωσης. Η Barakat, ένας όμιλος εταιριών που δραστηριοποιούνταν σε υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών, κατασκευών, εμβασμάτων και συναλλάγματος, με βάση στις Η.Π.Α. και τη Σομαλία, αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Ομοίως, ένας μεγάλος αριθμός off-shore εταιριών θα δημιουργούνταν για να δικαιολογήσουν έσοδα και να καλύψουν δωρεές και μεταφορές κεφαλαίων. Παράλληλα, η Al-Qaeda προκειμένου να μεταφέρει και να διανείμει χρηματικά ποσά συχνά επωφελοούνταν από το δίκτυο Hawala, ένα παραδοσιακό ανεπίσημο τραπεζικό σύστημα του μουσουλμανικού κόσμου που στηρίζεται στην εμπιστοσύνη (del Cid Gómez, 2010).

Τέλος, η Al-Qaeda και οι συνεργαζόμενες με αυτήν οργανώσεις τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν χρηματοδοτήθηκαν μέσω κοινών εγκληματικών πρακτικών, όπως εμπόριο ναρκωτικών, απαγωγές με λύτρα, λαθρεμπόριο αρχαιοτήτων, εκβιασμούς και παράνομη συλλογή φόρων ανάλογα με τις συνθήκες και τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται στις περιοχές όπου δραστηριοποιούνται (Williams-Grut, 2015). Στην παρούσα φάση, λόγω της αποδυνάμωσης του πυρήνα, είναι εξαιρετικά απίθανο οι επί μέρους θύλακες και θυγατρικές οργανώσεις να λαμβάνουν σημαντική οικονομική υποστήριξη από την κεντρική ηγεσία. Έτσι, υποχρεώνονται σε μεγάλο βαθμό να ενεργούν αυτόνομα ως προς την εύρεση εσόδων (del Cid Gómez, 2010).

2.1.3 Επιχειρησιακό επίπεδο ανάλυσης

Στον κεντρικό πυρήνα της Al-Qaeda βάσει της GTD (2017) καταλογίζονται συνολικά 79 επιθέσεις οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα τον θάνατο 3846 ατόμων. Στις επιθέσεις μέχρι και το 2001, η Al-Qaeda χρησιμοποίησε εξειδικευμένους τρομοκράτες άρτια εκπαιδευμένους στα στρατόπεδα που διατηρούσε. Ο σχεδιασμός μίας τρομοκρατικής επίθεσης διαρκούσε μήνες έως και χρόνια, καθώς η ηγεσία εμπλεκόμενη ενεργά, έδινε ιδιαίτερη έμφαση στη συγκέντρωση των απαραίτητων πληροφοριών, τη

χρηματοδότηση και το συντονισμό. Στον απόηχο της 9/11 το κέντρο επιχειρησιακού σχεδιασμού μετατοπίστηκε από την κεντρική Al-Qaeda στις θυγατρικές και συνεργαζόμενες με αυτήν οργανώσεις, με την ηγεσία του πυρήνα να περιορίζεται στον γενικότερο στρατηγικό σχεδιασμό και την προπαγάνδα. Χρησιμοποιώντας στρατηγικά τα μέσα επικοινωνίας, η κεντρική Al-Qaeda είναι σε θέση να εμπνεύσει και να καθοδηγήσει επιθέσεις εναντίων των στόχων της μέσω ανεξάρτητων από αυτήν ομάδων και ατόμων, παρέχοντας υπό περιπτώσεις χρηματική και υλική υποστήριξη. Τα άτομα αυτά συνήθως είναι «ερασιτέχνες» τρομοκράτες χωρίς ιδιαίτερη εκπαίδευση ή διασυνδέσεις, και παραμένουν άγνωστα και αόρατα στις αρχές ως τη στιγμή που επιχειρούν μία τρομοκρατική ενέργεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επίθεση στη Μαδρίτη το 2004 (profiles/Al Qaeda, ADL, χ.χ.).

Οι τακτικές που έχει χρησιμοποιήσει η Al-Qaeda περιλαμβάνουν τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών, δολοφονίες, απαγωγές, αεροπειρατείες, παραστρατιωτικές επιχειρήσεις και βομβιστικές επιθέσεις αυτοκτονίας. Μία από τις πιο χαρακτηριστικές κινήσεις της οργάνωσης είναι οι ταυτόχρονες επιθέσεις σε διαφορετικούς στόχους, όπως για παράδειγμα οι βομβιστικές επιθέσεις στις αμερικανικές πρεσβείες το 1998 (profiles/Al Qaeda, ADL, χ.χ.). Αν και έχει επιβεβαιωθεί πως ο Bin Laden ενδιαφερόταν για την απόκτηση ουρανίου με σκοπό την ενδεχόμενη κατασκευή όπλων μαζικής καταστροφής, οι προσπάθειές αγοράς του στο Σουδάν υπήρξαν ανεπιτυχείς (Kean κ.ά, 2004). Παρόλα αυτά, υπάρχουν στοιχεία που υποδεικνύουν πως η Al-Qaeda την περίοδο 1997-2001 διεξήγαγε πειράματα με χημικά αέρια στο Αφγανιστάν. Αν και η ίδια η οργάνωση δεν τα χρησιμοποίησε σε επιθέσεις της, η τεχνογνωσία θα περνούσε μέσω των τζιχαντιστών που εκπαιδεύτηκαν την περίοδο εκείνη στα στρατόπεδά της, σε άλλες τρομοκρατικές οργανώσεις (π.χ. ISIS) με καταστρεπτικά αποτελέσματα (Gardner, 2015).

Εξετάζοντας τη δράση της οργάνωσης γίνεται σαφές πως κάθε της ενέργεια ακολουθεί μία στρατηγική λογική που αποβλέπει στην επίτευξη των πολιτικών στόχων που έχει θέσει, και την ήττα αυτών που αντιλαμβάνεται ως «μακρινούς» (Η.Π.Α και Δύση) και «εγγύς» (αιρετικά μουσουλμανικά καθεστώτα) εχθρούς.

Η κατάλυση των αιρετικών καθεστώτων του αραβικού κόσμου επιδιώκεται μέσω τρομοκρατικών επιθέσεων που έχουν ως σκοπό να επιφέρουν χάος, να αποπροσανατολίσουν και εντέλει να αποξενώσουν τους πολίτες από τις κυβερνήσεις όταν αυτές αντιδρούν βίαια, καθιστώντας τους έτσι ευάλωτους στο εναλλακτικό μήνυμα της Al-Qaeda. Επιπροσθέτως, η Al-Qaeda λαμβάνοντας υπόψη πως η Δυτική

(και ιδιαίτερα η αμερικανική) στρατιωτική, πολιτική και οικονομική στήριξη παίζει σημαίνοντα ρόλο στη διαφύλαξη πολλών από τα προαναφερθέντα καθεστώτα, μετέφερε τον πόλεμο στη Δύση (Neumann & Smith, 2005).

Στον πόλεμο εναντίον της Δύσης και των ΗΠΑ η Al-Qaeda υιοθέτησε τη στρατηγική φθοράς. Το 2004, ο Bin Laden χαρακτηριστικά θα δήλωνε:

Αποκτήσαμε εμπειρία στον ανορθόδοξο πόλεμο και τον πόλεμο φθοράς στον αγώνα μας εναντίον της μεγάλης καταπιεστικής υπερδύναμης, της Ρωσίας, την οποία εμείς και οι mujahedin καθηλώσαμε για δέκα χρόνια μέχρι που χρεοκόπησε και αποφάσισε να αποσυρθεί ηττημένη(...) Συνεχίζουμε να κάνουμε την Αμερική να αιμορραγεί στο σημείο της χρεοκοπίας (Bin Laden/CNN, 2004).

Με επιθέσεις υψηλού κόστους επιδιώκει να εξαναγκάσει τις Δυτικές δυνάμεις να αποσυρθούν από τις μουσουλμανικές χώρες και να άρουν την υποστήριξη προς τα καθεστώτα που αυτή καταδικάζει. Παράλληλα, μέσω της ίδιας στρατηγικής η οργάνωση στοχεύει στην αποδυνάμωση των αντιπάλων της και τη δημιουργία ρωγμών και διαιρέσεων στις σχέσεις μεταξύ τους. Στοχεύοντας εταίρους των ΗΠΑ σε θέατρα επιχειρήσεων όπως το Αφγανιστάν και το Ιράκ, και διεξάγοντας επιθέσεις σε ευρωπαϊκό έδαφος, επιδιώκει να υπονομεύσει την παγκόσμια συμμαχία που έχει σχηματιστεί στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας (Hoffman & Reinares, 2013).

Τέλος, επιθέσεις όπως αυτή της 11/9, γίνονται κατανοητές τόσο υπό το πρίσμα της στρατηγικής φθοράς όσο και πρόκλησης. Ο Kepel (2003) αναφέρει πως η 11η Σεπτεμβρίου ήταν πάνω απ' όλα μια πρόκληση. Σκοπός της Al-Qaeda ήταν να διαμορφώσει ξανά παρόμοιες περιστάσεις, όπως αυτές που συνέβαλαν στη νίκη των mujahedin απέναντι στη Σοβιετική Ένωση τη δεκαετία του 1980. Μέσω ενός μεγάλου και συμβολικού πλήγματος η Al-Qaeda προσπάθησε να προκαλέσει την ακραία στρατιωτική αντίδραση των ΗΠΑ, η οποία θα εξυπηρετούσε έναν από τους μεγαλύτερους στόχους της, την ριζοσπαστικοποίηση του παγκόσμιου μουσουλμανικού πληθυσμού.

2.2 Η συγκειμενοποίηση του βασκικού εθνικισμού

Προκειμένου να γίνει κατανοητή η πορεία, η ιδεολογία και η δράση της ETA σημαντική είναι η αναφορά στην ιστορία των Βάσκων και την εξέλιξη του βασκικού εθνικισμού. Οι Βάσκοι είναι μία από τις παλαιότερες εθνοτικές ομάδες που κατοίκησαν την Ευρώπη. Παρά το πλήθος των εισβολέων που κατά καιρούς κατέκτησαν την Ιβηρική χερσόνησο, οι Βάσκοι κατάφεραν να διατηρήσουν αρκετά από τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους, και πάνω από όλα τη γλώσσα τους, η οποία όντας μοναδική παγκοσμίως έχει ξεχωριστή θέση στη συγκρότηση της βασκικής εθνικής ταυτότητας (Kurlansky, 1999).

Αν και οι Βάσκοι δεν σχημάτισαν ποτέ δικό τους κράτος, μεγάλο κομμάτι των περιοχών που αποκαλούν σήμερα *Euskal Herria* (Η Χώρα της Βασκικής Γλώσσας) ενώθηκε με το σχηματισμό του βασιλείου της Ναβάρρα το 834μ.Χ. Τον 11^ο αιώνα το σύνολο των περιοχών όπου ομιλείτο η βασκική γλώσσα (συμπεριλαμβανομένων και αυτών που βρίσκονται στη σημερινή νότια Γαλλία), ενώθηκαν υπό το στέμμα του Sancho Garcés III (999-1035). Η περίοδος μέχρι και την απορρόφηση του Βασιλείου της Ναβάρρας από την Καστίλη το 1512 μ.Χ., κατέχει ιδιαίτερη θέση στη μυθολογία και την εθνικιστική ιδεολογία των Βάσκων, με τους επτά αυτούς αιώνες «ανεξαρτησίας» να αναφέρονται ως η «Χρυσή Εποχή» (Eriksson, 1997). Η Βασκονία μέχρι και τον 19^ο αιώνα έχαιρε πολιτικής αυτονομίας σε μεγάλο βαθμό μέσω του συστήματος των *Fueros*. Τα ιδιαίτερα αυτά προνόμια αμφισβητήθηκαν έντονα κατά τη δημιουργία ενός νεωτερικού συγκεντρωτικού Ισπανικού κράτους και τέλος καταργήθηκαν ύστερα από την ήττα των Carlistas στον τρίτο εμφύλιο πόλεμο για τη διαδοχή του στέμματος (1872-1876). Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι ραγδαίες πολιτικές αλλαγές και η ταχεία εκβιομηχάνιση της περιοχής θα γεννούσαν τον βασκικό εθνικισμό (Sánchez-Cuenca, 2008).

Η εκβιομηχάνιση που έλαβε χώρα στις βασκικές επαρχίες υπήρξε ραγδαία, μεταμορφώνοντας εκ βάθρων την παραδοσιακή και αγροτική βασκική κοινωνία. Η χώρα των Βάσκων σύντομα μετατράπηκε σε μία από τις πιο αναπτυγμένες οικονομικά επαρχίες της Ισπανίας, στηριζόμενη στην εξόρυξη ορυκτού πλούτου, τη βαριά οικονομία και τη ναυπηγική. Επακόλουθο της οικονομικής ευημερίας ήταν η μαζική μετανάστευση Ισπανών από όλη τη χώρα στην περιοχή (Sullivan, 2015).

Ο βασκικός εθνικισμός αρχικά αναπτύχθηκε ως αντιδραστική φωνή εναντίον της βιομηχανικής νεωτερικότητας (Watson, 2003). Η αστικοποίηση και η εσωτερική

μετανάστευση αντιμετωπίστηκαν ως απειλή για τη γλώσσα, τον πολιτισμό και τα έθιμα των Βάσκων (Sullivan, 2005). Οι νεοφερμένοι αποτελούσαν την πλειοψηφία στις αστικές περιοχές με αποτέλεσμα, ο βασκικός πολιτισμός, και ιδιαίτερα η χρήση της γλώσσας, να υποχωρήσει ορατά (Douglass & Zulaika, 1990, σελ. 243). Ο βασκικός εθνικισμός ήταν εξ αρχής αντι-φιλελεύθερος, ρομαντικός και εθνотικός (ethnic nationalism), βασισμένος στην εξιδανίκευση της αγροτικής ζωής και των προγονικών παραδόσεων, με ισχυρή την επιρροή της θρησκείας (Sánchez-Cuenca, 2008). Στο πρόσωπο του Sabino de Arana (1865-1903) θα έβρισκε τον πολιτικό εκφραστή του. Το 1895 ο Arana ίδρυσε το Βασκικό Εθνικιστικό Κόμμα (Partido Nacionalista Vasco/PNV)(Clark, 1984). Πιστεύοντας πως οι Βάσκοι αποτελούν ξεχωριστό έθνος, ισχυρίστηκε πως έπρεπε να σχηματίσουν το δικό τους κράτος. Βασική απαίτηση του κόμματός του ήταν η πλήρης ανεξαρτησία (ριζοσπαστικά μέλη) ή η επιστροφή σε ένα μεγάλο βαθμό περιφερειακής αυτονομίας (μετριοπαθή μέλη) (Sánchez-Cuenca, 2008).

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Primo de Rivera (1923-1930) η δράση του PNV απαγορεύτηκε. Από το 1931 με την ίδρυση της Ισπανικής Δημοκρατίας μέχρι και το 1936 το PNV κυριάρχησε στις τοπικές και επαρχιακές εκλογές, ενώ κατείχε παράλληλα σταθερή θέση στο Ισπανικό κοινοβούλιο (Douglass & Zulaika, 1990). Εκείνη την περίοδο, το PNV θα ξεκινούσε διαπραγματεύσεις με την δημοκρατική ισπανική κυβέρνηση για την απόκτηση πλήρους αυτονομίας, η οποία και παραχωρήθηκε επισήμως λίγο μετά το ξέσπασμα του ισπανικού εμφυλίου πολέμου το 1936. Η αυτόνομη κυβέρνηση πολέμησε στο πλευρό των Δημοκρατικών δυνάμεων εναντίον του στρατηγού Francisco Franco. Όταν εκείνος κατέλαβε την εξουσία, κατέστειλε αμέσως τη βασκική αυτονομία. Η λήξη του εμφυλίου το 1939 σήμανε την έναρξη του δικτατορικού καθεστώτος υπό τον Franco, το οποίο θα διαρκούσε 35 χρόνια και θα χαρακτηριζόταν από έντονο συγκεντρωτισμό και συντηρητισμό.

Καθ'όλη τη διάρκεια της δικτατορίας, οι Βάσκοι υπέστησαν έντονη πολιτισμική καταπίεση. Τα σύμβολα του βασκικού εθνικισμού όπως η σημαία απαγορεύτηκαν, ενώ η χρήση της βασκικής γλώσσας σε δημόσιους χώρους ποινικοποιήθηκε (Clark, 1979). Παρόλα αυτά, η περιοχή γνώρισε ιδιαίτερη οικονομική άνθιση μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Βασκονία έγινε η πλουσιότερη και πιο βιομηχανοποιημένη επαρχία της Ισπανίας, γεγονός που οδήγησε

σε ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης Ισπανών στην περιοχή για δεύτερη φορά. (Heiberg,2007)

2.3 Το ιστορικό προφίλ της ETA

Αποτέλεσμα της συνεχούς πολιτισμικής καταπίεσης και του δεύτερου κύματος εσωτερικών μεταναστών ήταν η αναζωπύρωση και τελικά η ριζοσπαστικοποίηση της βασκικής εθνικής συνείδησης που θα γεννούσε στη συνέχεια την ETA. Οι εθνικιστικές ιδέες, οι οποίες μεταφέρονταν από γενιά σε γενιά εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος, απέκτησαν έναν δεύτερο δυναμικό φορέα όταν μία μικρή ομάδα νεαρών, δυσαρεστημένων, καθολικών ιερέων και ιεροσπουδαστών ξεκίνησε να διαδίδει το μήνυμα του βασκικού εθνικισμού. Σύμφωνα με τις ιδέες τους η Βασκική ανεξαρτησία αποτελούσε βασική προϋπόθεση και ηθική αναγκαιότητα για την πολιτική, πολιτισμική και πνευματική σωτηρία των Βάσκων (Heiberg, 2007).

Η προτροπή για πρωτοβουλία δράσης είχε δύο κύριους δέκτες. Ο πρώτος ήταν μία μικρή ομάδα διανοούμενων (φοιτητών, ιεροσπουδαστών και ιερέων) από το Μπιλμπάο, οι οποίοι προέρχονταν από εθνικιστικές οικογένειες υψηλών κοινωνικών στρωμάτων. Η ομάδα αυτή, η οποία οργανώθηκε γύρω από την έκδοση του περιοδικού «*EKIN*» (Πράττειν), θα σχημάτιζε την αρχική πολιτική ηγεσία της ETA (Heiberg, 2007). Τη δεύτερη ομάδα αποτελούσαν άτομα από τη βασκική επαρχία, με στοιχειώδη εκπαίδευση, τα οποία μιλούσαν τα βασκικά ως μητρική γλώσσα. Πολλοί από αυτούς ήταν μέλη της παράνομης νεολαία του PVN, Euzko Gastedi Indarra (EGI). Προβαίνοντας σε ακτιβιστικές ενέργειες καθ' όλη τη δεκαετία του 1950 (προπαγανδιστικά φυλλάδια, αφίσες, πανό κλπ.), και τρέφοντας ιδιαίτερη προτίμηση στη δράση παρά σε θεωρητικές πολιτικές προσεγγίσεις και διάλογο, η ομάδα αυτή θα σχημάτιζε στη συνέχεια την στρατιωτική, επιχειρησιακή βάση της ETA. Βάση της οποίας τον έλεγχο η πολιτική ηγεσία θα αδυνατούσε να αποκτήσει εξ ολοκλήρου (Heiberg,2007).

Αποτέλεσμα της ζύμωσης των δύο αυτών ομάδων ήταν η ίδρυση της ETA το 1959. Απογοητευμένοι από την παθητικότητα του PVN απέναντι στη δικτατορία και την «πολιτισμική γενοκτονία» που αυτή διέπραττε, οι ομάδες αυτές αναζήτησαν νέους πιο ριζοσπαστικούς τρόπους για να αντισταθούν στο καθεστώς και να εκφράσουν την εθνική τους ταυτότητα (Shabad & LleraRamo, 1995). Σε αντίθεση με το εθνικιστικό αφήγημα του 19^{ου} αιώνα που έθετε τα φυλετικά χαρακτηριστικά στο

επίκεντρο, ο νέος βασκικός εθνικισμός που θα εκπροσωπούσε η ETA βασίστηκε στα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Βάσκων και κυρίως τη γλώσσα, παρά το γεγονός πως μόνο το ένα τέταρτο των κατοίκων της περιοχής και λιγοστά άτομα από την ηγεσία της ETA μιλούσαν βασκικά (Heiberg, 2007). Στην ιδρυτική της προκήρυξη η οργάνωση ανέφερε πως ήταν μία πατριωτική, μη-θρησκευτική, μη-πολιτική ομάδα που έθετε ως στόχο την διάσωση της «Βασκικής ψυχής» και τον «αυτοπροσδιορισμό της μοίρας της πατρίδας» (Sánchez-Cuenca, 2008).

Κατά την περίοδο της δικτατορίας το κίνημα των Βάσκων, και η δράση της ETA, θα έχαιραν διττής νομιμοποίησης, από την πλευρά των Βάσκων, ως κίνημα αυτοδιάθεσης και πολιτικής ανεξαρτησίας, και από την πλευρά των Ισπανών, ως το μόνο κίνημα που ήταν ικανό να αντισταθεί αποτελεσματικά στο καθεστώς. Το δεύτερο σε συνδυασμό με το γεγονός ότι αρχικά, η ETA στόχευε μόνο άτομα που είχαν άμεσες διασυνδέσεις με το ίδιο το καθεστώς (αστυνομικά και στρατιωτικά στελέχη, δικαστές και μέλη της κυβέρνησης), καθιστούσε το κίνημα αξιόπιστο με αποτέλεσμα να έχει υψηλά επίπεδα στήριξης (Tellidis, 2008).

Υπό το καθεστώς του Franco η ETA έβλεπε τον εαυτό της ως την ένοπλη εμπροσθοφυλακή ενός κινήματος, το οποίο αναπαράγοντας και διαδίδοντας το μήνυμα της αντίστασης, θα διαμόρφωνε τις απαραίτητες δυναμικές που θα κατέληγαν στη μαζική εξέγερση των Βάσκων (Sánchez-Cuenca, 2008). Η οργάνωση ήδη από το 1959 χρησιμοποίησε βίαια μέσα, τοποθετώντας βόμβες στο Μπιλμπάο, τη Βικτόρια και τη Σαταντέρ, χωρίς όμως να υπάρξουν θύματα (Heiberg, 2007). Τον Ιούλιο του 1961 επιχειρήθηκε η πρώτη επίσημα καταγεγραμμένη επίθεση της οργάνωσης, όταν στελέχη της ETA προσπάθησαν ανεπιτυχώς να εκτροχιάσουν αμαξοστοιχίες με υποστηρικτές του Franco που κατευθύνονταν στο Σαν Σεμπασιάν, με σκοπό να παραστούν σε εορταστικές εκδηλώσεις της 25^{ης} επετείου από την έναρξη του εμφυλίου (Clark, 1979). Στη συνέχεια μέχρι και το 1968, η οργάνωση θα επιδιόταν σε μία σειρά παράνομων ενεργειών, όπως ληστείες τραπεζών, επιθέσεις σε μνημεία του καθεστώτος, σαμποτάζ σιδηρογραμμών, χωρίς παρ' όλα αυτά να υπάρξουν θύματα. Πρώτο θύμα της ETA θεωρείται ο José Pardines μέλος της Guardia Civil (Ισπανική Εθνοφυλακή) ο οποίος τον Ιούνιο του 1968 έπεσε νεκρός ύστερα από ανταλλαγή πυροβολισμών κοντά στην Αντούνα. Την ίδια ημέρα σε μπλόκο της εθνοφυλακής και εκ νέου ανταλλαγή πυρών ο Javier Echebarrieta, μέλος της ETA, θα γινόταν ο πρώτος «μάρτυρας» της οργάνωσης. Τον Αύγουστο του ίδιου έτους η ETA θα απαντούσε με τη δολοφονία του αστυνομικού Meliton Manzananas στο Ιρούν.

Η κυβέρνηση αντέδρασε κηρύττοντας την βασκική επαρχία υπό καθεστώς «εκτάκτου ανάγκης» και εφαρμόζοντας στρατιωτικό νόμο. Τα σκληρά κατασταλτικά μέτρα είχαν ως αποτέλεσμα τη δολοφονία πολλών Βάσκων και μελών της ETA, ενώ χιλιάδες φυλακίστηκαν, βασανίστηκαν ή εξορίστηκαν. Το 1970, τα γεγονότα κορυφώθηκαν με τις αποκαλούμενες δίκες του Μπούργκος, στις οποίες καταδικάστηκαν δεκαέξι μέλη της οργάνωσης, έξι εκ των οποίων σε θανατική ποινή (Clark, 1979). Με τις δίκες του Μπούργκος η ETA και η κατάσταση στην Ισπανία έλαβαν διεθνή προσοχή, καθώς η βαρύτητα των καταδικαστικών αποφάσεων εξόργισε τη διεθνή κοινότητα.

Μετά τη δίκη και το έντονο χτύπημα που υπέστη, η ETA ανασυγκροτήθηκε. Προέβη σε απαγωγές και επιθέσεις εναντίον αστυνομικών και πληροφοριοδοτών που συνεργάζονται με το καθεστώς, ενώ εμπλούτισε παράλληλα τη δράση της με τον «επαναστατικό φόρο» (βλ. κεφ.2.4.2). Αποκορύφωμα των ενεργειών της κατά την περίοδο του Franco υπήρξε η δολοφονία του «διαδόχου» του, Luis Carrero Blanco, τον Δεκέμβριο του 1973. Η δολοφονία επετεύχθη ύστερα από τοποθέτηση εκρηκτικού μηχανισμού σε υπόγειο τούνελ, ο οποίος εξερράγη καθώς το αυτοκίνητο του Blanco διερχόταν. Η δολοφονία του Blanco είχε συμβολικό χαρακτήρα καθώς έθετε σε αμφισβήτηση το ίδιο το μέλλον του δικτατορικού καθεστώτος. Με την ενέργεια αυτή η ETA απέδειξε πως το αυταρχικό καθεστώς του Franco δεν ήταν ανίκητο (Tellidis, 2008), κερδίζοντας περεταίρω τη συμπάθεια του κόσμου. Το 1975 ο Franco απεβίωσε και το καθεστώς της δικτατορίας έπεσε.

Με τον θάνατο του Franco σηματοδοτήθηκε η μεταβατική περίοδος εκδημοκρατισμού της Ισπανίας. Ο Juan Carlos στέφθηκε βασιλιάς το 1975, ενώ το 1978 μέσω δημοψηφίσματος εγκρίθηκε νέο σύνταγμα με το οποίο ξεκίνησε μία διαδικασία αποκέντρωσης της πολιτικής εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό εκχωρήθηκε στη Χώρα των Βάσκων (επαρχίες Álava, Viscaya και Guipuzkoa) το δικαίωμα για την εγκαθίδρυση ξεχωριστών πολιτικών θεσμών, ανεξάρτητης αστυνομίας, φορολογικής αυτονομίας, ενώ επίσης της παραχωρήθηκε ο έλεγχος της παιδείας, του πολιτισμού, της γλώσσας και των μέσων ενημέρωσης. Παράλληλα αναγνωρίστηκαν επίσημα η βασκική σημαία και ο βασκικός εθνικός ύμνος (Bueno de Mesquita, 2005).

Αν και κάποιος θα περίμενε πως με την παραχώρηση αυτονομίας στους Βάσκους, και την ικανοποίηση πολλών από τα αιτήματά της η ETA θα ανέστειλε τη δράση της, εκείνη απέρριψε την αυτονομία ως απαράδεκτο συμβιβασμό και συνέχισε να επιμένει στην πλήρη ανεξαρτησία των τριών βασκικών επαρχιών συν τη Navarra,

διεκδικώντας παράλληλα την πλήρη αμνηστία των μελών της οργάνωσης που βρίσκονταν στη φυλακή και την αποχώρηση των ισπανικών δυνάμεων ασφαλείας από τη Χώρα των Βάσκων (Sánchez-Cuenca, 2008). Η περίοδος 1978-1981 που θα ακολουθούσε, θα αποτελούσε την πιο αιματηρή της οργάνωσης, καθώς τα θύματα των επόμενων τριών ετών υπήρξαν τρεις φορές περισσότερα από το σύνολο των θυμάτων της ETA μέχρι εκείνη τη στιγμή (Clark, 1979).

Από το 1978 και μετά η κλιμάκωση της βίας οδήγησε σε αύξηση του αριθμού θυμάτων μεταξύ των πολιτών. Ήδη από το 1974, η οργάνωση είχε χωριστεί σε δύο πτέρυγες, την ETA político-militar (ETAp-m) και την ETA-militar (ETAm). Ο λόγος της διάσπασης ήταν αποτέλεσμα αντιπαραθέσεων που αφορούσαν την εκτεταμένη χρήση βίας και τους στόχους που εξυπηρετούσε. Το 1981 το μεγαλύτερο κομμάτι της οργάνωσης στο οποίο ανήκαν και τα πιο έμπειρα μέλη, η ETAp-m, αποφάσισε να σταματήσει τη δράση του, αποδεχόμενο αμνηστία από την Ισπανική κυβέρνηση. Η αποχώρηση αυτή παρέδωσε την ETA στο πιο σκληροπυρηνικό κομμάτι της οργάνωσης, την ETAm (Sánchez-Cuenca, 2008). Η ETA προέβη κατά τις επόμενες δεκαετίες σε μία σειρά από τρομοκρατικές επιθέσεις τοποθετώντας βόμβες σε τουριστικές περιοχές, σταθμούς τρένων, και αυτοκίνητα. Ως αποτέλεσμα, η δημοτικότητά της άρχισε να καταρρέει, και πολλοί άρχισαν να τη βλέπουν ως τρομοκρατική οργάνωση, παρά ως κίνημα αντίστασης.

Η ισπανική κυβέρνηση απάντησε στην αδιαλλαξία των μελών της οργάνωσης με μία σειρά αντιτρομοκρατικών νόμων. Σημαντικότερη ενέργεια μεταξύ αυτών ήταν η συγκρότηση της «Αντιτρομοκρατικής ομάδας απελευθέρωσης» (Grupo Antiterrorista de Liberación / GAL), μία «ομάδα θανάτου» (death squad) που είχε ως στόχο τα μέλη της ETA και τους φιλικά διακείμενους προς αυτήν Βάσκους εθνικιστές. Η ομάδα αυτή στο διάστημα 1983-1987, στα πλαίσια του επονομαζόμενου «βρώμικου πολέμου» (guerra sucia), θα δρούσε επί ισπανικού αλλά κυρίως επί γαλλικού εδάφους.

Η βασκικές επαρχίες της νοτίου Γαλλίας έπαιξαν καθ' όλη την ιστορία της οργάνωσης σημαντικό ρόλο, χρησιμοποιούμενες εξ αρχής ως de facto άσυλο από τα μέλη της ETA. Με τη συγκρότηση της GAL οι ισπανικές αρχές προσπάθησαν να πλήξουν την ETA και από τις δύο πλευρές των συνόρων. Κατά τη διάρκεια της δράσης της, η GAL δολοφόνησε 27 άτομα, ενώ απήγαγε και βασάνισε πολλά περισσότερα. Αρκετά από τα θύματά της αποδείχτηκε στη πορεία πως δεν είχαν καμιά σχέση με την ETA (Heiberg, 2007).

Την δράση της GAL ακολούθησε η πιο αιματηρή τρομοκρατική επίθεση της ETA μέχρι εκείνη τη στιγμή. Το 1987 στη Βαρκελώνη, τοποθετώντας εκρηκτικό μηχανισμό σε αυτοκίνητο που βρισκόταν στο παρκινγκ ενός σουπερμάρκετ, η ETA θα σκότωνε 21 πολίτες και θα τραυμάτιζε 45. Η πτώση της λαϊκής υποστήριξης σε συνδυασμό με τη συνεχή πίεση από της γαλλο-ισπανικές αρχές (που πια συνεργαζόντουσαν) οδήγησαν την οργάνωση στην ανακοίνωση της πρώτης κατάπαυσης πυρός το 1988³ και σε διαπραγματεύσεις με την Ισπανική κυβέρνηση, οι οποίες όμως απέτυχαν.

Στις 29 Μαρτίου το 1992 το σύνολο της ηγεσίας της ETA συνελήφθη στο Μπιντάρ της γαλλικής Βασκονίας. Το συντριπτικό αυτό πλήγμα εκίνησε μία διαδικασία περισυλλογής και προβληματισμού στο εσωτερικό της οργάνωσης που οδήγησε τελικά στην αναθεώρηση της στρατηγικής της. Το 1995 με τη δημοσίευση του κειμένου που έγινε γνωστό ως «Δημοκρατική Εναλλακτική», η ETA τόνισε την ανάγκη συναίνεσης όλων των εθνικιστικών δυνάμεων στη Χώρα των Βάσκων με στόχο την ανεξαρτησία. Η επίτευξη του απώτερου αυτού στόχου δεν επιδιωκόταν πια μέσω διαπραγματεύσεων με το Ισπανικό κράτος, αλλά στα πλαίσια ενός μαζικού κινήματος, που θα περιελάμβανε το σύνολο των βασκικών εθνικιστικών πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, το οποίο θα οδηγούσε σε απόσχιση των εν λόγω περιοχών (Sánchez-Cuenca, 2008).

Η στάση αυτή συνοδεύτηκε με μία ριζική αλλαγή στη δράση της οργάνωσης, η οποία πια θα αντιμετώπιζε την βασκική κοινωνία υπό το πρίσμα μίας ασυμβίβαστης διχοτόμησης μεταξύ εθνικιστών και μη εθνικιστών. Οι επιθέσεις της οργάνωσης δεν περιορίζονταν πια στις ισπανικές δυνάμεις ασφαλείας, αλλά στόχευαν πολίτες, δημοσιογράφους, πολιτικούς, δικαστές και ακαδημαϊκούς που ασκούσαν κριτική στο βασκικό κίνημα αυτοδιάθεσης. Στην ίδια γραμμή με τη νέα αυτή στρατηγική μαζικής τρομοκρατίας, πυροδοτήθηκε επίσης ένα νέο φαινόμενο που ονομάστηκε «*kale borroka*» (*βία στο δρόμο*). Καθημερινά, συμμορίες νέων προσκείμενων στην ETA, προέβαιναν σε βανδαλισμούς ιδιοκτησιών και κινήσεις εκφοβισμού στοχοποιώντας

³ Αν και η οργάνωση είχε κηρύξει ανακωχή έξι φορές κατά τη διάρκεια της ιστορίας της το 1988, το 1989, το 1992, το 1996, το 1998 και το 2006, κάθε φορά οι διαπραγματεύσεις με την Ισπανική κυβέρνηση αποτύγχαναν, με αποτέλεσμα τη συνέχιση της δράσης της.

όσους θεωρούσαν προδότες του εθνικού σκοπού και αντι-βάσκους (Heiberg, 2007).

Το 1995 η οργάνωση επιχείρησε ανεπιτυχώς την εκτέλεση του José María Aznar, αρχηγού του κόμματος Partido Popular (PP). Όταν μετά από ένα χρόνο το PP ανήλθε στην εξουσία, ο Aznar, ως πρωθυπουργός, έκανε σαφές πως ήταν διατεθειμένος να θέσει τέλος στην δράση της ETA. Ως απάντηση, η ETA απήγαγε τον τοπικό σύμβουλο του PP, Miguel Angel Blanco, το 1997, απαιτώντας από τη κυβέρνηση τη μετακίνηση των Βάσκων κρατουμένων σε Βασκικές φυλακές. Αντιδρώντας στην ενέργεια της ETA, πάνω από πέντε εκατομμύρια άνθρωποι σε ολόκληρη την Ισπανία βγήκαν στους δρόμους για να διαμαρτυρηθούν. Η δολοφονία του Blanco μετά από τρεις μέρες σηματοδότησε την πλήρη κατάρρευση της δημοτικότητας της οργάνωσης.

Στον απόηχο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, η Ισπανική κυβέρνηση έπεισε το σύνολο των χωρών της ΕΕ να ανακηρύξουν την ETA επίσημα τρομοκρατική οργάνωση. Από το 2003 και μετά, η αρκετά αποδυναμωμένη ETA εισήλθε στην τελευταία της φάση. Την περίοδο 2003-2006 δεν υπήρξαν απώλειες από τρομοκρατικές ενέργειες, ενώ η δράση της οργάνωσης από το 2006 μέχρι και το 2010 περιορίστηκε κατά πολύ. Τον Σεπτέμβριο του 2010, η ETA έχοντας υποστεί πολλαπλά χτυπήματα από συλλήψεις ηγετικών στελεχών κήρυξε μια "μόνιμη και επαληθεύσιμη" κατάπαυση πυρός. Τον Ιανουάριο του 2011 επιβεβαίωσε για άλλη μία φορά τη δέσμευσή της να μην χρησιμοποιήσει ξανά βία, δηλώνοντας πως η κατάπαυση πυρός ήταν μόνιμη, γενική, και επαληθεύσιμη από τη διεθνή κοινότητα. Τον Οκτώβριο του 2011, η οργάνωση ανήγγειλε την οριστική παύση της ένοπλης δραστηριότητάς της αποδεικνύοντας τις σαφείς, σταθερές και οριστικές προθέσεις της (Miller & Smarick, 2001). Στις 8 Απριλίου του 2017 η ETA αφοπλίστηκε πλήρως παραδίδοντας στη Γαλλική αστυνομία 3,5 τόνους όπλων, εκρηκτικών και άλλων υλικών σε οκτώ κιβώτια (ETA disarms/BBC news, 2017).

2.3.1 Ιδεολογικό επίπεδο ανάλυσης

Παρά τις ιδεολογικές μετατοπίσεις και τις συνεχείς διαιρέσεις εντός της, το νομιμοποιητικό αφήγημα της ETA ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με τον βασκικό εθνικισμό του οποίου οι απαρχές συναντώνται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Οι κύριες απαιτήσεις της οργάνωσης παρέμειναν ίδιες καθ' όλη τη διάρκεια δράσης της και αφορούσαν «τον εκδημοκρατισμό, την εθνική αυτοδιάθεση, την απόσυρση των

ισπανικών δυνάμεων ασφαλείας από τη χώρα των Βάσκων και την πολιτιστική, εκπαιδευτική, γλωσσική και πολιτική αυτονομία των Βάσκων» (Bueno de Mesquita , 2005, σελ. 10).

Αρχικά στους κόλπους της οργάνωσης συνυπήρχε ένα πλήθος διαφορετικών πολιτικών προσεγγίσεων, από σοσιαλιστές και μαρξιστές μέχρι καθολικούς ανθρωπιστές και μαοϊκούς, οι οποίοι ενστερνίζονταν και είχαν ως κοινό παρανομαστή κάποια εκδοχή του εθνικισμού (Heiberg, 2007). Την δεκαετία του 1960 η ETA οργάνωσε αρκετές συνελεύσεις με θέμα τον σχεδιασμό της στρατηγικής που θα ακολουθούσε, καθώς ήταν αναγκαίο να προσδιοριστεί το αν ο αγώνας διεξαγόταν εναντίον του καθεστώτος της δικτατορίας ή εναντίον της ίδιας της Ισπανίας. Στην πρώτη περίπτωση ο αγώνας θα μπορούσε να γίνει κατανοητός υπό το πρίσμα της πάλης των τάξεων, ως μέρος ενός ευρύτερου κινήματος που αφορούσε όλη την Ισπανία. Αντίθετα, στην δεύτερη περίπτωση ο αγώνας θα έπαιρνε τη μορφή εθνικής απελευθερωτικής εκστρατείας (Sánchez-Cuenca, 2008).

Ένας πρώτος συμβιβασμός μεταξύ των δύο απόψεων επετεύχθη με την υιοθέτηση του μοντέλου εθνικής απελευθέρωσης στα πρότυπα της Κούβας, της Αλγερίας και της Κύπρου, όπως αυτό αποτυπώθηκε στον λόγο του Frederico Krutwig. «*Η ETA υποστήριζε πως ο Βασκικός εθνικισμός ανήκε στον επαναστατικό εθνικισμό του Τρίτου Κόσμου*» (Heiberg, 2007, σελ.24). Τόσο η εθνική όσο και η κοινωνική καταπίεση των Βάσκων παρουσιάστηκαν ως αποτέλεσμα του ίδιου φαινομένου, της αποικιοκρατίας. Η Ισπανία και η Γαλλία απεικονίστηκαν ως αποικιοκρατικές καπιταλιστικές δυνάμεις που στράγγιζαν τους πόρους της Βασκονίας, εγκαθιδρύοντας ένα πολιτικό καθεστώς καταπίεσης και εκμετάλλευσης (Heiberg, 2007).

Η αρχική στροφή προς τον σοσιαλισμό και την αριστερά καθώς και η προσήλωση στον ένοπλο αγώνα κατά τη διάρκεια των δύο επόμενων δεκαετιών θα δημιουργούσε αρκετές συγκρούσεις εντός της οργάνωσης. Το αριστερό αφήγημα ερχόταν σε αντίθεση με το αντίστοιχο εθνικιστικό καθώς στην πραγματικότητα η πλειοψηφία του οικονομικού κεφαλαίου βρισκόταν σε βασκικά χέρια, ενώ οι χαμηλές κοινωνικές τάξεις αποτελούνταν κυρίως από Ισπανούς μετανάστες. Παράλληλα η χρήση βίας ως μέθοδος επίτευξης των πολιτικών στόχων (ιδιαίτερα όταν θύματα ήταν απλοί πολίτες) συχνά αμφισβητήθηκε από τα μετριοπαθή στελέχη της οργάνωσης. Αποτέλεσμα όλων αυτών των συγκρούσεων εντός της ETA ήταν οι συνεχόμενες διαιρέσεις, οι οποίες οδήγησαν σταδιακά στην απομάκρυνση πρώτα των ορθόδοξων

Μαρξιστών και στη συνέχεια των μετριοπαθέστερων μελών (Heiberg,2007· Sánchez-Cuenca,2008).

Η αυξανόμενη κυριαρχία της εξτρεμιστικής εθνικιστικής στρατιωτικής πτέρυγας θα όριζε τη δράση της οργάνωσης, η οποία παρέμεινε προσηλωμένη στις αρχικές της θέσης για πλήρη ανεξαρτησία και εθνική αυτοδιάθεση των Βάσκων παρά τις πολιτικές αλλαγές που έφερε η πτώση της δικτατορίας. Αυτοεγκλωβιζόμενη σε ένα κύκλο αιματηρών τρομοκρατικών επιθέσεων, η ETA θα έχανε την λαϊκή υποστήριξη στο πέρας του χρόνου όλο και περισσότερο.

2.3.2 Οργανωτικό επίπεδο ανάλυσης

Ο υπολογισμός του μεγέθους της ETA προϋποθέτει τη διάκριση μεταξύ του κεντρικού πυρήνα (της ηγεσίας και του στρατιωτικού τμήματος) και αυτών οι οποίοι συνδέονταν με την οργάνωση παρέχοντας πληροφορίες, εστίαση και άλλες υπηρεσίες (aroyos). Σε κάθε περίπτωση ο αριθμός του σκληρού πυρήνα, σύμφωνα με υπολογισμούς, δεν ξεπέρασε ποτέ τα 500 άτομα. Την πιο ενεργή περίοδο της οργάνωσης (1978-1981) εκτιμάται ένας αριθμός μεταξύ 300 και 350 ατόμων. Οι συνεχείς συλλήψεις που ακολούθησαν είχαν ως αποτέλεσμα την δραματική μείωση αυτού του αριθμού, με αποκορύφωμα την τελευταία περίοδο της ETA από το 2000 και μετά, όπου ο πυρήνας της οργάνωσης αποτελείτο από λιγότερα από 100 άτομα (Sánchez-Cuenca, 2008)

Ενώ αρχικά η εσωτερική οργάνωση της ETA ήταν χαλαρή, με το πέρας των χρόνων και κυρίως μετά την επικράτηση της ETAm, σχηματίστηκε μία αυστηρά ιεραρχική δομή. Στην κορυφή βρισκόταν η Εκτελεστική Επιτροπή (Zuba), της οποίας τα μέλη εκλέγονταν από τα υπάρχοντα μέλη της επιτροπής, και συνήθως έδρευε σε γαλλικό έδαφος. Αποτελούμενη από 7 έως 11 μέλη λάμβανε τις σημαντικές αποφάσεις και καθόριζε τους στόχους και τη στρατηγική της ETA. Παρότι δεν υπήρχε ένας αρχηγός, συνήθως κάποιος θα έπαιρνε de facto τον ρόλο (Sánchez-Cuenca, 2008· Heiberg, 2007). Η επιχειρησιακή βαθμίδα της ETA αποτελείτο από ομάδες τριών έως πέντε ατόμων (taldes ή commandos), στόχος των οποίων ήταν η διεξαγωγή επιθέσεων σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη.

Η οριζόντια επικοινωνία μεταξύ των μελών ήταν αδύνατη, με τις πληροφορίες που αφορούσαν την οργάνωση να μεταφέρονταν κάθετα προς την Εκτελεστική Επιτροπή. Ως αποτέλεσμα, με τη σύλληψη αρχηγικών στελεχών ολόκληρη η

διοικητική αλυσίδα εντολών προς τα κάτω κατέρρεε, ενώ με κάθε σύλληψη μέλους χαμηλότερης βαθμίδας η διοικητική αλυσίδα εντολών προς τα πάνω διαλυόταν για λόγους ασφαλείας (Sánchez-Cuenca, 2008·Heiberg, 2007).

Ένας από τους λόγους που η ETA άντεξε στο πέρασμα του χρόνου ήταν η ικανότητά της να στρατολογεί μέλη από ένα μεγάλο και καλά οργανωμένο κοινωνικό δίκτυο το οποίο ονομαζόταν *Koordinadora Abertzale Sozialista / KAS* (Πατριωτικός Σοσιαλιστικός Συντονισμός), και *EKIN* από το 1998 (γνωστό και ως Βασκικό Κίνημα Εθνικής Απελευθέρωσης). Το δίκτυο περιελάμβανε μεταξύ άλλων εφημερίδες, ένα πολιτικό κόμμα (Batasuna), μία συνδικαλιστική οργάνωση, μία γυναικεία ένωση, μία οργάνωση νεολαίας, συνεταιρισμούς για την υποστήριξη των φυλακισμένων μελών της ETA, οργανώσεις για τη διάδοση της βασκικής γλώσσας και επιχειρήσεις. Πολλές από τις παραπάνω οργανώσεις και ενώσεις χαρακτηρίστηκαν παράνομες και σταμάτησαν τη δράση τους όταν στα τέλη της δεκαετίας του 1990 αποδείχθηκε η σχέση τους με την τρομοκρατική οργάνωση, γεγονός που οδήγησε στην απομόνωση της ETA (Sánchez-Cuenca, 2008). Οι στρατολόγηση νέων μελών γινόταν στα πλαίσια προσωπικών δικτύων που αναπτύσσονταν εντός του προαναφερθέντος κινήματος. Συνήθως, σημαντικό ρόλο έπαιζαν τα προσωπικά βιώματα (περιστατικά καταπίεσης από τις κρατικές αρχές) ή οι οικογενειακές και φιλικές σχέσεις με μέλη που ανήκαν ήδη στην οργάνωση ή είχαν φυλακιστεί. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 σημαντικό ρόλο στην ένταξη της ETA έπαιξε και η συμμετοχή στις οδομαχίες που υποστηρίζονταν από την οργάνωση (Kale Borroka) (Heiberg, 2007).

Αν και εντός της οργάνωσης συνυπήρχαν άτομα με διαφορετικό προφίλ και κοινωνικό υπόβαθρο, τα μέλη της επιχειρησιακής βάσης ήταν συνήθως ηλικίας 19 - 30 ετών, βασικής μόρφωσης, και προέρχονταν από μικροαστικές ή οικογένειες της εργατικής τάξης. Τα περισσότερα μέλη κατάγονταν από τις επαρχίες Vizcaya και Guipuzcoa, ενώ λιγότεροι από την Ávila και την Navarra (Sánchez-Cuenca, 2008·Heiberg, 2007). Παρόλο που στην ETA κυριαρχούσαν παραδοσιακά οι άντρες, με τις γυναίκες να καταλαμβάνουν συνήθως υποστηρικτικά πόστα (γεγονός που αντικατόπτριζε την πατριαρχική φύση της ίδιας της βασκικής κοινωνίας), στη διάρκεια των ετών, και ιδιαίτερα μετά το 1980 η συμμετοχή των γυναικών στο στρατιωτικό τμήμα της οργάνωσης αυξήθηκε. Το 2000 για πρώτη φορά γυναίκες συμπεριλήφθησαν στην ηγεσία της οργάνωσης (Maria Soledad Iparraguirre Guenechea), ενώ ειδικοί πιστεύουν πως από το 2009 την ETA διοικούσαν δύο γυναίκες, η Iratxe Sorzabal και η Izaskun Lesaka (Poloni-Staudinger & Ortals, 2013)

Για την χρηματοδότηση των ενεργειών της, η ETA κατέφευγε σε ληστείες τραπεζών, εκβιασμούς και απαγωγές. Οι ληστείες αν και ήταν συχνή τακτική την πρώτη περίοδο της δράσης της, σύντομα εγκαταλείφθηκαν λόγω του ρίσκου που ενείχαν (Sánchez-Cuenca, 2008). Αντίθετα η ETA κατέφυγε στη τακτική των απαγωγών πολλές φορές στην ιστορία της, με την τελευταία να σχεδιάζεται το 1996. Αν και κάποιες απαγωγές είχαν πολιτικό κίνητρο, οι περισσότερες αποσκοπούσαν στην απόσπαση μεγάλων χρηματικών ποσών. Η ευρεία κάλυψη των απαγωγών από τα Μ.Μ.Ε. έδινε στο κοινό μία εικόνα της ETA που προσidiaζε περισσότερο σε αυτή μιας εγκληματικής οργάνωσης, με αποτέλεσμα τα τελευταία χρόνια δράσης της να αποφεύγεται και αυτή η τακτική (Sánchez-Cuenca, 2008· Heiberg, 2007).

Κυριότερη πηγή εσόδων υπήρξε ο «επαναστατικός φόρος» τον οποίο η ETA αποκόμιζε μέσω εκβιασμών. Επιχειρηματίες και καταστηματάρχες στις περιοχές που η παρουσία της οργάνωσης ήταν έντονη, αναγκάζονταν να πληρώνουν ένα μερίδιο από τα έσοδά τους. Το γεγονός αυτό είχε καταστρεπτικά αποτελέσματα για την οικονομία της Χώρας των Βάσκων, καθώς πέρα από την απώλεια εισοδημάτων, οδήγησε στην μετακίνηση πολλών επιχειρήσεων σε άλλες περιοχές της Ισπανίας. Ολοκληρώνοντας, ενδεικτικά αναφέρεται πως το συνολικό ετήσιο εισόδημα της ETA, σύμφωνα με το Ισπανικό Υπουργείο Εσωτερικών υπολογίζεται σε 15 εκατομμύρια ευρώ τη περίοδο λίγο πριν τη λήξη της δράσης της (Sánchez-Cuenca, 2008· Heiberg, 2007).

2.3.3 Επιχειρησιακό επίπεδο ανάλυσης

Η ETA από το 1970 μέχρι και το 2010, υπήρξε η τέταρτη πιο ενεργή τρομοκρατική οργάνωση στον κόσμο με πάνω από 2000 επιθέσεις (Miller & Smarick, 2001). Συνολικά καθ'όλη τη διάρκεια της δράσης της σκότωσε 829 άτομα, εκ των οποίων 343 ήταν πολίτες (ETA and Basque separatism/the Guardian, 2016). Για την επίτευξη των στόχων της, η ETA χρησιμοποίησε πλήθος τακτικών όπως ληστείες τραπεζών, απαγωγές, εκφοβισμούς, εκτελέσεις, τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών (συνήθως σε παγιδευμένα οχήματα) και βανδαλισμούς (Douglass & Zulaika, 1990).

Σύμφωνα με τον Sánchez-Cuenca η δράση της ETA μπορεί να ερμηνευτεί διαχωριζόμενη σε τρεις περιόδους, στη βάση του στρατηγικού σχεδιασμού που ακολούθησε η οργάνωση: την περίοδο της εξέγερσης (the insurrectionary period) μέχρι το 1977, του πολέμου φθοράς (the war of attrition) από το 1978 μέχρι το 1992,

και τέλος την περίοδο του εθνικιστικού μετώπου από το 1993 μέχρι το 2003.

Κατά την πρώτη περίοδο η ETA ακολούθησε τη «στρατηγική πρόκλησης». Μέσω συμβολικών επιθέσεων στόχευε στο να ωθήσει το δικτατορικό καθεστώς σε υπερβολικές κινήσεις καταστολής, οι οποίες θα καταπίεζαν τους πολίτες αδιακρίτως. Εκείνοι με τη σειρά τους όντας δυσαρεστημένοι από την υπερβολική αντίδραση του καθεστώτος θα προσχωρούσαν στις γραμμές των εξεγερθέντων, κλιμακώνοντας τη βία έτι περαιτέρω. Η συνεχόμενη κλιμάκωση της βίας και το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ του καθεστώτος και των πολιτών θα οδηγούσε εν τέλει στην κατάρρευση του κρατικού μηχανισμού και της δικτατορίας (Sánchez-Cuenca, 2008).

Από τη στιγμή που οι Βάσκοι δεν εξεγερθήκαν υπό το καθεστώς της δικτατορίας ήταν φανερό πως κάτι τέτοιο δεν θα πραγματοποιούνταν υπό δημοκρατικό καθεστώς. Έτσι το 1978 η ETA άλλαξε στρατηγική υιοθετώντας τη «στρατηγική του πολέμου φθοράς». Στόχος της πια δεν ήταν να καταλύσει την ισπανική κυβέρνηση, αλλά να την εξαναγκάσει σε παραχωρήσεις και εγκατάλειψη των Βασκικών περιοχών, μέσω ενός παρατεταμένου πολέμου ψυχολογικής και υλικής φθοράς, που θα την εξαντλούσε και θα την οδηγούσε στην απομόνωση (Sánchez-Cuenca, 2008).

Κατά την τρίτη περίοδο και μέχρι το 2003 η ETA εφήρμοσε μία νέα στρατηγική η οποία έφερε τον τίτλο «*Socializacion del sufrimiento*» (Κοινωνικοποίηση του πόνου). Η οργάνωση στοχοποίησε για πρώτη φορά μη-εθνικιστές Βάσκους και οποιονδήποτε ασκούσε κριτική στον αγώνα για ανεξαρτησία. Μέσω αυτής της στρατηγικής εκφοβισμού έθετε ως στόχο να δημιουργήσει ένα αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ εθνικιστών και μη-εθνικιστών. Σύμφωνα με το σκεπτικό αυτό, οι μετριοπαθείς εθνικιστές δεν θα είχαν άλλη λύση από το να συμπορευθούν με τους αντίστοιχους ριζοσπάστες, σχηματίζοντας έτσι ένα κοινό εθνικιστικό μέτωπο (Sánchez-Cuenca, 2008).

2.4 Συγκρίνοντας τις δύο οργανώσεις

2.4.1 Ιδεολογικό επίπεδο ανάλυσης

Η ιδεολογία των δύο οργανώσεων γίνεται κατανοητή μέσω του νομιμοποιητικού αφηγήματος που ανέπτυξαν. Το νομιμοποιητικό αφήγημα αποτελεί το ενοποιητικό πλαίσιο επεξηγήσεων μέσω των οποίων τα μέλη της κάθε οργάνωσης κατανοούν τον κόσμο και τον ρόλο που έχουν εντός του. Νοηματοδοτώντας και ορίζοντας τη δράση

της οργάνωσης, το αφήγημα λειτουργεί παράλληλα εργαλειακά δημιουργώντας την αίσθηση μίας συλλογικής ταυτότητας μεταξύ των μελών της (Schmid, 2014). Αν και εκ πρώτης όψεως οι δύο οργανώσεις φαίνεται να διαφέρουν αρκετά λόγω του θρησκευτικού και κοσμικού υπόβαθρου της ιδεολογίας τους, μια προσεκτικότερη ανάλυση του νομιμοποιητικού τους αφηγήματος και των στόχων που θέτουν είναι ικανή να φέρει στην επιφάνεια αρκετές ομοιότητες. Η σύγκριση των δύο αφηγημάτων μπορεί να επιχειρηθεί στη βάση τριών χαρακτηριστικών: των εννοιών με τις οποίες το καθένα περιγράφει τον κόσμο, του κοινού στο οποίο απευθύνεται, και τέλος των στόχων τους οποίους θέτει.

Αντιπαραβάλλοντας τα δύο αφηγήματα διαπιστώνει κανείς πως έχουν δομικές ομοιότητες. Και οι δύο οι οργανώσεις:

- αναφέρονται σε μία κατάσταση αδικίας, καταπίεσης και εκμετάλλευσης στοχοποιώντας τους υπεύθυνους (Ισπανία, Γαλλία, μετριοπαθείς Βάσκοι / Δύση, αιρετικά μουσουλμανικά καθεστώτα, αποστάτες)
- περιγράφουν το όραμα μίας ιδανικής κοινωνίας (ανεξάρτητη Heuskal Herria / Χαλιφάτο)
- παρουσιάζονται ως η εμπροσθοφυλακή ενός κινήματος που μέσω της βίας θα καταφέρει να οικοδομήσει την προαναφερθείσα ιδανική κοινωνία.

Και τα δύο αφηγήματα επικεντρώνονται σε κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα για να κινητοποιήσουν το κοινό στο οποίο απευθύνονται, κάτι που δεν προκαλεί εντύπωση αν σκεφτεί κανείς πως οι ιδεολογίες από τις οποίες αντλούν στοιχεία οι δύο οργανώσεις αναπτύχθηκαν ως αντίδραση στις αλλαγές που επέφερε ο εκμοντερνισμός. Τόσο ο Βασκικός εθνικισμός όσο και ο Ισλαμισμός υπήρξαν αντιδράσεις στα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά χάσματα που προέκυψαν από την έλευση της νεωτερικότητας.

Μία πρώτη διαφορά που επισημαίνεται από αρκετούς αναλυτές έχει να κάνει με τις θρησκευτικές έννοιες με τις οποίες η Al-Qaeda περιβάλλει τον λόγο της προκειμένου να περιγράψει τα παραπάνω προβλήματα και να ενθαρρύνει τη δράση αυτών στους οποίους απευθύνεται. Οι έννοιες αυτές διαχωρίζουν τον κόσμο σε πιστούς και απίστους, απ-ανθρωποιώντας (dehumanizing) τους δεύτερους. Βάσει της μανιχαϊκής τους αντίληψης υιοθετείται ο δυισμός στην αντίληψη του κόσμου, ο

οποίος αποτελείται από δύο μέρη, το καλό (οι «πιστοί-καθαροί» Μουσουλμάνοι) και το κακό (οι άπιστοι ή αποστάτες). Έτσι καθίσταται επιτακτική η κινητοποίηση των «καθαρών» μουσουλμάνων και η χρήση βίας, ενώ ταυτόχρονα εξαιρείται ο μαρτυρικός θάνατος προς όφελος του σκοπού. Παρόλα αυτά, η παραπάνω διαπίστωση δεν καθιστά την Al-Qaeda απαραίτητα διαφορετική. Παρόμοια χαρακτηριστικά με υπερβατικές αναφορές συναντώνται και στον λόγο της ETA, «προδίδοντας» την έντονη επιρροή που είχαν στη διαμόρφωσή της ο συντηρητικός βασκικός εθνικισμός του 19^{ου} αιώνα και ο Καθολικισμός (Gunning & Jackson, 2011). Η εξτρεμιστική εθνικιστική ιδεολογία της ETA, με την σταδιακή υποχώρηση των αριστερών επιρροών, προσέλαβε χαρακτήρα «πολιτικής θρησκείας», αναπαράγοντας μία υπερβατική εικόνα της βασκικής κοινότητας, η οποία στα μάτια των μελών της ETA βαλλόταν συνεχώς από τους εχθρούς της (Elorza, 2005). Χαρακτηριστικό παράδειγμα που αφορά την προαναφερθείσα μανιχαϊκή θέαση του κόσμου αποτελεί ένα προπαγανδιστικό φυλλάδιο υπό τον τίτλο *La insurrección en Euzkadi* το οποίο ανέφερε ήδη από το 1964: «η αλήθεια μας είναι απόλυτη αλήθεια, δηλαδή μία αποκλειστική αλήθεια που δεν επιδέχεται ούτε αμφισβήτηση ούτε εναντίωση και δικαιολογεί την εξόντωση των εικονικών και πραγματικών εχθρών μας». Η αντίληψη αυτή θα γινόταν ιδιαίτερα εμφανής όταν κατά τη μεταβατική περίοδο εκδημοκρατισμού της Ισπανίας, τα μέλη της ETA θα απείχαν από οποιεσδήποτε διαπραγματεύσεις. Παράλληλα, κοινή τακτική/πρακτική της οργάνωσης αποτελούσε η ηρωοποίηση των πεσόντων που «αποζητούσαν» τον μαρτυρικό θάνατο από αγάπη για την ιερή πατρίδα, σε κείμενα και εικόνες τα οποία συνέβαλαν στην αναπαραγωγή του αφηγήματος (Elorza, 2005). Καταγράφοντας και παρατηρώντας τις ομοιότητες στις διαδικασίες «ιεροποίησης» καταλήγει κανείς στη διαπίστωση πως η διαχωριστική γραμμή μεταξύ της «θρησκευτικής» και της «κοσμικής» διάστασης των δύο αφηγημάτων πολλές φορές καθίσταται θολή και η ίδια η προσπάθεια θέασης στη βάση της διχοτομίας «θρησκευτικό – κοσμικό» μάταιη. Επιπροσθέτως, μέσα από τις έννοιες με τις οποίες περιγράφουν τον κόσμο οι δύο οργανώσεις γίνεται σαφής η απόλυτη φύση των ιδεολογιών τους, που αν και ως χαρακτηριστικό αποδίδεται στη «νέα» τρομοκρατία, δεν είναι πρωτόγνωρο φαινόμενο.

Όσον αφορά το κοινό απεύθυνσης, το «ακροατήριο» στο οποίο απευθύνονται, διαφέρει ποσοτικά. Η Al-Qaeda μέσω του θρησκευτικού της λόγου μπορεί και απευθύνεται σε όλους τους μουσουλμάνους του κόσμου, διαθέτοντας έτσι ένα πολύ μεγαλύτερο κοινό. Αντίθετα ο εθνικιστικός λόγος της ETA περιοριζόταν

αποκλειστικά στην κινητοποίηση του βασκικού πληθυσμού.

Τέλος, η στοχοθεσία κάθε μιας από τις υπό διερεύνηση οργανώσεις, διαφοροποιείται (όπως άλλωστε αναμένεται). Στόχος της ETA αποτελούσε η απόσυρση των ισπανικών δυνάμεων ασφαλείας από τη χώρα των Βάσκων, η εθνική αυτοδιάθεση και η πολιτιστική και πολιτική αυτονομία, ενώ για την Al-Qaeda ο στόχος ήταν η εκδίωξη των Δυτικών στρατευμάτων από τα μουσουλμανικά εδάφη και η απαλοιφή των Δυτικών επιρροών, η καταστροφή του Ισραήλ, η κατάλυση των «αιρετικών» ισλαμικών καθεστώτων, και τέλος η εγκαθίδρυση ενός νέου Χαλιφάτου. Οι στόχοι και των δύο οργανώσεων είναι σαφείς, συγκεκριμένοι και πολιτικοί. Παρόλα αυτά διαφέρει η πολιτική οντότητα που η κάθε μία οραματίζονταν να εγκαθιδρύσει. Η ETA αποσκοπούσε στην ίδρυση ενός κοσμικού δημοκρατικού έθνους-κράτους στα πρότυπα του Βεσφαλιανού μοντέλου. Αντίθετα, όπως αναφέρει η Zarakol (2010), η πολιτική οντότητα που επιδιώκει να εγκαθιδρύσει η Al-Qaeda δεν στηρίζεται στην έννοια του έθνους, αλλά της οργάνωσης γύρω από μία θρησκευτική αρχή.

Η εδαφική διάσταση του εγχειρήματος της κάθε οργάνωσης επίσης παρουσιάζει διαφοροποιήσεις. Η πολιτική κοινότητα (Βασκικό έθνος-κράτος) που οραματίζεται η ETA υπάγεται στους εδαφικούς περιορισμούς μιας συνοριακής γραμμής, ενώ η Al-Qaeda απορρίπτοντας τη δομή και λειτουργία του σύγχρονου διεθνούς συστήματος, καλεί σε παγκόσμια εξέγερση, στόχος της οποίας δεν είναι η επίτευξη εδαφικά προσδιορισμένων και αντιλήψιμων νικών (Zarakol, 2010), αλλά η εγκαθίδρυση ενός παγκόσμιου Χαλιφάτου.

2.4.2 Οργανωτικό επίπεδο ανάλυσης

Συγκρίνοντας τη δομή των δύο οργανώσεων γίνεται φανερό πως ο χάρτης των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταβάλλεται ανάλογα με την περίοδο στην οποία επικεντρώνεται ο αναλυτής. Η ETA αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της πυραμιδοειδούς δομής που αποδίδεται στη «παλαιά» τρομοκρατία, με αυστηρό κεντρικό έλεγχο και ιεραρχία. Από την άλλη, η Al-Qaeda αν και για πολλούς υπήρξε το πρότυπο πάνω στο οποίο αναπτύχθηκε η εικόνα του πολυπρόσωπου άμορφου τρομοκρατικού δικτύου, ξεκίνησε τη δεκαετία του 1990 ως μία συμπαγής οργάνωση που, τουλάχιστον ως προς την δομή της διοικητικής ηγεσίας, προσιδιάζε σε αυτήν της ETA. Χαρακτηριστικό που συνεχίζει να έχει ο κεντρικός πυρήνας ως ένα βαθμό

ακόμα και σήμερα.

Παρόλα αυτά υπάρχουν στοιχεία που καθιστούν τις δύο οργανώσεις αρκετά διαφορετικές. Πρώτον, η εικόνα της τρομοκρατικής οργάνωσης με μικρό αριθμό μελών που δρουν «υπογείως», συνωμοτώντας και σχεδιάζοντας τις επιθέσεις τους (Hoffman, 2006) ταιριάζει πολύ περισσότερο στην ETA από ότι στην Al-Qaeda, η οποία μέχρι και το 2001 συντηρούσε στρατόπεδα εκπαίδευσης με χιλιάδες μέλη. Δεύτερον, η ETA αν και είχε αναπτύξει σχέσεις με άλλες τρομοκρατικές οργανώσεις (όπως π.χ. τον IRA για τη μεταφορά όπλων και την παροχή ασύλου), αυτές ήταν πολύ περιορισμένες. Αντιθέτως, η δημιουργία ενός παγκόσμιου δικτύου τζιχαντιστικών οργανώσεων με συντονισμένη δράση ήταν κεντρικό κομμάτι της στρατηγικής του Bin Laden. Τέλος, σε αντίθεση με την ETA όπου σε περιπτώσεις σύλληψης της ηγεσίας ή επιμέρους μελών ολόκληρη η αλυσίδα εντολών της οργάνωσης κατέρρεε, η σχετική αυτονομία των οργανώσεων στο δίκτυο της Al-Qaeda τους επέτρεψε να συνεχίσουν τη λειτουργία τους ακόμα και μετά από αποσύνδεσή τους με την ηγεσία. Ωστόσο, όπως έγινε σαφές, αυτό σήμανε παράλληλα και την απομάκρυνση τους από τον πυρήνα, καθιστώντας έτσι την εικόνα ενός ισχυρού και μεγάλου, κεντρικά συντονισμένου δικτύου, στην παρούσα φάση μη επαληθεύσιμη στην περίπτωση της Al-Qaeda.

Περνώντας στις μεθόδους στρατολόγησης μελών, η Al-Qaeda ξεχωρίζει καθώς ανέπτυξε ένα παγκόσμιο δίκτυο διασυνδέσεων, συνδυάζοντας παλαιές και νέες μεθόδους επικοινωνίας και προπαγάνδας. Αν και είχε δημιουργήσει ένα λειτουργικό δίκτυο σε τοπικό επίπεδο, ο ορίζοντας στρατολόγησης νέων μελών της ETA ήταν σαφώς πιο περιορισμένος μιας και απευθύνονταν μόνο σε Βάσκους. Αντίθετα η Al-Qaeda έχοντας επίγνωση της δυναμικής του μηνύματός της, το οποίο αντλούσε από τη θρησκεία του Ισλάμ που υιοθετούν εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο, εκλάμβανε όλη την κοινότητα των μουσουλμάνων ως ομάδα επικοινωνιακού στόχου και επομένως επένδυσε σε μεγάλο βαθμό στην προπαγάνδα, εκμεταλλευόμενη τις δυνατότητες που της παρείχε η εξέλιξη της τεχνολογίας και ιδιαίτερα το διαδίκτυο. Η ικανότητα της Al-Qaeda να διεξάγει μία παγκόσμια εκστρατεία προπαγάνδας αντανakλάται στους κόλπους της ευρύτερης οργάνωσης όπου συνυπάρχουν άτομα διαφορετικής εθνικότητας, ηλικίας, μορφωτικού επιπέδου, και φύλου.

Τέλος, όσον αφορά τις μεθόδους χρηματοδότησης, η Al-Qaeda έχτισε στην πορεία ένα παγκόσμιο οικονομικό δίκτυο ανάλογο σε έκταση με το αντίστοιχο επιχειρησιακό. Σε αντίθεση με την ETA της οποίας τα έσοδα προέρχονταν από κοινές

εγκληματικές πράξεις (εκφοβισμούς, απαγωγές, ληστείες), η Al-Qaeda έθεσε στην υπηρεσία της ένα διακρατικό μηχανισμό οργανωμένου οικονομικού εγκλήματος που της απέφερε, ανώνυμα, τεράστια κεφάλαια.

Άρα μπορεί να ισχυριστεί κάποιος πως σε όλα τα επίπεδα της οργανωτικής δομής τους οι δύο οργανώσεις παρουσιάζουν διαφορές οι οποίες αντικατοπτρίζουν την εξέλιξη και προσαρμογή του τρομοκρατικού φαινομένου στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

2.4.3 Επιχειρησιακό επίπεδο ανάλυσης

Συγκρίνοντας τη δράση των δύο οργανώσεων αυτό που ξεχωρίζει αμέσως είναι η αναλογία μεταξύ επιθέσεων και θυμάτων. Η ETA έχοντας πάνω από 2000 επιθέσεις στο ενεργητικό της ευθύνεται για μόλις 829 θανάτους, σε αντίθεση με την Al-Qaeda, οι 79 επιθέσεις της οποίας (χωρίς να συμπεριληφθούν οι κυριολεκτικά χιλιάδες επιθέσεις των θυγατρικών της και των ιδεολογικά προσκείμενων σε αυτήν ομάδων) είχαν συνολικά τετραπλάσια θύματα (Data: National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism [START], 2017).

Παρόλα αυτά η παραπάνω διαπίστωση δεν επιβεβαιώνει απαραίτητα την άποψη που θέλει τις «νέες-θρησκευτικές» τρομοκρατικές οργανώσεις να χρησιμοποιούν την τρομοκρατική βία ως αυτοσκοπό για την εξολόθρευση του αντιπάλου τους στα πλαίσια ενός «ολοκληρωτικού, αποκαλυπτικού» πολέμου. Αν και πολλοί αναλυτές επηρεασμένοι από τον θρησκευτικό λόγο των ανακοινώσεων της οργάνωσης, έχουν ερμηνεύσει τις ενέργειές της υπό αυτό το πρίσμα, όπως επισημάνθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια οι τρομοκρατικές ενέργειες και των δύο οργανώσεων απευθύνονται σε ένα κοινό θέλοντας να περάσουν ένα μήνυμα, ενώ ταυτόχρονα μπορούν να ερμηνευθούν μέσω μίας στρατηγικής λογικής που αποβλέπει στην επίτευξη των πολιτικών τους στόχων, λαμβάνοντας υπόψη τις πολιτικές και γεωστρατηγικές συνθήκες.

Παράλληλα, ενώ αποτελεί γεγονός πως η Al-Qaeda έχει προβεί επανειλημμένα σε τρομοκρατικές επιθέσεις που είχαν στόχο απλούς πολίτες, η ίδια γενικευμένη και χωρίς διακρίσεις χρήση βίας χαρακτηρίζει και πολλά τρομοκρατικά χτυπήματα της ETA (ιδιαίτερα κατά την τρίτη περίοδο δράσης της). Όπως γράφει ο Sedgwick (2004), η έλλειψη πολιτικών, ηθικών και πρακτικών φραγμών δεν σχετίζεται με την θρησκεία, αλλά με τον ίδιο τον ριζοσπαστισμό που γεννάει την

τρομοκρατία, στόχος του οποίου είναι ακριβώς, μέσω των ενεργειών του, να κλονίσει και να ανατρέψει τους νόμους και τις αξίες της κοινωνίας.

Επιπλέον, σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις της ETA οι οποίες ήταν μικρής κλίμακας, απλές στη σύλληψη και συχνές, οι επιθέσεις της Al-Qaeda ήταν μεγαλύτερης κλίμακας και εκτελούνταν στη βάση ενός λεπτομερούς και μακροχρόνιου σχεδιασμού, που συνδύαζε καινοτόμες ιδέες και χρήση νέων τεχνολογιών με παραδοσιακές τρομοκρατικές τακτικές (π.χ. 9/11). Όπως αναφέρθηκε, η Al-Qaeda, παρά το ενδιαφέρον που έδειξε, δεν κατάφερε να αποκτήσει όπλα μαζικής καταστροφής. Παρόλα αυτά υιοθέτησε την τακτική των επιθέσεων αυτοκτονίας, γεγονός που είναι σε θέση να εξηγήσει ως ένα βαθμό την απόκλιση θυμάτων μεταξύ των δύο οργανώσεων. Η διαφορά λοιπόν στη δράση των δύο οργανώσεων δεν έγκειται στη στάση τους απέναντι στη βία και τους σκοπούς που αυτή εξυπηρετεί, αλλά είναι μία καθόλου αμελητέα διαφορά μεγέθους των επιχειρήσεων, συχνότητας και μέσων.

Τέλος, μία σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο οργανώσεων εντοπίζεται στην ικανότητα της Al-Qaeda να δρα μέσω τρίτων. Αν και η ETA ήταν σε θέση υπό περιστάσεις να εμπνεύσει τη δράση ομάδων και ατόμων που δεν ανήκαν στην οργάνωση, κυρίως στα πλαίσια του «kale borroka» ή άλλων μικρότερων αυτονομιστικών βασικών ομάδων, αυτό γινόταν σε περιορισμένο βαθμό. Η Al-Qaeda, αντιθέτως, μπορεί και έχει μεταφέρει τον τρόπο μέσω ανεξάρτητων από αυτήν ομάδων σε πολλά μέρη του πλανήτη και μάλιστα με καταστρεπτικά αποτελέσματα. Η ικανότητα που έχει να περικλείει στους κόλπους της εξτρεμιστές και αντιδραστικά στοιχεία παγκοσμίως καθιστά την πρόληψη, παρακολούθηση και αντιμετώπιση των ενεργειών της σαφώς πιο δύσκολη.

2.4.4 Συμπέρασμα

Εν κατακλείδι, παρατηρώντας και τα τρία επίπεδα ανάλυσης διαπιστώνονται αρκετές αποκλίσεις. Οι διαφορές όμως δεν επαναπροσδιορίζουν το φαινόμενο της τρομοκρατίας. Όσον αφορά το ιδεολογικό επίπεδο ανάλυσης, και στις δύο οργανώσεις παρατηρείται η πιθανότητα υπονόμησης ενδεχόμενων διαπραγματευτικών δυνατοτήτων, λόγω της απόλυτης φύσης της ιδεολογίας και των κινήτρων τους. Συνεχίζοντας, αν και ο απώτερος στόχος της Al-Qaeda διαφέρει ως προς αυτόν της ETA, αυτό δεν δείχνει να επηρεάζει τη στάση της απέναντι στη βία,

καθώς η χρήση της βίας και από τις δύο οργανώσεις δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά εντάσσεται στα πλαίσια ενός στρατηγικού σχεδιασμού. Παράλληλα, οι διαφορές στη δομή, στις μεθόδους στρατολόγησης και χρηματοδότησης καθώς και στην εκτέλεση των επιχειρήσεων ερμηνεύονται καλύτερα υπό το πρίσμα των ιστορικών εξελίξεων, λαμβάνοντας υπόψη τη βελτίωση της τεχνολογίας και την προσαρμογή του τρομοκρατικού φαινομένου σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Αναμφίβολα η θρησκευτικής φύσεως ιδεολογία της Al-Qaeda είναι ικανή υπό περιπτώσεις να παρακινήσει ένα μεγαλύτερο κομμάτι του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ ταυτόχρονα της επιτρέπει να εμπλακεί σε περιφερειακές συγκρούσεις σε διαφορετικά μέρη του πλανήτη, δίνοντάς της έτσι μία διαφορετική δυναμική. Παρόλα αυτά, θα ήταν υπερβολικό ίσως να μιλήσει κάποιος για μία «νέα-θρησκευτική» τρομοκρατία ως ξεχωριστό «είδος» πολιτικής βίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα στοιχεία δείχνουν να επιβεβαιώνουν την άποψη της Crenshaw (2007), καθώς οι ανομοιότητες μεταξύ των δύο οργανώσεων αφορούν ως επί το πλείστον διαφορές βαθμού και όχι είδους. Όπως παρατηρεί ο Raporport (2004), διαφορετικά στοιχεία μπορούν να υπάρξουν μεταξύ των κυμάτων τόσο στην ιδεολογία, όσο και στις τακτικές και τη δομή. Αυτό όμως δεν δηλώνει ασυνέχεια, αλλά εξέλιξη και προσαρμογή.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία έθεσε ως στόχο να ελέγξει το κατά πόσο η απόδοση του χαρακτηρισμού «θρησκευτική» στη σημερινή μορφή τρομοκρατίας δεν έχει απλά περιγραφικό χαρακτήρα, αλλά υποδηλώνει μια ουσιαστική, θεμελιώδη διαφορά μεταξύ αυτής και των παλαιότερων «κοσμικών» μορφών του φαινομένου, καθιστώντας την με αυτό τον τρόπο ξεχωριστό τύπο πολιτικής βίας. Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου επιχειρήθηκε η σύγκριση των τρομοκρατικών οργανώσεων Al-Qaeda και ETA.

Το πρώτο μέρος της μελέτης ξεκίνησε θέτοντας τις βάσεις πάνω στις οποίες θα γινόταν η σύγκριση. Αρχικά επιχειρήθηκε να προσδιοριστεί η έννοια της «τρομοκρατίας», παρουσιάζοντας παράλληλα τα εμπόδια που συναντούν οι αναλυτές στην προσπάθειά τους να ορίσουν το φαινόμενο. Η υποκειμενικότητα στη χρήση του όρου, το πλήθος των διαφορετικών φαινομένων που έχουν χαρακτηριστεί ως «τρομοκρατικά» κατά τη διάρκεια της ιστορίας, καθώς και η αδυναμία διάκρισης της «τρομοκρατίας» από άλλα φαινόμενα πολιτικής βίας, κατέστησαν τη δημιουργία ενός κοινά αποδεκτού ορισμού αδύνατη ως και τις μέρες μας. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, αντλώντας στοιχεία κυρίως από το έργο των Hoffman, Neumann και Smith, ως «τρομοκρατία» ορίστηκε η σκόπιμη δημιουργία αίσθησης φόβου, με τη χρήση ή την απειλή χρήσης συμβολικών ενεργειών σωματικής βίας, από μία υποεθνική ή μη κρατική οντότητα, με σκοπό να επηρεάσει τη συμπεριφορά μίας ή πολλών ομάδων, στην προσπάθεια επίτευξης πολιτικών στόχων.

Έχοντας τον ορισμό αυτό κατά νου και αντίθετα με την άποψη που συνδέει την τρομοκρατική δράση με ψυχολογικές διαταραχές, επισημάνθηκε πως η υιοθέτηση τρομοκρατικών τακτικών μπορεί να μελετηθεί ως μία ορθολογική στρατηγική επιλογή, αναφέροντας παράλληλα τα τρία κυριότερα πρότυπα στρατηγικού σχεδιασμού: τη στρατηγική φθοράς, τη στρατηγική εκφοβισμού και τη στρατηγική πρόκλησης.

Στη συνέχεια, υπό το πρίσμα της «θεωρίας κυμάτων» του David Rapoport, παρουσιάστηκαν οι ιστορικές περιστάσεις που καθιέρωσαν τη θρησκεία ως κυρίαρχη ιδεολογική βάση της σύγχρονης τρομοκρατίας. Ο Rapoport απεικονίζει την ιστορική εξέλιξη του τρομοκρατικού φαινομένου υπό την μορφή κυμάτων, εντός των οποίων γεννούνται τρομοκρατικές οργανώσεις υποκινούμενες από μία ξεχωριστή «ενέργεια»

που αντανακλά τις εκάστοτε πολιτικές και ιστορικές συνθήκες. Αν και η εναλλαγή κυμάτων διακρίνεται από ενδεχόμενες αλλαγές στην ιδεολογία, τις τακτικές και την εσωτερική δομή των τρομοκρατικών οργανώσεων, ιδιαίτερης σημασίας, όπως επισημάνθηκε, αποτελεί η διαπίστωση του Rapoport πως στοιχεία του κάθε κύματος μεταφέρονται και εξελίσσονται εντός των επομένων, υποδηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο την ιστορική συνέχεια του φαινομένου. Το «θρησκευτικό» κύμα που αφορά τη σημερινή μορφή τρομοκρατίας αναδύθηκε μέσα από τον ισλαμικό χώρο (χωρίς όμως να περιορίζεται σε αυτόν). Όπως κατέστη σαφές, τα σημαντικότερα πολιτικά γεγονότα που το ώθησαν στο προσκήνιο ήταν η Ιρανική Επανάσταση, ο πόλεμος του Αφγανιστάν και κυριότερα, η λήξη του Ψυχρού Πολέμου.

Ακολούθως, αναφέρθηκε πως αντίθετα με την προσέγγιση του Rapoport, ένα μεγάλο κομμάτι του ακαδημαϊκού χώρου είχε υποστηρίξει από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 πως η τρομοκρατία με θρησκευτικό ιδεολογικό υπόβαθρο αποτελεί ποιοτικά ξεχωριστό φαινόμενο, με νέα χαρακτηριστικά, για του οποίου την ανάλυση δεν θα μπορούσαμε να στηριχτούμε στην υπάρχουσα γνώση μας. Οι υποστηρικτές της άποψης αυτής διατείνονται πως η «νέα-θρησκευτική» τρομοκρατία διακρίνεται ουσιαστικά από την «παλαιά-κοσμική» από μια νέα δομή, ένα νέο είδος μελών, ασαφείς στόχους και μια νέα στάση απέναντι στη βία. Ελέγχοντας τις υποθέσεις πάνω στις οποίες στηρίζεται η θέση περί «νέας» τρομοκρατίας, έγινε αντιληπτό πως πολλές από αυτές αμφισβητούνται έντονα. Αναλυτές αναφέρουν πως πολλά από τα στοιχεία που παρουσιάζονται ως «νέα», δεν συναντώνται για πρώτη φορά, ενώ η απεικόνιση των «νέων» τρομοκρατών ως φανατικών και άλογων δρώντων που αντιμετωπίζουν τη βία ως αυτοσκοπό είναι σε μεγάλο βαθμό παραπλανητική. Στην προσπάθεια να ερμηνευθεί η θέρμη με την οποία υιοθετήθηκε η θέση αυτή, ξεχωρίζει η άποψη πως η επονομασία ενός φαινομένου ως «νέα απειλή» εξυπηρετεί πολιτικές σκοπιμότητες, όντας σε θέση να εκκινήσει ουσιαστικές πολιτικές αλλαγές.

Κάνοντας ένα βήμα ακόμα, διερωτηθήκαμε γιατί ο άμεσος συσχετισμός μεταξύ της παράλογης βίας και της θρησκείας βρήκε εξαρχής εύφορο έδαφος να καλλιεργηθεί. Εξετάζοντας συνοπτικά την ιστορική πορεία του Δυτικού πολιτισμού έγινε φανερό πως η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα κρύβεται στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάστηκε και διαμορφώθηκε το περιεχόμενο του όρου θρησκεία, στα πλαίσια της επινόησης του διαχωρισμού μεταξύ της κοσμικής και της θρησκευτικής σφαίρας. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη, επισημάνθηκε ο κίνδυνος παρερμηνείας μορφών βίας ως «θρησκευτικών» (με ότι αυτό συνεπάγεται), κατά την εξέταση φαινομένων σε

κοινωνίες όπου ο άνωθεν διαχωρισμός δεν είναι εμφανής, καθιστώντας τα κοινωνικά, πολιτικά και θρησκευτικά κίνητρα των δρώντων αδιαχώριστα.

Ένα τέτοιο φαινόμενο αποτελεί και η βία των ισλαμιστικών τρομοκρατικών οργανώσεων του τέταρτου κύματος. Αντιπαραβάλλοντας τις απόψεις των Kerel, Burgat και Roy, η ρίζες της ισλαμιστικής βίας εντοπίστηκαν τόσο στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες των μετααποικιακών μουσουλμανικών χωρών, όσο και στη δυναμική ενός αφηγήματος με υπερβατικές αναφορές, το οποίο αν και στηρίζεται σε θρησκευτικές έννοιες, έχει την ικανότητα να εμπνεύσει περιθωριοποιημένα μη θρησκευόμενα άτομα τα οποία ο Roy αποκαλεί επαναστάτες σε αναζήτηση αιτίας.

Έχοντας αναφέρει τη θεωρητική αντιπαράθεση εντός της οποίας θα κινείται η σύγκριση και το πρίσμα υπό το οποίο θα ερμηνεύονταν τα αποτελέσματα, στο δεύτερο μέρος της εργασίας επιχειρήθηκε η σύγκριση της Al-Qaeda με την ETA, στη βάση τριών επιπέδων ανάλυσης: το ιδεολογικό, το οργανωτικό και το επιχειρησιακό επίπεδο. Στο ιδεολογικό επίπεδο συγκρίνοντας το νομιμοποιητικό αφήγημα των δύο οργανώσεων, κατέστη σαφές πως τόσο οι ETA όσο και η Al-Qaeda επικεντρώθηκαν σε κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα για να κινητοποιήσουν το κοινό τους. Μελετώντας τις έννοιες με τις οποίες περιέβαλλαν τον λόγο τους, παρατηρήθηκε πως και οι δύο οργανώσεις περιέγραψαν τον κόσμο υπό το πρίσμα μίας μανιχαϊκής πάλης, ενώ η «ιεροποίηση» του αγώνα και τις εκπροσωπούμενης κοινότητας, καθώς και η ηρωοποίηση μαρτύρων δεν περιορίστηκαν (όπως ίσως αναμενόταν) στους κόλπους της Al-Qaeda. Μία βασική διαφορά εντοπίστηκε μελετώντας το κοινό στο οποίο απευθύνονται καθώς το θρησκευτικής φύσεως αφήγημα της Al-Qaeda, απευθυνόμενο σε όλους τους μουσουλμάνους, είναι ικανό να παρακινήσει ένα μεγαλύτερο κομμάτι του παγκόσμιου πληθυσμού, επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο την εμπλοκή της οργάνωσης σε περιφερειακές συγκρούσεις σε διαφορετικά μέρη του πλανήτη. Παράλληλα, έγινε αντιληπτό πως, αντίθετα με την θέση περί «νέας» τρομοκρατίας, οι στόχοι και των δύο οργανώσεων είναι πολιτικοί, κατανοητοί και συγκεκριμένοι. Μολαταύτα, η φύση της πολιτικής οντότητας που θέτει ως απώτερο στόχο να εγκαθιδρύσει η Al-Qaeda (Χαλιφάτο), η στάση της απέναντι στο Διεθνές Σύστημα και ο μη περιορισμός των εδαφικών επιδιώξεών της εντός μίας συνοριακής γραμμής, τη διαφοροποιούν σε μεγάλο βαθμό από την ETA.

Περνώντας στο οργανωτικό επίπεδο, οι διαφορές μεταξύ των δύο οργανώσεων ήταν ιδιαίτερα εμφανείς. Η Al-Qaeda ξεχωρίζει όσον αφορά το παγκόσμιο επιχειρησιακό και οικονομικό δίκτυο διασυνδέσεων που ανέπτυξε, καθώς

και τον αντίστοιχα παγκόσμιο μηχανισμό προπαγάνδας που έθεσε σε κίνηση. Όπως υποστηρίχθηκε όμως, οι ανομοιότητες αυτές (αν και έντονες) ερμηνεύονται καλύτερα υπό το πρίσμα των ιστορικών εξελίξεων, λαμβάνοντας υπόψη την βελτίωση της τεχνολογίας και την προσαρμογή των τρομοκρατικών οργανώσεων σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Άλλωστε, πέρα από τις διαφορές μπορεί κανείς να εντοπίσει και ομοιότητες μεταξύ των δύο οργανώσεων και σε αυτό το επίπεδο, όπως κοινά στοιχεία ιεραρχίας στη δομή τους.

Τέλος, στο επιχειρησιακό επίπεδο μελετήθηκε η στάση των δύο οργανώσεων απέναντι στη βία και οι διαφορές στον σχεδιασμό και την εκτέλεση των τρομοκρατικών τους επιθέσεων. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το συμπέρασμα πως τόσο η ETA, όσο και η Al-Qaeda χρησιμοποίησαν την τρομοκρατική βία στρατηγικά και εργαλειακά, απευθυνόμενες σε ένα κοινό και λαμβάνοντας υπόψη τις πολιτικές και γεωστρατηγικές συνθήκες της εκάστοτε περίπτωσης, προκειμένου να πετύχουν τους πολιτικούς τους στόχους. Αν και η απόκλιση στον αριθμό θυμάτων των δύο οργανώσεων είναι σημαντική, αυτή δεν οφείλεται σε μία διαφορετική στάση απέναντι στη βία, ούτε σε μία γενικευμένη και χωρίς διακρίσεις χρήση της, αλλά σε παράγοντες όπως η διαφορά στο μέγεθος των επιχειρήσεων και η υιοθέτηση των επιθέσεων αυτοκτονίας από μέρους της Al-Qaeda. Συμπερασματικά, η άποψη που αντιμετωπίζει τη βία των «νέων-θρησκευτικών» τρομοκρατών ως τυφλή θεωρώντας πως δεν σχετίζεται με πολιτικούς στόχους, αλλά με θρησκευτικές επιταγές, δεν επαληθεύεται.

Εν κατακλείδι, απαντώντας στο αρχικό ερώτημα της εργασίας, μέσω της σύγκρισης της ETA με την Al-Qaeda δεν υποδηλώνεται καμία ουσιαστική (substantive) ή θεμελιώδης διαφορά μεταξύ των τρομοκρατικών οργανώσεων του τέταρτου «θρησκευτικού» κύματος και των προηγούμενων «κοσμικών». Μελετώντας τις δύο οργανώσεις υπό το πρίσμα της αντιπαράθεσης περί «νέας-θρησκευτικής» και «παλαιάς-κοσμικής» τρομοκρατίας, φανερώθηκε επίσης πως κάποια από τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στη «νέα» συναντώνται στην ETA, ενώ αντίστοιχα πολλά στοιχεία της «παλαιάς» εντοπίζονται στην Al-Qaeda. Αν και οι ανομοιότητες μεταξύ των δύο οργανώσεων δεν έλειψαν, αυτές αφορούσαν ως επί το πλείστον διαφορές βαθμού και όχι είδους. Η θρησκευτική βάση της ιδεολογίας που ασπάζεται η Al-Qaeda φέρει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, καθώς και μία ξεχωριστή δυναμική. Όπως παρατηρεί ο Rapoport, σημαντικές διαφοροποιήσεις μπορούν να υπάρξουν μεταξύ των κυμάτων. Αυτό δεν υποδηλώνει όμως απαραίτητα

ρήξη με το παρελθόν, αλλά την εξέλιξη και την προσαρμογή του τρομοκρατικού φαινομένου σε νέες πολιτικές και ιστορικές συνθήκες.

Σαφώς η σύγκριση δύο μεμονωμένων περιπτώσεων ενέχει περιορισμούς και δεν είναι σε θέση να δώσει απαντήσεις εξολοκλήρου. Ταυτόχρονα, η συγκεκριμένη εργασία επικεντρώθηκε ως επί το πλείστον στη σύγκριση της «συμπεριφοράς» και των χαρακτηριστικών των δύο οργανώσεων, αντιμετωπίζοντάς τις ως «σύνολα», ενώ εξίσου σημαντική είναι και η περεταίρω εμβάθυνση στη μελέτη και κατανόηση των επιμέρους ατομικών κινήτρων των μελών τους. Βασική παράμετρος που μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μελλοντικής ανάλυσης. Συνεπώς, περεταίρω έρευνα κρίνεται αναγκαία ώστε να ελεγχθεί η αναλυτική αξία της διχοτομίας «κοσμικό-θρησκευτικό» στην ερμηνεία φαινομένων βίας. Σε κάθε περίπτωση όμως, αυτή οφείλει να κινηθεί μακριά από προκαταλήψεις, θέτοντας υπό εξέταση τον ίδιο τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζονται οι δύο αυτές έννοιες, επηρεάζοντας την αντίληψή μας για τον κόσμο.

Βιβλιογραφία

ξενόγλωσση

- Braniff, W., & Moghadam, A. (2015). Towards global jihadism. In C. Kennedy-Pipe, G. Clubb, & S. Mabon (Eds.), *Terrorism and political violence* (pp. 234-252). London: Sage Publications.
- Brown, V., & Russler, D. (2013). *Fountainhead of jihad : the Haqqani nexus, 1973-2012*. New York : Columbia University Press.
- Burgat, F. (2003). *Face to face with political islam*. I.B.Tauris: London.
- Cavanaugh, W. T. (2009). *The myth of religious violence: Secular ideology and the roots of modern conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, R. (1979). *The Basques: The Franco years and beyond*. Reno: University of Nevada Press.
- Clark, R. P. (1986). Patterns in the life of ETA members. In P. H. Merkl (Ed.) *Political violence and terror: Motifs and motivations* (pp. 283-309). Berkeley: University of California Press.
- Corner, M. (2010). *The binding of nations: From European Union to world union*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Crenshaw, E. & Robison, K. (2010). Political violence as an object of study: The need for taxonomic clarity. In K. T. Leicht & J. C. Jenkins (Eds.) *Handbook of Politics: state and society in a global perspective* (pp 235-246). New York: Springer.
- Crenshaw, M. (2000). The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political Psychology*, 21, 405-420.
- De Mesquita, E. (2005). Conciliation, counterterrorism, and patterns of terrorist Violence. *International Organization*, 59(1), 145-176.
- Dolnik, A., & Gunaratna, R. (2012). On the nature of religious terrorism. In J. Haynes (Ed.), *Routledge Handbook of Religion and Politics* (pp. 343-350). London: Routledge.
- Douglass, W., & Zulaika, J. (1990). On the interpretation of terrorist violence: ETA and the Basque political process. *Comparative Studies in Society and History*, 32(2), 238-257.

- Elorza, A. (2005). Sabino Arana and the dynamics of ETA terrorism. In L. S. Germani, & D. R. Kaarthykeyan (Eds.), *Pathways out of terrorism and insurgency: The dynamics of terrorist violence and peace processes in divided societies* (pp. 237-258). Delhi: New Dawn Press.
- Enders, W., & Sandler, T. (2000). Is transnational terrorism becoming more threatening? A time-series investigation. *The Journal of Conflict Resolution*, 44, 307–332.
- English, R. (2016). The future study of terrorism. *European journal of international security*, 1(2), 135-149.
- Esposito, J. L. (2010). *Unholy war: Terror in the name of Islam*. Oxford: Oxford University Press.
- Fox, J. (2012). Integrating religion into international relations theory. In J. Haynes (Ed.), *Routledge handbook of religion and politics* (pp. 273-292). London: Routledge.
- Fukuyama, F. (2002). *The end of history and the last man*. New York: Perennial.
- Gofas, A. (2012). 'Old' vs. 'new' terrorism: What's in a name?. *Uluslararası İlişkiler*, 8(32), 17-32.
- Gunaratna, R. (2002). *Inside Al Qaeda: Global network of terror*. New Delhi: Roli Books.
- Gunning, J., & Jackson, R. (2011). What's so 'religious' about 'religious terrorism'?. *Critical Studies on Terrorism*, 4, 369–388.
- Haynes, J. (2012). Religious fundamentalisms. In J. Haynes (Ed.), *Routledge handbook of religion and politics* (pp. 159-173). London: Routledge.
- Heiberg, M. (2007). ETA: Redeeming an Arcadia lost. In M. Heiberg, B. O'Leary, Brendan, & J. Tirman (Eds.), *Terror, insurgency, and the state: Ending protracted conflicts*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*. Columbia: Columbia University Press.
- Holmes, J. S. (2009). Terrorism. In T. Landman & N. Robinson (Eds.), *The SAGE handbook of comparative politics* (pp. 463-476). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Huntington, S. P. (1997). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York: Touchstone.
- Jenkins, B. M. (1985). *International terrorism: The other world war*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.

- Juergensmeyer, M. (2000). Responding to religious terrorism. *Georgetown journal of international affairs*, 1, 27-33.
- Jurgensmeyer, M. (2008). *Global rebellion: religious challenges to the secular state, from christian militias to al Qaeda*. California: University of California Press.
- Kean, T. H., Hamilton, L. & National Commission on Terrorist Attacks upon the United States., (2004). *The 9/11 Commission report: Final report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States*. Washington, D.C.: National Commission on Terrorist Attacks upon the United States.
- Kepel, G. (1985). *The prophet and pharaoh: Muslim extremism in Egypt*. London: Al Saqi Books.
- Kepel, G. (2003). *Jihad. Expansion et déclin de l'islamisme*. Paris: Gallimard.
- Kepel, G., & Mongin, O. (1984) Jihad et terrorisme: Entretien avec Gilles Kepel. *Esprit*, 94/95, 197-204.
- Kruglanski, A. W., & Fishman, S. (2006). Terrorism between "syndrome" and "tool". *Current directions in psychological science*, 15, 45-48.
- Kurlansky, M. (1999). *The Basque history of the world*. New York: Walker & Company.
- Kushner, H. W. (2003). *Encyclopedia of terrorism*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Kydd, A. H., & Walter, B. F. (2006). The strategies of terrorism. *International Security*, 31, 49-80.
- Laqueur, W. (1986). Reflections on terrorism. *Foreign Affairs*, 65, 86-100.
- Laqueur, W. (1999). *The new terrorism: Fanaticism and the arms of mass destruction*. New York: Oxford University Press.
- Levine, P., & Papasotiriou, H. (2010). From 9/11 to the 'global war on terror. In P. Levine & H. Papasotiriou (Eds.) *America Since 1945: The American Moment*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Marty, M. E. & Appleby, R. S. (1994). *Fundamentalisms observed*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merari, A. (1993). Terrorism as a strategy of insurgency. *Terrorism and political Violence*, 5, 213- 251.
- Morris, D. R. (2009). Surprise and terrorism: a conceptual framework. *Journal of strategic studies*, 32(1), 1-27.

- Mozaffari, M. (2007). What is Islamism? History and definition of a concept. *Totalitarian movements and political religions*, 8, 17–33.
- Naidu, M. V. (1989). Religionism, rationalism and violence: A study in religious terrorism. *Peace Research*, 21, 25-34.
- Neumann, P. R., & Smith, M. L. R. (2005). Strategic terrorism: The framework and its fallacies. *Journal of Strategic Studies*, 28, 571- 595.
- Poloni-Staudinger, L., & Ortals, C. D. (2013). *Terrorism and violent conflict: Women's agency, leadership, and responses*. New York: Springer.
- Ranstrop, M. (1996). Terrorism in the name of religion. *Journal of International Affairs*, 50, 41-62.
- Rapoport, D. C. (1984). Fear and trembling: Terrorism in three religious traditions. *The American Political Science Review*, 78, 658-677.
- Rapoport, D. C. (2004). The four waves of modern terrorism. In A. Cronin-Kurth & J.M. Ludes (Eds), *Attacking terrorism: elements of a grand strategy* (pp. 46-73). Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Roy, O. (2013). *Holy ignorance: When religion and culture part ways*. Oxford: Oxford University Press.
- Sartori, G. (1970). Concept misformation in comparative politics. *The American Political Science Review*, 64, 1033-1053.
- Schmid, A. P., & Jongman, A. J. (1988). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*. New Jersey: Transaction.
- Schmitt, C. (2007). *The concept of the political*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sedgwick, M. (2004). Al Qaeda and the nature of religious terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 16, 795–814.
- Shabad, G., & Llera Ramo, F. J. (1995). Political violence in a democratic state: Basque terrorism in Spain. In M. Crenshaw (Ed.), *Terrorism in context* (pp. 410-469). Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Simon, S., & Benjamin, D. (2000). America and the new terrorism. *Survival*, 42 (1), 59–75.
- Spencer, A. (2006). Questioning the concept of 'new terrorism'. *Peace Conflict & Development*, 8, 1-33.

- Sullivan, J. L. (2015). *ETA and Basque Nationalism*. (RLE: Terrorism & Insurgency). New York: Routledge.
- Thomas, S. M. (2005). *The global resurgence of religion and the transformation of international relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tucker, D. (2001). What's new about the new terrorism and how dangerous is it?. *Terrorism and Political Violence*, 13, 1–14.
- van Um, E. (2009). Discussing concepts of terrorist rationality: Implications for counter-terrorism policy. *Economics of Security Working Paper*, 22. Berlin: Economics of Security.
- Watson, C. J. (2003). *Modern Basque history, eighteenth century to the present*. Reno: University of Nevada Press.
- Weinberg, L., Pedahzur, A., & Hirsch-Hoefler, S. (2004). The challenges of conceptualizing terrorism. *Terrorism and political violence*, 16, 777-794.
- Zarakol, A. (2011). What makes terrorism modern? Terrorism, legitimacy, and the international system. *Review of international studies*, 37, 2311-2336.
- Zulaika, J. (2009). *Terrorism: The self-fulfilling prophecy*. Chicago: The University of Chicago Press.

ελληνόγλωσση

- Roy, O. (2017). *Η τζιχάντ και ο θάνατος*. (μτφρ. Κίττυ Ξενάκη). Αθήνα: Πόλις.

ηλεκτρονικές πηγές

- Armstrong, K. (2014). The myth of religious violence. *The Guardian International Edition*. Retrieved August 20, 2001, from <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/25/-sp-karen-armstrong-religious-violence-myth-secular>
- Baker, A. (2009). Who killed Abdullah Azzam?. *Time*. Retrieved September 22, 2017, from http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1902809_1902810_1905173,00.html

- Barber, V. (2015). The Evolution of Al Qaeda's global network and Al Qaeda core's position within it: A network analysis. *Perspectives on terrorism*, 9(6). Retrieved from <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/469>
- Bin Laden: Goal is to bankrupt U.S/ CNN international. (2004). Retrieved October 2, 2017, from <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/meast/11/01/binladen.tape/>
- Cavanaugh, W. T. (2013). What is religion?. *Religion and international relations: A primer for research, the report of the working group on international relations and religion of the Mellon Initiative on Religion Across the Disciplines*. Retrieved September 3, 2017, from University of Notre Dame Web site: http://rmellon.nd.edu/assets/101872/religion_and_international_relations_report.pdf
- Crenshaw, M. (2007). *The debate over "new" vs. "old" terrorism*. Presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago. Retrieved September 2, 2017, from www.start.umd.edu/start/publications/New_vs_Old_Terrorism.pdf
- del Cid Gómez, J. (2010). A Financial profile of the terrorism of Al-Qaeda and its affiliates. *Perspectives on terrorism*, 4(4). Retrieved from <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/113>
- Eriksson, J. (1997). *Partition and redemption : a machiavellian analysis of Sami and Basque patriotism*. Umeå universitet, Umeå. Retrieved August 24, 2017, from <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-79502>
- Fletcher, H. (2008). Egyptian Islamic Jihad. Retrieved September 22, 2017, from Council of Foreign Relations site: <https://www.cfr.org/backgrounder/egyptian-islamic-jihad>
- Gardner, F. (2015). IS, al-Qaeda, and how jihad uses chemical weapons. *BBC NEWS*. Retrieved August 23, 2017, from <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34262447>
- Gunaratna, R. (2005). *Al Qaeda's Ideology*. Retrieved October 2, 2017, from <https://www.hudson.org/research/9777-al-qaeda-s-ideology>.
- History / 9/11 Attacks. (2010). Retrieved September 22, 2017, from <http://www.history.com/topics/9-11-attacks>.

- Hoffman, B. (1993). *"Holy terror": The implications of terrorism motivated by a religious imperative*. Retrieved September 24, 2017, from <https://www.rand.org/pubs/papers/P7834.html>
- Hoffman, B., & Reinares, F. (2013). *Al-Qaeda's continued core strategy and disquieting leader-led trajectory*. Retrieved August 23, 2017, from <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/bd9b8d80410b04c8bbe7ffec8076bdb2/ARI372013-Hoffman-Reinares-Al-Qaeda-strategy-leader-led-trajectory.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=bd9b8d80410b04c8bbe7f>
- Jenkins, B. M. (2006). *The New age of terrorism*. Retrieved October 17, 2017, from <https://www.rand.org/pubs/reprints/RP1215.html>
- Jenkins, B. M. (2006). *Unconquerable nation: Knowing our enemy, strengthening ourselves*. Retrieved August 23, 2017, from <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG454.html>
- Jones, S. G. (2017). *Will Al Qaeda make a comeback?*. Retrieved September 22, 2017, from The Rand Blog site: <https://www.rand.org/blog/2017/08/will-al-qaeda-make-a-comeback.html>
- La insurrección en Euzkadi*. (1964). Retrieved August 21, 2017, from <http://www.ehk.eus/es/iii-asamblea-cast/511-documentos-iii-asamblea-cast/4261-la-insurreccion-en-euskadi-cast>
- Mapping Militant Organizations/Al-Qaeda, Stanford University*. (2015). Retrieved August 23, 2017, from <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/21>
- Miller, E., & Smarick K. (2001). *Background Report: ETA ceasefires by the numbers*. Retrieved August 21, 2017, from <https://www.start.umd.edu/sites/default/files/files/publications/br/ETACeasefires.pdf>
- National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START). (2017). *Global Terrorism Database [Al-Qaeda]*. Retrieved from <https://www.start.umd.edu/gtd>
- Philpott, D. (2013). The Religious roots of international relations theory. *Religion and international relations: A primer for research, the report of the working group on international relations and religion of the Mellon Initiative on Religion Across the Disciplines*. Retrieved September 3, 2017, from University of Notre Dame Web site:

- http://rmellon.nd.edu/assets/101872/religion_and_international_relations_report.pdf
- Profiles/Al Qaeda*. (n.d.). Retrieved August 23, 2017, from ADL site:
<https://www.adl.org/education/resources/profiles/al-qaeda>
- Quiggin, T. (2010). Understanding al-Qaeda's ideology for counter-narrative work. *Perspectives on terrorism*, 3(2). Retrieved August 23, 2017, from
<http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/67>
- Rabasa, A. , Chalk, P. , Cragin, K., Daly, S. A., Gregg, H. S., Karasik, T. W., O'Brien, K. A., & Rosenau, W. (2017). *Beyond al-Qaeda: Part 1, The global jihadist movement*. Retrieved August 23, 2017, from RAND Corporation site:
<https://www.rand.org/pubs/monographs/MG429.html>
- Sánchez-Cuenca, I. (2008). *The persistence of nationalist terrorism: the case of ETA*. Retrieved August 30, 2017, from
https://www.researchgate.net/publication/228772159_The_persistence_of_nationalist_terrorism_the_case_of_ETA
- Schmid, A. P. (2014). *Al-Qaeda's "Single Narrative" and attempts to develop counter narratives: The state of knowledge*. Retrieved August 23, 2017, from
<https://www.icct.nl/download/file/Schmid-Al-Qaeda%27s-Single-Narrative-and-Attempts-to-Develop-Counter-Narratives-January-2014.pdf>
- Shah, T. S. (2013). Religion and international relations: Normative issues. *Religion and international relations: A primer for research, the report of the working group on international relations and religion of the Mellon Initiative on Religion Across the Disciplines*. Retrieved September 3, 2017, from University of Notre Dame Web site:
http://rmellon.nd.edu/assets/101872/religion_and_international_relations_report.pdf
- Tellidis, I. (2008). *Preventing terrorism? Conflict resolution and nationalist violence in the Basque Country*. Retrieved August 29, 2017, from St Andrews Research Repository: <https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/426>
- Venhaus, J. (2010). *Looking for a fight: Why youth join al-Qaeda and how to prevent it*. Retrieved August 23, 2017, from
<https://www.usip.org/sites/default/files/SR236Venhaus.pdf>
- Williams-Grut, O. (2015). Here's where terrorist groups like ISIS and Al Qaeda get their money. *Business Insider*. Retrieved August 23, 2017, from

<http://uk.businessinsider.com/how-isis-and-al-qaeda-make-their-money-2015-12/#5-selling-antiques-and-artifacts-2>

Zelo Domus Dei. (1650). Retrieved August 21, 2017, from
https://la.wikisource.org/wiki/Zelo_Domus_Dei